

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΙΔΡΥΘΕΙΣ ΤΩ. 1899 ΥΠΟ Δ. ΒΙΚΕΛΑ

40

40

ΑΝΘΙΜΟΥ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΝ

ΘΕΑΤΡΟΝ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΦΙΔΑ
ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΕΩΝ ΑΡΙΘ.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ

1925

ΔΡΑΧ. 4.80

BK
177

WA

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΙΔΡΥΘΕΙΣ ΤΩ 1899 ΥΠΟ Δ. ΒΙΚΕΛΑ

40

40

ΑΝΘΙΜΟΥ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΝ

ΘΕΑΤΡΟΝ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΔΑΥΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΣΩΝ ΑΡΙΘ.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Μ ΣΙΔΕΡΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μητροπολιτη
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ

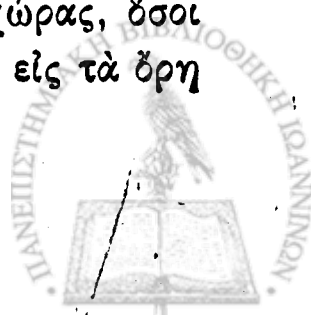

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΦΙΔΑ
ΛΑΥΡΕΩΤΟΥ

ΑΥΤΟΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΝ ΘΕΑΤΡΟΝ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ.

I

Τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν θέατρον ἀποτελοῦσε μέρος τῶν θρησκευτικῶν ἐκδηλώσεων. Ἡ λατρεία τῶν θεῶν περιεῖχε πολλὰ δραματικὰ στοιχεῖα, διότι οἱ Ἕλληνες ἐφχντάζοντο ὅτι οἱ θεοὶ σκέπτονται καὶ ἐνεργοῦν καὶ πάσχουν καθὼς οἱ ἄνθρωποι. Εἰς τὴν Σάμον ἐγένετο μιμητικὴ παράστασις τῶν γάμων τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας κατὰ τὴν ἐπισημοτάτην ἑορτὴν τῆς πολιούχου θεᾶς. Εἰς τοὺς Δελφοὺς παιδὶ καταγόμενον ἀπὸ ἐπίσημον οἰκογένειαν ἐμιμεῖτο τὴν μάχην τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν δράκοντα, ἔπειτα δὲ τὴν φυγὴν καὶ τὴν κάθαρσιν τοῦ θεοῦ. Εἰς δὲ τὰ ἑλευσίνια μυστήρια ἱερεῖς καὶ ἱέρειαι ἀπεμιμοῦντο καθὼς εἰς θέατρον τὰ εἰς τὴν Δήμητραν καὶ Περσεφόνην ἀναφερόμενα γεγονότα. Ὁ θεὸς ὄμως, τοῦ ὁποίου ἡ λατρεία περιεῖχε πολὺ περισσότερα στοιχεῖα κατάλληλα γιὰ μιμητικὰ παραστάσεις, ἦτο ὁ Διόνυσος, ὁ θεὸς τοῦ οἴνου, τῆς εὐθυμίας καὶ τῶν δραματικῶν περιπετειῶν. Εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν ἑορτὴν τῶν Ἀνθεστηρίων ἡ σύζυγος τοῦ ἄρχοντος τοῦ λεγομένου βασιλέως ὀνομαζομένη καὶ αὐτὴ βασίλισσα ἐμνηστεύετο μὲ ἱεροπρεπῆ τελετὴν εἰς θρησκευτικὴν παράστασιν μὲ τὸν ὑποκρινόμενον τὸ πρόσωπον τοῦ Διονύσου. Εἰς δὲ τὴν Βοιωτίαν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Ἀγριωνίων ὑπετίθετο ὅτι ὁ Διόνυσος ἔφευγε ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς χώρας, ὅσοι δὲ μετεῖχαν εἰς τὴν θρησκευτικὴν τελετὴν ἔτρεχαν εἰς τὰ ὄρη

πρὸς ἀναζήτησίν του. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἑορτὴν ἱερεὺς ὑποκρινόμενος δαίμονα ἀντίπαλον καὶ πολέμιον τοῦ Διονύσου κατεδίωκε μὲ πέλεκυν εἰς τὰ χέρια παρθένον στολισμένην ὡς νύμφην ἀπὸ ἐκείνας ποῦ ἀποτελοῦσαν τὸν βακχικὸν θίασον. Γενικῶς δὲ ἡ λατρεία τοῦ Διονύσου πρὸ πάντων παρεῖχε ὅλα τὰ στοιχεῖα ἐκείνα, τὰ ὁποῖα ἦσαν κατάλληλα νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δράματος καὶ ἰδίως τῆς τραγωδίας. Ἡ πλουσία μυθολογία ποῦ ἀνεπτύχθη περὶ τὸ ὄνομά του, ὁ τρόπος τῆς γεννήσεώς του, ἡ πίστις ὅτι ὁ θεὸς πάσχει, καταδιώκεται καὶ φονεύεται ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς του ἢ ὅτι φεύγει καὶ σώζεται, ἔπειτα δὲ καὶ φονευόμενος πάλιν ἀναγεννᾶται καὶ ἐπανερχόμενος φονεύει τοὺς ἀντιπάλους καὶ βασιλεύει, ὅλ' αὐτὰ τὰ δυσάρεστα καὶ εὐχάριστα περιστατικὰ τῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ ἐσυγκινοῦσαν πάρα πολὺ τοὺς ἀρχαίους, οἱ ὁποῖοι τρόπον τινὰ συνέπασχαν καὶ συνέχαιραν μαζὶ του¹.

Τοιοτοτρόπως λοιπὸν ἀπὸ τὰς μιμητικὰς αὐτὰς τελετὰς τῆς διονυσιακῆς λατρείας ἐγεννήθη ἡ τεχνικὴ παράστασις τοῦ δράματος. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς τὰ δράματα δὲν ἐπαριστάνοντο κάθε ἡμέραν οὔτε εἰς κάθε περίστασιν, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Διονύσου, τὰ Λήγναια καὶ τὰ μικρὰ καὶ μεγάλα Διονύσια, κατὰ δὲ τὴν παράστασιν τὴν τιμητικὴν θέσιν εἰς τὸ μέσον τῆς πρώτης σειρᾶς τῶν καθισμάτων τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου εἶχε ὁ ἱερεὺς Διονύσου τοῦ Ἐλευθερέως. Καὶ προσέλαβε μὲν ἀργότερα τὸ θέατρον χαραχτῆρα γενικώτερον, διότι ἐπαριστάνοντο ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὄχι μόνον αἱ πράξεις καὶ περιπέτειαι τοῦ Διονύσου, ἀλλὰ καὶ ἡρώων καὶ κοινῶν ἀνθρώπων, οὐδέποτε ὁμοῦς ἔπαυσε νὰ ὑπάρχη ὁ θρησκευτικὸς χαραχτῆρ του. Ἡ ἑλληνικὴ τραγωδία κατέστη ζωηρὰ εἰκόνα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἡ

¹ Μύλλ. 2,26

ὅποια συνταράσσεται ἀπὸ πάθη καὶ τὰς ἐπιταγὰς τῆς σκληρᾶς τύχης, καίτοι δὲ ἀναπαριστάνειπιστῶς καὶ ἀκριβῶς τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων, ἀνυψώνεται πολὺ παραπάνω ἀπὸ τὴν κοινὴν ζωὴν καὶ προσλαμβάνει θαυμάσιον ἰδανικὸν τύπον.

Εἰς τὰς Ἀθήνας αἱ νέαι τραγωδίαὶ πάντοτε ἐπαριστάνοντο κατὰ τὰς μεγάλας θρησκευτικὰς ἑορτὰς τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν μεγάλων Διονυσίων, ὁ δὲ λαὸς ποὺ ἐπήγαινε εἰς τὸ θέατρον ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου καὶ ἔμενε ἐκεῖ σχεδὸν ἕως τὸ βράδυ, διότι ἐπαριστάνοντο κατὰ σειρὰν τέσσερα δράματα, καὶ ἔκαμνε θρησκευτικὸν καθήκον καὶ ἐδιδάσκετο τὰς μεγάλας ἐκείνας ἠθικὰς ἀληθείας, τὰς ὅποιας ἐγεννοῦσε ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς τῶν μεγάλων ποιητῶν ποὺ εἶχαν ἀνυψώσει εἰς τελειότητα ἀνυπέβλητον τὴν ἀρχαίαν τραγωδίαν. Τὸ θέατρον ἦτο σχολεῖον σωστόν. Ἐκεῖ ἐκαλλιεργοῦντο καὶ ἀνεπτύσσοντο εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ θεατοῦ ὅλα τὰ εὐγενῆ συναισθήματα ποὺ κάμνουν τὸν ἄνθρωπον ὅποῖος πρέπει νὰ εἶναι, τὸ συναίσθημα τῆς θρησκείας, τῆς ἀγνότητος, τῆς φιλοστοργίας, τῆς φιλοπατρίας, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κοντὰ εἰς ὅλ' αὐτὰ τὸ συναίσθημα τοῦ καλοῦ. Ἐκεῖ ἐδιδάσκετο ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀπὸ τὸν Προμηθεᾶ δεσμώτην τοῦ Αἰσχύλου τὴν πάλην τοῦ ἀναπτυχθέντος νοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ἐναντίον τῆς θεοκρατικῆς συνειδήσεως, τὴν πάλην τοῦ ἥρωικοῦ καὶ μεγαλόφρονος Προμηθεῶς ἐναντίον τῆς ἀδίκου, ζηλοτύπου καὶ σκληρᾶς τυραννίας τοῦ Διός, ἀπὸ δὲ τὸν Προμηθεᾶ λυόμενον τοῦ ἰδίου ποιητοῦ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτοῦ ἀπὸ τὰς χειροπέδας τῆς θεοκρατίας. Ἐκεῖ ἐδιδάσκετο ἀπὸ τὸν Οἰδίποδα τύραννον τοῦ Σοφοκλέους ὅτι ὁ θεὸς τιμωρεῖ πολὺ σκληρὰ τὰ βδελυρὰ ἀνοσιουργήματα τῶν ἀνθρώπων, ἀπὸ δὲ τὴν Ἀντιγόνην τοῦ ἰδίου ἐκτὸς τοῦ τρυφεροῦ συναισθήματος τῆς ἀδελφικῆς στοργῆς καὶ ὅτι οἱ θεῖοι νόμοι εἶναι πολὺ ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς ἀνθρωπίνους καὶ ἐπομένως ὁ ἄν-

θρωπος ἔταν βλέπη αὐτοῦς νὰ συγκρούωνται ὀφείλει χωρὶς κανένα δισταγμὸν νὰ πείθεται εἰς τοὺς πρώτους καὶ ἂν ἀκόμη κινδυνεύη νὰ χάσῃ τὴν ζωὴν του. Ἴδου μὲ πόσῃ μεγαλοφροσύνην, πίστιν καὶ εὐστάθειαν ἀποκρίνεται ἡ Ἀντιγόνη εἰς τὸν βασιλέα Κρέοντα δικαιολογοῦσα τὴν ἀπειθειάν της εἰς τὰς διαταγὰς του. «Δὲν ἄκουσα τὰ προστάγματά σου, διότι δὲν ἦτο ὁ Θεὸς ποὺ τὰ ἐκήρυξε. Ὁ Θεὸς ὤρισε ἄλλους νόμους εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οὔτε ἐνόμιζα ἐγὼ ὅτι αἱ ἰδικαὶ σου διαταγαὶ ἔχουν τόσῃν δύναμιν καὶ τόσον κῦρος, ὥστε νὰ ἤμπορῇ ὁ θνητὸς ἄνθρωπος χάριν αὐτῶν νὰ παραβαίῃ τοὺς ἀγράφους καὶ ἀλανθάστους νόμους τοῦ Θεοῦ. Διότι αὐτοὶ δὲν εἶναι χθεσινοὶ καὶ προχθεσινοὶ, ἀλλὰ αἰώνιοι καὶ κανένας δὲν ἤξεύρει ἀποπότε ἐφάνησαν. Οὔτε ἦτο δυνατόν ἐγὼ ἀπὸ φόβον γιὰ τὰς ἰδικὰς σου ἀπειλὰς νὰ τοὺς παραβῶ καὶ νὰ τιμωρηθῶ ἀπὸ τὸν Θεόν¹». Ἐκεῖ τέλος ἐδιδάσκετο ἀπὸ τὴν Μήδειαν τοῦ Εὐριπίδου ὅτι ὁ ἄνθρωπος μερικὲς φορές τυφλώνεται τόσον πολὺ ἀπὸ τὸ μανιώδες πάθος τῆς ἀγρίας ἐκδικήσεως, ὥστε δὲν διστάζει ν' ἀρνηθῇ καὶ νὰ πνίξῃ τὸ ἱερώτατον ἀπ' ὅλα τὰ συναισθήματα, τὴν στοργὴν, καὶ νὰ σφάξῃ τὰ τέκνα του. Τὴν ἀλήθειαν δὲ αὐτὴν διέτύπωσεν ὁ ποιητὴς εἰς τοὺς ἐξῆς δύο ὑπερόχους καὶ παροιμιώδεις στίχους τοῦ ἀμιμήτου δράματος

καὶ μανθάνω μὲν οἷα θρᾶν μέλλω κακὰ,
θυμὸς δὲ κρείσσω τῶν ἐμῶν βουλευμάτων².

Καὶ μήπως μόνον εἰς τὴν παράστασιν τῶν τραγωδιῶν ἐγένετο τοῦτο; Καὶ αὐτὴ ἡ κωμῳδία μ' ὅλον τὸν φαινομενικὸν γελοῖον χαραχτήρα εἶχε τὸν ὑψηλὸν σκοπὸν τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας.

1 στίχ. 450 κέξ.

2 στίχ. 1078

2

Δυστυχῶς ὅμως τὸ σοβαρὸν καὶ ἠθικὸν τοῦτο δράμα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἶχε παρακμάσει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κυριαρχίας τῶν Ρωμαίων. Ὅπως ἐγέρασε ὁ νοῦς τῶν Ἑλλήνων καὶ δὲν ἤμποροῦσε πλέον νὰ γεννήσῃ ποιητὰς καθὼς τὸν Αἰσχύλον, Σοφοκλῆν καὶ Εὐριπίδην, Ἀριστοφάνην καὶ Μένανδρον, ἔτσι ἐγέρασαν εἰς τὴν ψυχὴν τους καὶ τὰ ὑψηλὰ συναισθήματα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ. Τὸ ἐλαφρὸν θέατρον τῆς ρωμαϊκῆς παντομίμας, τὸ ἵπποδρόμιον καὶ τὰ κοινὰ ᾠδεῖα, ἴδια μὲ τὰ σημερινὰ καφωδεῖα, μὲ τὰ χυδαῖα θεάματα καὶ τὰς χυδαιοτέρας ἀπολαύσεις τους εἶχαν παραγκωνίσει τὸ σοβαρὸν θέατρον, οἱ δὲ δουλεύοντες εἰς τοὺς Ρωμαίους Ἕλληνες εὐρισκόμενοι καὶ εἰς ἠθικὴν παρακμὴν αἰσθάνοντο πολὺ περισσοτέραν εὐχαρίστησιν ἀπὸ τὸ νέον θέατρον παρὰ ἀπὸ τὸ παλαιόν¹.

Τὸ τελευταῖον θανάσιμον χτύπημα ἐναντίον τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ θεάτρου κατέφερε ὁ χριστιανισμὸς ὄχι βέβαια ἀπὸ ἀπλήν ἰδιοτροπίαν οὔτε ἀπὸ ἔλλειψιν συναισθήσεως τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ γιὰ λόγους ψυχολογικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς. Οἱ χριστιανοὶ ἕως ὅτου θριαμβεύσῃ καὶ κυριαρχήσῃ ἡ πίστις τους ὑπέφεραν εἰς τὸ μακρὸν διάστημα τριῶν αἰώνων σκληρὰ καὶ ἀπάνθρωπα μαρτύρια ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτρας. Οἱ διωγμοὶ τοῦ Νέρωνος, ὅτε οἱ χριστιανοὶ ἐτυλίγοντο εἰς δέρματα ζώων καὶ ἐρρίχνοντο εἰς τὰ ἀμφιθέατρα γιὰ νὰ κατασπαραχθοῦν ἀπὸ τὰ πειναλέα θηρία ἢ ἀλείφοντο μὲ πίσσαν, ρητίνην καὶ ἄλλας εὐφλέκτους ὕλας καὶ κρεμασμένοι εἰς ὑψηλοὺς κοντοὺς καὶ ἀναμμένοι ἐφώτιζαν ὡς φανάρια εἰς νυχτερινὰς ἑορτάς, καὶ οἱ κατόπιν ἐγγέα διωγμοί,

1 Κρουμβ. 2,480

κατὰ τοὺς ὁποίους μὲ πῦρ καὶ σίδηρον καὶ παντὸς εἶδους βασι-
 νιστήρια ὑπέστησαν τὸν σκληρὸν θάνατον ἑκατοντάδες χιλιά-
 δων χριστιανοί, εἶχαν ἀνοίξει πολὺ μεγάλο καὶ ἀγεφύρωτο
 χάσμα μεταξὺ εἰδωλολατρῶν καὶ χριστιανῶν. Ἐφάμιλλος πρὸς
 τὴν σκληρότητα τῶν μαρτυρίων τούτων ἀνεδείχθη καὶ ἡ σκλη-
 ρότης τῶν ἐμπαιγμῶν καὶ σκωμμάτων. Οἱ χριστιανοὶ ἔβλεπαν
 μὲ πολλὴν λύπην νὰ ἐμπαίζωνται ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς τὰ ἱερώ-
 τερα τῆς πίστεώς τους μυστήρια. Εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ θεάτρου
 ἐπαριστάνοντο πρὸς χλευασμὸν καὶ ἐμπαιγμὸν τὸ βάπτισμα καὶ
 ἡ εὐχαριστία, πρὸς τούτοις δὲ οἱ ἠθοποιοὶ ὑποκρινόμενοι τοὺς
 χριστιανοὺς μάρτυρας, οἱ ὅποιοι ἐγδέρνοντο ζωντανοί, ἐθεά-
 τριζαν τὰ βάσανά τους μὲ ἀπαισίας κραυγᾶς. Λοιπὸν δὲν εἶναι
 καθόλου παράδοξον ὅτι ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος, ὅτε ὁ
 χριστιανισμὸς διὰ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐπεκράτησε ὡς
 ἐπίσημος θρησκεία τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἡ χριστιανικὴ ἐκ-
 κλησία ἐκδικουμένη γιὰ τὰ μαρτύρια καὶ τοὺς ἐξευτελισμοὺς
 τῶν περασμένων χρόνων ἐκήρυξε ἄσπονδον πόλεμον ἐναντίον
 τοῦ ἐθνισμοῦ. Καὶ ἐντεῦθεν ἀρχίζει ἡ καταστροφή τῶν ἔργων
 τῆς τέχνης, τὰ ὅποια ἐσυνδέοντο πρὸς τὴν εἰδωλολατρείαν. Εἶναι
 λυπηρὸν θέβαια ὅτι κατεστράφησαν πάμπολλα ἀριστουργήματα
 τῆς τέχνης, ἀλλ' ὁ γνωρίζων τὰ βαθέα ψυχολογικὰ ἐλατήρια,
 τὰ ὅποια ἐπαρακινούσαν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τοὺς χριστιανούς,
 δὲν θὰ διστάσῃ νὰ τοὺς δικαιολογήσῃ ἢ τοῦλάχιστον νὰ τοὺς
 κρίνῃ πολὺ ἐπιεικῶς. Εἶναι δὲ πολὺ φυσικὸν ὅτι ὁ πόλεμος τῆς
 ἐξοντώσεως ἐκηρύχθη γιὰ τοὺς ἰδίους λόγους καὶ ἐναντίον τοῦ
 θεάτρου. Μήπως καὶ τοῦτο δὲν ἔβλαψε ὅσον ἠμπόρεσε; Ἐκτὸς
 ἀπ' αὐτὰ καὶ αὐτὴ ἡ μορφή τοῦ ἐθνικοῦ θεάτρου ἦτο τοιαύτη,
 ὥστε δὲν ἠμποροῦσε τοῦτο νὰ εἶναι ὑποφερτόν. Εἰς τὸ θεά-
 τρον ἐξυμνοῦντο οἱ θεοὶ τῆς καταλυθείσης εἰδωλολατρείας, ἡ δὲ
 ἐκκλησία καταπολεμοῦσα κάθε πρᾶγμα ποῦ εἶχε σχέσιν μὲ

αὐτὴν δὲν ἤμποροῦσε βέβαια νὰ τὸ ἀνεχθῆ καὶ μάλιστα καθὼς ἦτο τότε τελείως ἐξαχρειωμένον. Δὲν πρέπει δὲ νὰ νομίσῃ κανένας ὅτι τὰ λεγόμενα ἀπὸ τοὺς χριστιανούς περὶ τῆς ἠθικῆς ἐξαχρειώσεως τοῦ θεάτρου εἶναι ὑπερβολικὰ ὑπαγορευόμενα ἀπὸ ζῆλον θρησκευτικόν. Αὐτοὶ οἱ ἐνθουσιώδεις θαυμασταὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ Ἑλληγες συγγραφεῖς μὲ πολλὴν σφοδρότητα ἐπετίθεντο ἐναντίον τῶν βδελυρῶν ἐκείνων καταγωγῶν τῶν ἑταιρῶν, τὰ ὅποια ἀτίμαζαν τόσο πολὺ τὴν μνήμην τοῦ Σοφοκλέους καὶ Μενάνδρου. Δίων ὁ Χρυσόστομος ἀποκαλῶν τὰς μιμάδας καὶ φαλτρίας ἀγενῆ καθάρματα ἀνάξια τῆς ζωῆς ἀπέτρεπε τοὺς Ἑλληνας νὰ πηγαίνουν εἰς τὰ θεάτρα, ὅπου ὄχι μόνον δὲν ἔβλεπαν τίποτε καλὸν καὶ τίμιον, ἀλλὰ καὶ ἐκινδύνευαν νὰ διαφθαροῦν ἠθικῶς ἀπὸ τὰς λεγομένας καὶ πρακτομένας βωμολοχίας καὶ αἰσχρότητας ¹. Ὁ Ἀριστείδης ὁμοίως κατέκρινε τὸ θέατρον, ὅπου μακρεια ἀπὸ κάθε εὐσχημοσύνην καὶ εὐταξίαν λέγει κανένας ὅ,τι θέλει διὰ ἐφήμερον ἡδονήν ². Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς ὁ παραδάτης συμβουλεύει τοὺς ἱερεῖς τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας ν' ἀποφεύγουν τὰ θεάτρα ³. Τὸ ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος ἔγραφε κατὰ τοῦ θεάτρου καὶ ὅταν ὁ θρίαμβεύσας χριστιανισμὸς ἐπροσπαθοῦσε νὰ τὸ καταστρέψῃ εἶναι πολὺ χαρακτηριστικόν, διότι ἂν πραγματικὰ ἄξιζε τίποτε, προθύμως θὰ τὸ ἐπροστάτευε ἀπὸ πείσμα τοῦλάχιστον ὡς ἀποστάτης καὶ ἐχθρὸς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ⁴. Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ ἐκκλησία καὶ γιὰ νὰ ἐκδικηθῆ γιὰ ὅσα ἔπαθε καὶ γιὰ ν' ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν τῶν χριστιανῶν κάθε τι ποὺ ὑπενθύμιζε τοὺς θεοὺς τῆς εἰδωλολατρικῆς θρη-

1 Πρὸς Ἀλεξανδρεῖς § 4, 32, 41, 50

2 Κατὰ ἐξορχουμένων (ἐν τέλει)

3 Μισοπώγ. 437 (ἐκδ. Teubner)

4 Σάθ. λδ. — Παπαμιχ. 114

σκείας καὶ νὰ προφυλάξῃ τὰ ἦθη ἀπὸ τὴν ἐσχάτην διαφθοράν, ἢ ὁποῖα ἐντελῶς γυμνῆ ἐπαρουσιάζετο εἰς τὴν σκηνήν, ἐπεδίωξε μὲ κάθε μέσον τὴν κατάργησιν τοῦ θεάτρου. Ὁ πόλεμος ὅμως αὐτὸς δὲν ἔφερε τὰ ἀποτελέσματα πού ἐπερίμενε, τὸναντίον δὲ ἐπροξένησε ἄλλο κακόν. Διότι χωρὶς νὰ κατορθώσῃ τίποτε ἐναντίον τοῦ συγχρόνου ἐλαφροῦ θεάτρου καὶ τῆς παντομίμας κατέστρεψε ἀπεναντίας τὰ ὀλίγα λείψανα τοῦ ἀρχαίου σεμνοῦ θεάτρου καὶ τὰ ἀθάνατα ἀριστουργήματα τοῦ κλασικοῦ δράματος περιωρίσθησαν πλέον ὀριστικῶς εἰς τὴν κατ' ἰδίαν μελέτην καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν σχολείων.

Ὁ πόλεμος τῆς ἐκκλησίας κατὰ τοῦ θεάτρου ἦτο διμέτωπος. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἐστρέφετο ἐναντίον τῶν χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπήγαιναν εἰς αὐτό, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἐναντίον τῶν ἠθοποιῶν. Οἱ ἠθοποιοὶ καταγραφόμενοι εἰς θεατρικὰ μητρώα ὤφειλαν νὰ ζοῦν καὶ ν' ἀποθάνουν εἰς τὴν σκηνήν. Ἡ ἐκκλησία δὲν τοὺς ἐπέτρεπε τὸ βάπτισμα καὶ τὴν κοινωνίαν. Ὅσοι δὲ ἐτύχαινε πολὺ σπάνια νὰ βαφτιστοῦν ὁσάκις κατελαμβάνοντο ἀπὸ ἐπικίνδυνον ἀσθένειαν, δὲν ἤμποροῦσαν πλέον μετὰ τὴν ἀνάρρωσιν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸ ἄτιμον ἐπάγγελμα. Συνήθως ὤφειλαν νὰ μένουν εἰς τὴν σκηνήν ὡς Ἑλληνες, δηλαδὴ εἰδωλολάτραι, ἂν δὲ ἐτύχαινε καμμίαν φορὰν νὰ ὁμολογήσουν τὴν χριστιανικὴν πίστιν μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ καλυτερεύσουν τὴν κοινωνικὴν τους θέσιν, ὁ δῆμος, ἐπειδὴ αὐτὸς τοὺς ἔτρεφε, εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τοὺς σύρῃ διὰ τῆς βίας εἰς τὸ θέατρον καὶ νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ νὰ ἐπαναλάβουν τὴν τέχνην τους, ὅτε σύμφωνα μὲ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας ἀκυροῦτο τὸ βάπτισμα. Καὶ ἡ πολιτεία δὲν ἐφέρετο πρὸς τοὺς θεατρίνους μὲ μεγαλυτέραν ἐπιείκειαν. Ἐπέτρεπε μὲν τὰς θεατρικὰς παραστάσεις γιὰ νὰ ἔχῃ ὁ λαὸς μέσον διασκεδάσεως, αὐτοὺς ὅμως τοὺς ἐθεωροῦσε ἀτίμους. Οἱ θεατρίνοι δὲν εἶχαν κληρονομικὰ δικαιώματα, δὲν

ἐγίνοντο δεχτοὶ εἰς τὰ δικαστήρια ὡς κατήγοροι ἢ μάρτυρες καὶ δὲν τοὺς ἐπετρέπετο νὰ παρουσιάζωνται εἰς τόπους σεμνοῦς οὔτε νὰ ἐνδύωνται καθὼς ὅλοι οὔτε νὰ ἔχουν ὀνόματα χριστιανικά. Αἱ γυναῖκες ὑπεχρεώοντο νὰ φέρουν ὀνόματα παλαιὰ συνήθως ἑταιρῶν καὶ αὐλιτρίδων, οἷον Βάκχη, Γαλάτεια, Γλυκέρα, Δημῶ, Εὐφρόνιον, Κομητώ, Λαῖς, Μαργαριτώ, Μελισσάριον, Χρυσομαλλῶ κτλ., ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐπροστατεύοντο ἀπὸ κανένα νόμον, ἐγίνοντο ἔρμαια τῶν διεφθαρμένων θεατῶν. Γενικῶς δὲ τὸ θεατρικὸν ἐπάγγελμα ἔπεσε τόσον πολὺ, ὥστε ἡ μιμᾶς, ὅπως ἐλέγετο τότε ἡ θεατρῖνα, ἐσήμαινε τὴν ἑταίραν¹.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς ἀπαγορευτικὰς διατάξεις τῆς ἐκκλησίας, ἡ ὁποία μὲ ἀράς καὶ ἀναθεματισμοὺς ἐμπόδιζε τοὺς χριστιανοὺς νὰ συχνάζουν εἰς τὰ θέατρα, καὶ τὸν ἔμμεσον πόλεμον τῆς πολιτείας ἐνεργοῦσαν καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες γιὰ τὸν ἴδιον σκοπὸν μὲ τὰ κηρύγματα καὶ τὰ συγγράμματα. Ὁ Χρυσόστομος δὲν ἄφηγε περιστάσιν πού νὰ μὴ ρίχνη ἐναντίον τοὺς τοὺς κεραυνοὺς τῆς χειμαρρῶδους εὐγλωττίας του. Εἰς τὸ θέατρον, ἔλεγε, δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο παρὰ γέλοια καὶ διασκεδάσεις, αἰσχρότης, πομπὴ διαβολικὴ, ἀνωφελῆς καὶ περιττὴ σπατάλη πολυτίμου χρόνου. Ἐκεῖ γεννᾶται ἡ κακὴ ἐπιθυμία, ἐκεῖ εἶναι τὸ γυμναστήριον τῆς πορνείας, τὸ σπουδαστήριον τῆς μοιχείας, τὸ διδασκαλεῖον τῆς ἀκολασίας, ἡ παρακίνησις πρὸς τὴν αἰσχρότητα, τὰ παραδείγματα τῆς ἀσχημοσύνης². Ἀπεκεῖ γεννῶνται ἡ ἀπώλεια τῆς σωφροσύνης, αἱ διαιρέσεις τῶν γάμων, τὰ διαζύγια. Ὅταν φύγη κανένας ἀπὸ τὸ θέατρον μολυσμένος καὶ τραυματισμένος εἰς τὴν ψυχὴν, καὶ ἡ γυναῖκα του φαίνεται εἰς αὐτὸν ἀηδῆς καὶ τὰ παιδιὰ του βα-

1 Σάθ. η, θ, ια — Παπαμιχ. 127, 137

2 Migne 60, 301

ρετὰ καὶ οἱ ὑπηρεταὶ ὀχληροὶ καὶ ἡ οἰκία περιττὴ καὶ αἱ οἰκογενειακαὶ φροντίδες ἐπαχθεῖς¹. Ἄλλοτε πάλιν ἀπειλοῦσε τοὺς ἀκροατὰς ὅτι θὰ τοὺς ἀποκλείσῃ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, ἂν δὲν συμμορφωθοῦν μὲ τὰς συστάσεις του. «Σὺς προλέγω μὲ ὅλην τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς μου ὅτι, ἂν κανέννας κατόπιν ἀπὸ τὴν παραίνεσιν καὶ διδασκαλίαν μου θὰ τολμήσῃ νὰ ξαναπάγῃ νὰ ἰδῆ τὴν βρόμαν καὶ δυσωδίαν τῶν θεάτρων, δὲν θὰ τὸν δεχθῶ ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, δὲν θὰ τὸν κοινωνήσω, δὲν θὰ τοῦ ἐπιτρέψω νὰ ἐγγίσῃ τὴν ἱερὰν τράπεζαν. Ἄλλὰ καθὼς οἱ βοσκοὶ χωρίζουν τὰ ψωραλέα πρόβατα ἀπὸ τὰ ὑγιῆ γιὰ νὰ μὴ τὰ κολλήσουν τὴν ἀσθένειαν, τοιοῦτοτρόπως θὰ κάμω καὶ ἐγώ»². Μ' ὅλα ταῦτα ὅμως μεγάλο μέρος καὶ τῶν ἀνωτέρων καὶ τῶν κατωτέρων τάξεων τῆς κοινωνίας δὲν ἤθελε νὰ στερηθῆ τὰς χυδαίας ἀπολαύσεις τοῦ θεάτρου³. Διὰ τοῦτο δὲ βλέπομεν ὅτι παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας, παραινήσεις καὶ ἀπειλάς τοῦ Χρυσοστόμου ἐνίστε καὶ γέροι καὶ νέοι ἄφηναν ἔρημον τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν ρήτορα χωρὶς ἀκροατήριον καὶ ἔτρεχαν εἰς τὰς θεατρικὰς παραστάσεις⁴. Καὶ ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐδίσταζαν νὰ γελοῦν γιὰ τὴν ματαιοπονίαν τοῦ ἀγαθοῦ ἱεράρχου, κάποτε δὲ καὶ νὰ ἐκφράζουν φανερὰ τὴν δυσχρέσκειάν τους, διότι εἶχε καταντήσῃ φορτικὸς ἐπαναλαμβάνων κάθε τόσο τὰ ἴδια. Καὶ τοῦτο τὸ μανθάνομε ἀπὸ τὸν ἴδιον. Καθ' ἡμέραν, ἔλεγε, ξελαρυγγίζομαι νὰ φωνάζω : μὴ πηγαίνετε εἰς τὰ θεάτρα, καὶ ὅμως πολλοὶ γελοῦν καὶ μὲ διασύρουν, διότι ὁμιλῶ πάντοτε γιὰ τὰ ἴδια. Τόσον πολὺ ὀχληρὸς ἔγινα !⁵.

1 Migne 56, 266 κέξ.

2 Migne 56, 268

3 Κρουμβ. 2,480 — Μιστρ. 3,697

4 Migne 56,264

5 Migne 60,312

3

Ἡ ἰσχυρὰ καὶ πεισματώδης αὕτη ἀντίδρασις τῶν χριστιανῶν κατὰ τῶν ἀγαθῶν προθέσεων τῆς ἐκκλησίας ἀποδείχνει ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι δὲν ἤμποροῦσαν ν' ἀρνηθοῦν τὰς ἀπολαύσεις τοῦ θεάτρου, ὅσον καὶ ἂν ἦσαν ἀσυμβίβαστοι μὲ τὴν αὐστηρὰν σεμνότητα τοῦ χριστιανισμοῦ. Τὸ θέατρον δὲν ἦτο ἀπλή συνήθεια, ἦτο ἕξις πολὺ δυνατὴ, διότι πολλοὺς αἰῶνας ἔζησε μαζί τῆς ὁ ἄνθρωπος, αἱ δὲ ἕξεις δὲν καταργοῦνται εὐκόλα. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ τὸ παράδοξον φαινόμενον ὅτι ἡ ἐκκλησία ἐνῶ μὲ λόγους καὶ συνοδικοὺς κανόνας τὸ καταπολεμοῦσε, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἐζητοῦσε κάποιον συμβιβασμὸν μὲ αὐτό. Διότι καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ ὑπέστη σπουδαίαν ἐπίδρασιν ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ θεάτρου καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν λειτουργικὸν δράμα τῆς ἐκκλησίας, τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας, διεμορφώθη κατὰ τὸ πρότυπον τῶν σκηνικῶν παραστάσεων. Τὸ μέρος τοῦ ναοῦ ποῦ ἤμπορεῖ κανένας νὰ εἰπῇ πῶς ἐρρυθμίσθη κατ' ἀντιγραφὴν τῆς σκηνῆς εἶναι τὸ ἱερὸν βῆμα. Ὁ παραλληλισμὸς τῶν παρασκηνίων πρὸς τὰς δύο πλαγίας πλευράς του, τῆς κλίμακος τοῦ προσκηνίου πρὸς τὴν σολέαν, τῆς θυμέλης πρὸς τὴν ἁγίαν τράπεζαν μὲ μίαν διαφορὰν ὅτι ἄλλη ἦτο ἡ θέσις τῆς πρώτης καὶ ἄλλη εἶναι τῆς δευτέρας, τῆς σκευῆς, ὅπου ἐφυλάττοντο ὁ σκηνικὸς ἱματισμὸς τῶν ὑποκριτῶν καὶ τὰ ἄλλα σκηνικὰ ἀντικείμενα, πρὸς τὸ τὸ σκευοφυλάκιον, ὅπου φυλάττονται τὰ ἱερὰ σκεύη καὶ ἄμφια τοῦ ναοῦ, τῆς αὐλαίας πρὸς τὸ παραπέτασμα τῆς ὠραίας πύλης, τῶν τριῶν θυρῶν τῆς σκηνῆς πρὸς τὰς ἰσαρίθμους τοῦ ἱεροῦ βήματος, τῆς ὀρχήστρας πρὸς τὸν χορὸν τῶν ψαλτῶν, τῶν δύο ἡμιχορίων αὐτῆς πρὸς τὸν δεξιὸν καὶ ἀριστερὸν χορὸν καὶ οὕτω.

καθεξῆς, εἶναι ἀρκετὴ ἀπόδειξις νὰ μᾶς πείσῃ περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ πράγματος. Μὲ τὴν τοιαύτην διαμόρφωσιν τοῦ ἱεροῦ βήματος ἢ ἐκκλησία ἀνεπλήρωσε τὴν ἀρχαίαν σκηνὴν, τοὺς ὑποκριτὰς ἀντικατέστησε διὰ τῶν ἱερέων καὶ διακόνων καὶ τὰ δρώμενα εἰς τὴν σκηνὴν διὰ τῆς λειτουργίας, ἣ ὁποία δὲν ἔφερε πλέον τὸν ἀπλὸν τύπον τοῦ μυστικοῦ δείπνου εἰς τὸ ἀνώγειον τῶν Ἱεροσολύμων, ἀλλὰ μὲ τὴν δραματικὴν διάπλασιν τῆς ὅλης τελετουργικῆς ἐξελίξεώς της διεμορφώθη πλουσίως καὶ προσέλαβε βαθείας ἐννοίας¹. Εἴτε σκοπίμως ἔκαμε τοῦτο ἢ ἐκκλησία γιὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς ἐκκλησιαζομένους χριστιανούς καὶ ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ τρέχουν εἰς τὰ θέατρα εἴτε καὶ ἀπλῶς κινουμένην τρόπον τινὰ ἀπὸ ὀρμέφυτον καὶ συνήθειαν θεατρικὴν, ἣ ὁποία εἶχε βαθείας ρίζας εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνας, ἓνα πρᾶγμα ὅμως εἶναι βέβαιον ὅτι δὲν ἐκατώρθωσε νὰ καταργήσῃ τὸ αἰσχρὸν θέατρον τῶν μίμων καὶ μιμᾶδων. Ἡ τελεία κατάργησις του ἤθελε δημιουργήσῃ ἓνα κενὸν εἰς τὴν θεατρομανῆ κοινωνίαν, τὸ ὅποιον δὲν ἤμποροῦσε βέβαια ν' ἀναπληρώσῃ μὲ κανένα τρόπον ἢ θεία λειτουργία ὅσον καὶ ἂν διεμορφώθη ἐπὶ τὸ θεατρικώτερον.

Ἐποὺ δὲ τοιουτοτρόπως ἀπεδείχθη ἀνωφελὴς ὁ πόλεμος ἐναντίον τοῦ κοσμικοῦ θεάτρου, ἐσκέφθησαν οἱ πρόγονοί μας νὰ εὔρουν ἄλλον τρόπον, μὲ τὸν ὅποιον ν' ἀνταγωνισθοῦν πρὸς αὐτὸ μὲ μεγαλυτέραν ἐλπίδα ἐπιτυχίας. Τὸ μέσον δὲ τοῦτο ἦτο ἡ δημιουργία θεάτρου καθαρῶς θρησκευτικοῦ. Ἡ Ἁγία Γραφή εἶναι ἀνεξάντλητος πηγὴ ὑποθέσεων καταλλήλων γιὰ σύνθεσιν δραμάτων. Ἐχρειάζοντο μόνον δραματικοὶ συγγραφεῖς ἔχοντες ὀλίγον ποιητικὸν νοῦν μὲ μετρίαν φαντασίαν γιὰ νὰ τὰς ἐπεξεργασθοῦν, διαμορφώσουν καὶ διαπλάσουν σύμφωνα μὲ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς σκηνῆς δίδοντες εἰς αὐτὰς κά-

1 Κρουμβ. 2,480

ποιαν δραματικήν πλοκήν πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν θεατῶν. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν θὰ ἦτο δυνατὸν ἐν μέρει τοῦλάχιστον ν' ἀναπληρωθοῦν τὰ δράματα τοῦ νεκροῦ πλέον κλασικοῦ θεάτρου. Πραγματικῶς δὲ ἔγινε τοιαύτη προσπάθεια κατὰ καιροὺς ἀπὸ διαφόρους λογίους ἄνδρας. Οὕτω ὁ κατὰ τὸ ἔτος 311 ἀποθανὼν ἐπίσκοπος Πατάρων Μεθόδιος ἐδραματούργησε τὸ Συμπόσιον τῶν δέκα παρθένων, τὸ ὁποῖον συγγραφὲν κατὰ μίμησιν τοῦ Συμποσίου τοῦ Πλάτωνος σύγκειται ἀπὸ πρόλογον καὶ διάλογον. Εἰς τοῦτο δέκα παρθένες μαζεμέναι εἰς τὸν κῆπον τῆς Ἀρετῆς πλέκουν τὸ ἐγκώμιον τῆς παρθενικῆς ἀγνίας, εἰς τὸ τέλος δὲ σηκώνονται καὶ ἀναπέμπουν ὕμνον εἰς τὸν Θεόν. Τοῦτον φάλλει μία, αἱ δὲ ἄλλαι σχηματίζουσαι περὶ αὐτὴν κύκλον εἰς σχῆμα χοροῦ ἀποκρίνονται ὕστερ' ἀπὸ κάθε στροφῆν διὰ τῆς λεγομένης ὑπακοῆς. Καὶ ὁ ὕμνος φυσικᾶ εἶναι ἐγκώμιον τῆς παρθενικῆς ἀγνίας, ὑπόκειται δὲ εἰς αὐτὸν ἡ εὐαγγελικὴ παραβολὴ τῶν δέκα παρθένων, πέντε μὲν φρονίμων, πέντε δὲ μωρῶν¹. Παραθέτομε μερικὰς στροφὰς μεταφρασμένας εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν.

Ἀποψηλά, παρθένες, ἦλθε φωνὴ ποῦ καὶ νεκροὺς ἀνασταίνει. Μᾶς λέγει νὰ πάμε ὅλες λευκοντυμένες καὶ λαμπαδοφοροῦσες ἀνατολικά γιὰ νὰ προῦπαντήσωμε τὸν Νυμφίον. Σηκωθῆτε προτοῦ προλάβῃ νὰ μᾶς παρουσιασθῇ.

(ὑπακοή) Σοῦ εἶμαι ἀγνή καὶ με φωτεινὰς λαμπάδας ἔς τὰ χέρια, Νυμφίε, ἔρχομαι νὰ σὲ προῦπαντήσω.

Μακριὰ ἀπὸ τὰ πολυστέναχτα πλούτη τοῦ κόσμου, μακριὰ ἀπὸ τὸν ἔρωτα καὶ τοῖς ἡδονῆς τῆς ζωῆς, θέλω νὰ προφυλάγωμαι ἔς τὴ δική σου ἀγκάλη καὶ νὰ βλέπω πάντα τὴ δική σου ἐμορφιά.

Σοῦ εἶμαι ἀγνή...

Ἄρνήθηκα γιὰ σένα, βασιλιά, τοῦ γάμου τοὺς προσκαίρους θαλάμους, ἀρνήθηκα σπῖτι γυμᾶτο χρυσάφι καὶ ἦλθα ντυμένη ἔς τὰ λευκά καὶ ὀλοκά-

¹ Ματθ. 25, 1 κέξ.

θα ρα γιά νά προλάβω νά μπῶ κ' ἐγὼ μαζί σου μέσα 'ς τοῦ παραδείσου τοὺς θαλάμους.

Σοῦ εἶμαι ἀγνή...

'Αφοῦ γλύτωσα ἀπὸ πάμπολλους μαγευτικούς τοῦ δράκου δόλους, γλύτωσα κι ἀπὸ τὴ φλόγα φωτιᾶς ἐρωτικῆς καὶ τοὺς ὀλέθριες ἐπιθυμίες θηρίων ἀνημέρων περιμένοντας ἐσένα ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς,

Σοῦ εἶμαι ἀγνή...

Δησιμόνησα τὴν πατρίδα μου, γιὰ τὴ δική σου ἐπιθυμοῦσα χάρι, λησιμόνησα χοροὺς παρθένων τῆς ἡλικίας μου καὶ ὑπερηφάνεια μητέρας καὶ γένους, γιὰτὶ γιά μένα ὄλα εἰς' ἐσὺ, Χριστέ.

Σοῦ εἶμαι ἀγνή...

Μ' ἀνοιχτὲς θύρες, βασίλισσα λαμπροστόλιστη, δέξου κ' ἐμᾶς μέσα 'ς τοὺς θαλάμους σου, ἐσὺ μὲ τὸ ἀγνὸ σῶμα, νικήτρια νύφη ποὺ ἀποπνέεις εὐωδία. Ὅλες μὲ τὴν ἴδια στολή παραστεκόμεθα 'ς τὸ Χριστὸ καὶ φάλλομε, ὡ ἄνθος, τὸν εὐτυχισμένο σου γάμο.

Σοῦ εἶμαι ἀγνή...

Βαρυστενάχτες κόρες χύνουν πικρὰ τώρα δάκρυα ἔξω ἀπὸ τοὺς θύρες καὶ φωνάζουν λυπητερά, γιὰτὶ ἔσβησαν οἱ λαμπάδες τους καὶ δὲν ἐπρόκειμαν νά μποῦν 'ς τὸ ταμεῖον τῆς χαρᾶς.

Σοῦ εἶμαι ἀγνή...

'Ἐπειδὴ παραστράτησαν ἀπὸ τὸ δρόμο τὸν ἱερὸ 'ς τοὺς δρόμους τῆς ζωῆς τοῦ κόσμου, ἀμέλησαν πιά οἱ ἄθλιες λάδι νά πάρουν. Καὶ τώρα κρατῶντας λαμπάδες νεκρὲς καὶ δίχως φλόγα ἀναστενάζουν μέσ' ἀπὸ τὴν καρδιά τους.

Σοῦ εἶμαι ἀγνή...

Κοντὰ μας κείνται δοχεῖα ἀπάν' ἀπάνω γεμᾶτα ἀπὸ γλυκύτατο θεῖο ποτό. Ἄς πιοῦμε. Οὐράνιο εἶναι τὸ ποτό, παρθένες, ποὺ προσφέρει ὁ Νυμφίος εἰς' ἐκείνους ποὺ 'ν' ἄξια 'ς τὸ γάμο καλεσμένοι.

Σοῦ εἶμαι ἀγνή...

Καλύτερα νά πεθάνω πρᾶ σ' ἐσᾶς τοὺς γυναικομανεῖς τὴν τιμὴ μου νά παραδώσω καὶ αἰώνια 'ς τὴ φωτιᾶ νά κολάζωμαι ἀπὸ τὸ Θεό! Γλύτωσέ με, Χριστέ, ἀπ' αὐτούς!

Σοῦ εἶμαι ἀγνή...

Ψάλλοντας τώρα χορὸς παρθένων ἄσμα νέο σὲ ἀνεβάζει 'ς τοὺς οὐρανοὺς, Παναγιᾶ βασίλισσα, στεφανωμένος μὲ κρίνους λευκοὺς καὶ 'ς τὰ χέρια βαστῶντας λαμπάδες φωτεινές.

Σοῦ εἶμαι ἀγνή...

Ἄναρχε θεὲ πού ψηλά ἔς τοὺς οὐρανοὺς κατοικεῖς, πού με τὴν αἰώνια σου δύναμι δλα συγκρατεῖς, δέξου κ' ἐμᾶς μαζί με τὸ παιδί σου μέσα ἔς τὸν παράδεισο τῆς ζωῆς.

Σοῦ εἶμαι ἀγνή ..¹

Ἐπίσης ὁ Σελευκείας Βασίλειος ἐδραματούργησε τὸν βίον τῆς μεγαλομάρτυρος Θέκλας, ὁ Πτολεμαῖδος Συνέσιος ἔγραψε τραγωδίας καὶ κωμωδίας, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς τὴν Σουσσάναν, ὁ Στέφανος Σαβδαΐτης τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ, ἀνώνυμος συγγραφεὺς τοῦ 12ου αἰῶνος τὸ γνωστότατον δράμα «Χριστὸς πάσχων», ἄλλος δὲ ἐπίσης ἀνώνυμος τὸν 14ον ἢ 15ον αἰῶνα τὴν θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ². Ἀπὸ τὸ τελευταῖον δράμα, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀρκετὴν ἠθοποιίαν, κρίνομε καλὸν νὰ παραθέσωμε ὀλίγα ἀποσπάσματα

(Ἡ Σάρρα κλαίουσα διὰ τὴν θυσίαν τοῦ παιδιοῦ της)
 στίχ. 339-346 Ὡ τί μυστήριον φρικτόν! ὦ τί καημὸς καὶ πάθος!
 ὅταν μοῦ ποῦσι, τέκνον μου, τὸ πῶς ἐγένης ἄθος!
 Ὡφου! μέ ποιὰν ἀποκοτιὰν νὰ δυνηθῆς νὰ σφάξης
 τέτοιον κορμί ἀκριμάτιστον καὶ νὰ μηδὲν τρομάξης!
 Θέλεις τὸ νὰ σκοτεινιαθοῦν τὰ μάτια σου, τὸ φῶς σου,
 καὶ νὰ νεκρώσῃ τὸ παιδί, νὰ ξεψυχήσῃ ὀμπρὸς σου;
 Μὲ ποιᾶς καρδιάς ἀπομονὴν ν' ἀκούσης τὴν φωνὴν του,
 ὅταν ταραξῆ ὡσάν ἀρνὶ ὀμπρὸς σου τὸ κορμὶν του;

στίχ. 375-384 Ἐννέα μῆνες σ' ἐβάσταξα, τέκνον μου κανακάρι,
 ἔς τοῦτο τὸ κακορρίζικο καὶ σκοτεινὸν κουφάρι.
 Τρεῖς χρόνους, υἱέ μου, σοῦ ἔδιδα τὸ γάλα τῶν βυζιῶν μου
 καὶ σύ ἔσουνε τὰ μάτια μου καὶ σύ ἔσουνε τὸ φῶς μου.

¹ Migne 18, 27 κέξ.

² Σάθ. ζ, λα—Κρουμβ. 2, 480, 482, 496—Δάμπρ. Ἱστορ. 3,843—
 Παπαμιχ. 115—Δάμπρ. Ν. Ἑλληνομν. 13,402.

Ἐθώρουν κ' ἐμεγάλωνες ὡσάν δεντροῦ κλωνάρι
 κ' ἐπλήθυνες ἔς τήν ἀρετήν, ἔς τήν γνώμην κ' εἰς τήν χάρι.
 Καί τῶρα πέ μου ποιάν χαράν βούλεσαι νά μοῦ δώσης ;
 ὡσάν βροντή, σάν ἀστραπή θεέ νά χαθῆς, νά λυώσης.
 Κ' ἐγὼ πῶς εἶναι μπορετό τὸ δίχως σοῦ πλεό νά ζήσω,
 ποιόν θάρρος ἔχω, ποιάν δροσιάν ἔς τὰ γέρα μου τὰ πίσω ;

στίχ. 407-426 Ἐπά τὸ φῶς, ὁπού ἔβλεπα, ἐπά ἡ γλυκειά μου ζῆσι,
 τὰ μάτια τὰ δὲν ὤρισεν ὁ πλάστης ν' μ' ἀφήση.
 Ἐπά ἔν' τ' ἀφτούμενον κερὶ ποῦ μελετᾷς νά σδήσης
 καὶ τὸ κορμί ὁπού ζητᾷς νά κακοθανατήσης.
 Ὅσάν ἀρνάκι κείτεται καὶ σάν πουλλι κοιμᾶται
 κ' εἰς τοῦ κυροῦ τήν ἀποनिάν πολλὰ παραπονᾶται.
 Θωρεῖς τὸ τέκνον τὸ γλυκὺ, τὸ τέκνον τὸ καημένον,
 ὅτι ἐδᾶ παρὰ ποτέ εἶν' ἀποχλωμνιασμένον.
 Ἴδὲ τήν ταπεινότητα, ἰδὲ τὸ πρόσωπόν του,
 πῶς φαίνεται σου καὶ γροικᾷ καὶ βλέπει τὸν σφαγμὸν του.
 Παιδάκι μου καὶ νά θωρῆς ὄνειρον πικραμένον,
 γιὰ κείνο κείτεσαι κλιτὸν καὶ παραπονεμένον.
 Ὅλοχαρον ἐψῆς ἀργά σ' ἔθεκα, καλογοιέ μου,
 καὶ μὲ χαιράμενην καρδιάν ἤμουν παρὰ ποτέ μου.
 Ἔστεκα κ' ἐκαμάρωνα τοῦ ὕπνου σου τήν ζάλην
 καὶ ὀρέγουμουν νά σέ θωρῶ κ' εἶχα χαράν μεγάλην.
 Ἐποκοιμούσουν, τέκνον μου, παίζοντας μετὰ μένα,
 ἔς πολλήν χαράν ἐδρίσκουμουν παρ' ἄνθρωπον κανένα.
 Καὶ τῶρα ποιά ἡ ἀφορμὴ καὶ θέλεις νά μ' ἀφήσης
 ὀλότυφλην καὶ σκοτεινήν τοῦ πόνου καὶ τῆς κρίσις ;

στίχ. 445-448 Σωπαίνω κι ἄφες μ', Ἀβραάμ, κ' ἐγὼ νά τὸ ξυπνήσω,
 νά τὸ στολίσω τὸ φτωχὸ καὶ νά τ' ὁμορφονδύσω.
 Κάλεσμα τὸ ἔχουν σήμερα καὶ γάμον εἰς τὸν Ἄδην
 καὶ ἄφες νά καλορδινιασθῆ νά μὴ τοῦ βροῦν ψεγάδι.

(Ἰσαὰκ)

στίχ. 879-934 Γονή, ἐπειδὴ μεταθεμὸς δὲν εἶν' μηδὲ ἐλεημοσύνη

και ἐπειδὴ ἔτσι τ' ὤρισεν ἐκείνος ὅπου κρίνει,
 μιὰν χάριν μόνον σοῦ ζητῶ σ' τὸν ἀπομισεμὸν μου.
 νὰ μὴ θελήσης ἄπονα νὰ κόψῃς τὸν λαιμὸν μου.
 Μὰ σφάξε με χαϊδευτὰ, κανακιστὰ κι ἀγάληα
 γιὰ νὰ θωρῆς τὰ δάκρυά μου, ν' ἀκούς τὰ παρακάλια.
 Νὰ σέ θωρῶ, νὰ μὲ θωρῆς, νὰ ἰδῶ ἂν λαχταρίζῃς
 καὶ τὸν πτωχὸν τὸν Ἰσαάκ γιὰ τέκνον ἂν γνωρίζῃς.
 Καὶ σὺν ταράξῃ νὰ μὲ ἰδῆς σὺν πρόβατον ἐμπρὸς σου,
 ἀπάλυνε τὴν ὄρεξιν καὶ παῦσε τὸν θυμὸν σου.
 Καὶ μὴ θελήσης ἄπονα κι ἄλλο κακὸ νὰ πάθω
 μηδὲ μὲ βάλῃς σ' τὴν φωτιὰν μηδὲ μὲ κάμῃς ἄθο.
 Ὡσὺν μὲ σφάξῃς, μὴ καγῶ, μὴν κάμῃς τέτοια κρίσι,
 μὴ τὸ γροικῆς ἢ μάννα μου καὶ κακοθνατήση.
 Τὸ σφάγμα καὶ τὸν σκοτωμὸν βαστάξει τότε θέλει,
 μὰ τῆς φωτιᾶς ἢ μάχαιρα νεκρώνει τῆς τὰ μέλη.
 Μάννα μου, ἃς ἐπρόδαινες νὰ μ' εὔρισκες δεμένο
 καὶ νὰ σοῦ σύρω τὴν φωνὴν καὶ νὰ σοῦ πῶ, πεθαίνω.
 Συμπάθειο νὰ σοῦ ζήτηναι, ν' σ' ἀποχαιρετήσω,
 νὰ σέ σφικταναγκαλιασθῶ, νὰ σέ γλυκοφιλήσω.
 Μάννα μου, πλεὸ δὲν ἔρχεσαι σ' τὸ στῶμα νὰ μ' ἐνδύσης,
 νὰ μὲ ξυπνήσης σπλαγχνικὰ καὶ νὰ μὲ κανακίσης.
 Μισεύγω σου καὶ χάνεις με σὺν χιόνι ὅταν λύση
 καὶ σὺν ὅταν κρατῆς κερὶ κι ἄνεμος τὸ σθήση.
 Ἐκεῖνος ὅπου τ' ὤρισε νὰ ἴναι παρηγοριὰ σου
 καὶ πέτρα τῆς ὑπομονῆς νὰ κάμῃ τὴν καρδιά σου.
 Γονή μου, ἂν καμμιάν φορὰν σοῦ ἴπταισα σὺν κωπέλλι,
 συμπάθησε τοῦ Ἰσαάκ καὶ νὰ μισέυση θέλει
 καὶ φίλησέ με σπλαγχνικὰ καὶ δός μου τὴν εὐχή σου
 καὶ τάξε πῶς καμμιάν φορὰν ἤμουν κ' ἐγὼ παιδί σου.
 Πῶς νὰ τὸ κάμ' ἢ χέρα σου νὰ κόψῃ τὸν λαιμὸν μου
 καὶ πῶς νὰ τότε δυνηθῆς τὸν ἀποχωρισμὸν μου ;
 Τὴν χάριν ποῦ σοῦ ζήτησα σήμερον κάμε μού την,
 ἐπάκουσε τοῦ Ἰσαάκ κὰν τὴν βολὰν ἐτούτην.
 Ἀντίκρυτα νὰ σέ θωρῶ, ἔβγαλε τὸ μαχαίρι
 καὶ σίμωσέ μου το κοντὰ νὰ σέ φιλῶ 'ς τὸ χέρι.
 Κύρη, μὴ σφίγγῃς τὸ σχοινί, ἄσ' τ' ἀχαμνὸ δαμάκι

καὶ μὴ μὲ βιάζης κι ἄφῃς' με ν' ἀκροσταθῶ λιγάκι.
 Ἐκεῖν' ἡ χέρα ποῦ πολλὰ μ' εἶχε κανακισμένον
 τὰ μοῦ τὰ κίμναι σήμερον δὲν μ' εἶχε μαθημένον.
 Για νὰ θυμᾶς' ὅ,τι σοῦ πῶ γλυκὸ φιλεῖ σοῦ δίδω,
 σήμερον τὴν μητέρα μου εἰς ἐσὲ τὴν παραδίδω,
 μίλειε της, παρηγόρα την, κι' ἄς εἶστ' πάντ' ὁμάδι
 καὶ εἰπέ της πῶς ὀλόχαρος πάγω νὰ βρῶ τὸν Ἄδη.

Ἄλλο δὲν ἔχω νὰ σοῦ πῶ καὶ νὰ σοῦ παραγγείλω,
 μόνον ὅπ' ἀποχαιρετῶ κάθε δικὸν καὶ φίλο.
 Κύρη μου, ὁποῦ μ' ἔσπειρες καὶ πῶς δὲν μὲ λυπᾶσαι;
 ὦ Πλάστη μου, βόηθα μου! Μάννα μου, καὶ ποῦ νὰ 'σαι ¹;

Δὲν ἤμπορεῖ ὅμως νὰ ὑποστηριχθῆ καὶ ν' ἀποδειχθῆ μὲ βεβαιότητα ὅτι τὰ ἀναφερθέντα δράματα ἐπαρεστάθησαν καμμίαν φοράν εἰς τὸ θέατρον. Ἐὐπιθανώτερον εἶναι ὅτι ἐγράφησαν μᾶλλον γιὰ ἀνάγνωσιν. Αἱ παραστάσεις τοῦ θρησκευτικοῦ θεάτρου ἦσαν ἄλλαι. Ἡ ἐκκλησία, ἀφοῦ ἐπέτρεψε τὴν δημιουργίαν τοῦ ἱεροῦ δράματος, ἐπενόησε ὅπως διόλου πρωτότυπον σύστημα θεατρικῶν παραστάσεων, τὸ ὁποῖον εἶχε πολλὴν ὁμοιότητα μὲ τὸ τυπικὸν τῶν ἄλλων τελετῶν της. Καὶ τοῦτο τὸ ἔκαμε γιὰ νὰ μὴ φανῆ ὅτι προβαίνει εἰς τολμηρὰν καινοτομίαν, ἢ ὁποία ἦτο φυσικὸν νὰ σκανδαλίζῃ τὴν συνείδησιν μερικῶν χριστιανῶν. Ἐντὶ δηλαδὴ νὰ παρασταθοῦν δράματα μὲ ὑποθέσεις μὲν παρμένας ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἀλλὰ μὲ σύνθεσιν καὶ πλοκὴν ἐλευθέραν ὅπως ἤθελε διαμορφώσῃ αὐτὴν ἡ φαντασία τοῦ ποιητοῦ, καθὼς συμβαίνει εἰς τὴν Σουσσάναν καὶ τὴν θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ, ἐπαριστάνοντο ἀπαράλλαχτα αὐτὰ τὰ γεγονότα τοῦ ἱεροῦ κειμένου ὅπως ἀκριδῶς περιγράφονται ἐκεῖ. Ἐπομένως εἰ ἠθοποιοὶ δὲν εἶχαν νὰ κάμουν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ἐπανα-

1 Legr. 1, 226.

λάβουν αὐτὸ τὸ διαλογικὸν μέρος του. Εἶναι δὲ γνωστὸν εἰς ὅλους ὅτι πολλὰ μέρη τῆς Ἀγίας Γραφῆς, καθὼς λόγου χάριν τὰ τελευταῖα γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ, ἔχουν καὶ ὡς πρὸς τὰ δρώμενα καὶ τὰ λεγόμενα δραματικώτατον χαραχτήρα. Ἡ μόνη ἐργασία ποὺ ἐγένετο εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ δράματος καὶ τοῦτο ὄχι πάντοτε ἦτο ἡ συνένωσις τῶν μερῶν τῶν διαφόρων βιβλίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς, τὰ ὅποια πραγματεύονται τὸ ἴδιον γεγονός, ὥστε ν' ἀποτελεσθῇ ἓν ὅλον. Κάποτε δὲ συνενώνοντο καὶ μέρη, τὰ ὅποια ἐφαίνοντο ὅτι ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν ὡς ἀλληγορικῶς ἐρμηνευόμενα. Εἰς τὴν σύνθεσιν αὐτὴν ἐχρησιμοποιοῦντο ὄχι μόνον τὰ κανονικὰ βιβλία τῆς Γραφῆς, τὰ ὅποια ἀναγνωρίζει ἡ ἐκκλησία ὡς ἐπίσημα, ἀλλὰ καὶ τὰ λεγόμενα ἀπόκρυφα βιβλία καθὼς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Νικοδήμου καὶ ἄλλα. Οὕτω τὸ δράμα τῶν παθῶν καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ λόγος παρακάτω, ἔχει συντεθῆ ἀπὸ τὰ παράλληλα χωρία τῶν εὐαγγελίων Ματθαίου, Μάρκου, Λουκᾶ, Ἰωάννου καὶ Νικοδήμου, ἓνα χωρίον τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου καὶ ἓνα τῶν ψαλμῶν τοῦ Δαβίδ.

Ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν δημιουργίαν τοῦ θρησκευτικοῦ θεάτρου καὶ τὴν ἐνίοτε παρὰ τὸ πρέπον ἐλευθεριάζουσαν μορφήν του δὲν ἐκατωρθώθη ἡ πλήρης κατάργησις τοῦ κοσμικοῦ θεάτρου. Ἐξακολουθοῦσε νὰ ζῆ τοῦτο βίον καθὼς πάντοτε ὄχι ἔντιμον. Ἡ ἐξήγησις τοῦ φαινομένου εἶναι εὐκολος. Τὸ θρησκευτικὸν θέατρον ἔνεκα τῆς σοβαρᾶς μορφῆς του δὲν ἤμποροῦσε καὶ ἂν ἤμποροῦσε δὲν τοῦ ἐπετρέπετο βέβαια νὰ ἰκανοποιήσῃ μερικὰ συναισθήματα καὶ ὁρμὰς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τὰς ὁποίας μόνον αἱ καλλιτεχνικαὶ ἀκοσμίαι τοῦ θεάτρου τῶν μίμων καὶ μιμᾶδων ἤμποροῦσαν νὰ εὐχαριστήσουν.

4

Τοιουτοτρόπως λοιπόν ἀπὸ τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ διεφθαρμένου κοσμικοῦ θεάτρου ἐγεννήθη εἰς αὐτοὺς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας τὸ θρησκευτικὸν θέατρον πρὸς ἱκανοποίησιν ἀνάγκης κοινωνικῆς. Μὴ νομίση δὲ κανένας ὅτι τὸ ἱερὸν δράμα προῆλθε ἀπὸ τὸ κλασικόν. Ἡ βραδεῖα ἐξέλιξις τοῦ ἀπὸ τοὺς λειτουργικοὺς τύπους ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην ν' ἀποκλείσῃ κάθε ἐξωτερικὸν στοιχεῖον τοῦ ἀρχαίου θεάτρου, τὸ ὁποῖον εἶναι διάφορον κατὰ τὸ περιεχόμενον. Τοῦτο ἀποδείχνει καὶ ἡ μορφή του εἰς τὰς διαφόρους κατόπιν λογοτεχνίας¹.

Ἀποπότε ἀκριβῶς ἀρχίζει τὸ θρησκευτικὸν θέατρον δὲν γνωρίζομε, διότι μᾶς λείπουν ἀσφαλεῖς μαρτυρίαι. Μερικοὶ φρονοῦν ὅτι αἱ ἀρχαί του ἀνέρχονται εἰς τὸν 2ον αἰῶνα², ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποδείχεται ἀσφαλῶς. Πειστικώτεραι ἀποδείξεις θέτουν τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν 4ον αἰῶνα, ἀρχηγὸς δὲ αὐτοῦ θεωρεῖται ὁ συγγραφεὺς τοῦ Συμποσίου τῶν δέκα παρθένων³. Εἶναι δὲ πολὺ εὐλογον νὰ δεχθῶμε ὡς ἀρχὴν τῆς πρώτης ἐμφανίσεώς του τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὅτε ἡ ἐκκλησία ἀπαλλαγεῖσα ἀπὸ τοὺς διωγμοὺς τῶν ἐθνικῶν καὶ τοὺς αὐστηροὺς περιορισμοὺς τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων ἤμποροῦσε ἐλεύθερα πλέον ν' ἀναπτύξῃ τὸ τελετουργικόν της μέρος. Εἰς τοὺς χρόνους αὐτοὺς συμπίπτει καὶ ἡ πράξις τοῦ αἰρεσιάρχου Ἀρείου, ὁ ὁποῖος γιὰ νὰ κάμῃ προσηλύτους εἰς τὸ δόγμα του εἰσήγαγε εἰς τὴν ἐκκλησίαν του πλήρες θεατρικὸν σύστημα, τοῦ ὁποίου τὰ δράματα καὶ τοὺς ὕμνους συνέγραψε ὁ ἴδιος. Ἡ λειτουργία τοῦ

1 Λάμπρ. Ν. Ἑλληνομν. 13, 401

2 Σάθ. τοη.

3 Παπαμυχ. 115

Ἄρειου ἦτο σχεδὸν ἀντιγραφή τοῦ ἐθνικοῦ θεάτρου τῆς Ἀλεξανδρείας εὐρισκομένου τότε εἰς μεγάλην ἀκμὴν καὶ ἔχοντος σκανδαλώδη μορφήν ὡς ἐξάγεται ἀπὸ τὰς σφοδρὰς ἐπικρίσεις Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου. Τὸ λειτουργικὸν θεατρικὸν σύστημα τοῦ Ἄρειου περιείχετο εἰς τὴν Θάλειαν καθὼς ὁ ἴδιος τὴν ὠνόμασε. Οἱ δὲ ὀρθόδοξοι γιὰ ν' ἀντιδράσουν κατὰ τῆς αἰρέσεως τοῦ Ἄρειου, τὴν ὁποίαν ὠνόμαζαν θυμελικήν, ἐσκέφθησαν νὰ τὴν πολεμήσουν μὲ τὰ ἴδια ὄπλα καὶ κατὰ μίμησιν τῆς Θαλείας ἔκαμαν τὴν Ἀντιθάλειαν, διὰ τῆς ὁποίας εἰσῆχθησαν εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν πολλὰ θεατρικὰ στοιχεῖα¹. Σήμερα δυστυχῶς δὲν γνωρίζομε τίποτε ἀπολύτως περὶ τοῦ περιεχομένου οὔτε τῆς Θαλείας οὔτε τῆς Ἀντιθαλείας, διότι καὶ αἱ δύο ἀφανίσθησαν.

Ἡ ἀρχαιοτάτη ἐφόσον γνωρίζομε δραματικὴ παράστασις ἦτο ἡ θριαμβευτικὴ εἴσοδος τοῦ Χριστοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, ἡ ὁποία ἐγένετο εἰς τὴν Παλαιστίνην. Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς αἰ γινώμαι τῶν κριτικῶν διχάζονται. Ἄλλοι μὲν ἀνάγουν αὐτὴν εἰς τὸν 6ον, ἄλλοι δὲ εἰς τὸν 4ον αἰῶνα. Ἡ παράστασις ἦτο πολὺ ἀπλή. Τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου μετὰ μεσημβρίαν μετέβαινε ὁ ἐπίσκοπος εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ὄρους τῶν ἔλαιῶν. Ἐκεῖ εἰς ὥραν ὠρισμένην ἐψάλλοντο ὕμνοι ἐκκλησιαστικοὶ καὶ ἔπειτα ἀνεγινώσκετο ἡ περικοπὴ τοῦ εὐαγγελίου, εἰς τὴν ὁποίαν περιέχεται ἡ διήγησις τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου τοῦ Χριστοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα². Κατόπιν δὲ ἀπὸ τὸ Ὄρος τῶν ἔλαιῶν ἀρχίζε πομπὴ κατευθυνομένη εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν μοναδικὴ εἰς μεγαλοπρέπειαν. Ἀπειρον πλῆθος λαοῦ καὶ πρὸ πάντων παιδιῶν ἐκρατοῦσαν κλάδους βαΐων καὶ φοινίκων καὶ ἐπήγαιναν ἐμπρός, ἀκολου-

¹ Σάθ. η, ποτ, σξγ—Παπαμιχ. 116—Δάμπρ. Ν. Ἑλληνομν. 13, 401

² Ματθ. 21, 1—9. Μάρκ. 11, 1—11

θοῦσε δὲ ὁ τὸν Χριστὸν συμβολίζων ἐπίσκοπος καθήμενος ἐπὶ ὄνου καὶ συνοδευόμενος ἀπὸ ἱερεῖς παριστάνοντας τοὺς δώδεκα μαθητάς.

Ἐνῶ δὲ ἡ πομπὴ ἐπροχωροῦσε, ἡ πέριξ φύσις ἀντηχοῦσε ἀπὸ τὰς χαρμοσύνας ἀναφωνήσεις τῶν προπορευομένων «ὡσανὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, εὐλογημένη ἡ ἐρχομένη βασιλεία ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὡσανὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις»¹. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ πομπὴ ἔφθανε εἰς τὸν ναὸν τῆς ἀναστάσεως καὶ ἐκεῖ ἐτελείωνε ἡ παράστασις. Ὁ καθένας φαντάζεται τί ριγὸς συγκινήσεως κατελάμβανε τοὺς μετέχοντας εἰς τὴν θεατρικὴν αὐτὴν πομπὴν καὶ τοὺς θεατὰς γενικῶς, ἡ ὁποία ἐγένετο εἰς τοὺς ἱστορικοὺς ἐκείνους τόπους τοῦ Ὄρους τῶν ἔλαιων, τῆς Βηθανίας καὶ Βηθφαγῆ καὶ ἐπερνοῦσε ἀπὸ τὸν ἴδιον δρόμον, ἀπόπου πρὸ τεσσάρων αἰώνων ἐπέρασε γιὰ τελευταίαν φορὰν μεταβαίνων εἰς τὴν πόλιν τοῦ σκληροῦ μαρτυρίου, ἐνῶ τώρα ἐπευφημεῖτο ὡς βασιλεὺς Ἰησοῦς ὁ προφήτης ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ τῆς Γαλιλαίας! Γενικῶς δὲ αἱ τελεταὶ τῆς μεγάλης ἑβδομάδος εἰς τὴν Παλαιστίνην ἀποτελοῦσαν μίαν συνεχῆ πανήγυριν, ἡ ὁποία δὲν ἐπεριωρίζετο μόνον εἰς τοὺς ὕμνους καὶ τὰ εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα, ἀλλ' ἐπεξετείνετο καὶ εἰς τὴν ἐπίσκεψιν τῶν ἱστορικῶν τόπων. Ἐγένετο δηλαδὴ ἱστορικὴ ἐπὶ τόπου ἀναπαράστασις τῶν τελευταίων δραματικῶν γεγονότων τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ².

5

Αἱ ἀρχαὶ τοῦ θρησκευτικοῦ θεάτρου εἶναι βέβαια πενιχραὶ.

¹ Μάρκ. 11, 9

² Χρυσσοτόμου Παπαδοπούλου «Αἱ κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα τελεταὶ τῆς ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων» Ν. Σιών 1, 23 κέξ.

ἀλλὰ συμβαίνει καὶ ἐδῶ ὅ,τι συνήθως γίνεται εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς γεννήσεως καὶ ἀναπτύξεως κάθε ἐθίμου θρησκευτικοῦ ἢ κοινωνικοῦ. Κάθε πράγμα ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἐλάχιστον καὶ τελειοποιεῖται διὰ τῆς βαθμιαίας ἐξελιξέως. Καθὼς εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους τὸ θέατρον λαβὸν τὴν πρώτην ἀρχὴν ἀπὸ τὰς στοιχειώδεις μιμητικὰς παραστάσεις τῆς διονυσιακῆς λατρείας ἔφθασε εἰς τὸν τέλειον τύπον πολὺ ἀργὰ μόλις τὸν 5ον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, τοιοῦτοτρόπως καὶ εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους τὸ θρησκευτικὸν θέατρον ἄρχισε μὲν ὑπὸ νηπιώδη μορφήν ἀφότου ὁ χριστιανισμὸς κατίσχυσε εἰς τὸν ἀγῶνα πρὸς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν, ἐτελειοποιήθη ὁμοῦς βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν κυρίως ἀπὸ τὸν αἰῶνα τῆς εἰκονομαχίας καὶ ἐξῆς¹ καὶ ἔφθασε εἰς μεγίστην ἀκμὴν τὸν 10ον καὶ 11ον αἰῶνα. Ὡνόμαζαν δὲ συνήθως οἱ Βυζαντινοὶ τὰς θρησκευτικὰς παραστάσεις θεανδρικὰ μυστήρια γιὰ ν' ἀποφύγουν τὴν χρῆσιν τῶν λέξεων θέατρον καὶ δράμα, αἱ ὁποῖαι ὀπωσδήποτε τοὺς ὑπενθύμιζαν τοὺς χρόνους τῆς εἰδωλολατρείας¹.

Ὁ κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα ζήσας πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Θεοφύλακτος υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ Α' καὶ γυναικάδελφος Κωνσταντίνου Η', τοῦ ὁποῖου αἱ ἀσύνητοι παρεκτροπαὶ εἶναι ἴσως μοναδικαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησίας, ἐπέτρεψε νὰ εἰσέλθῃ τὸ θέατρον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, τοῦ ὁποῖου ἡ ὀρχήστρα ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἡθοποιῶν τοῦ κοσμικοῦ θεάτρου. Ἀποτότε δὲ μὲ χοροὺς καὶ σκηνικὰ ἄσματα διεδραματίζοντο χριστιανικαὶ σκηναί. Τὴν ἐλευθερίαν, μὲ τὴν ὁποίαν μετεβλήθη ὁ ναὸς εἰς θέατρον, δὲν τὴν ἐφαντάσθη οὔτε ὁ αἵρεσιάρχης Ἄρειος. Δὲν πρέπει δὲ νὰ νομίζωμε ὅτι ἡ πρά-

¹ Λάμπρ. Ἱστορ. 3,843—Κυριακ 1,416. 2,166, 307 κέξ.—Μπάρτ ἐν λέξει μυστήρια.

ξίς αὐτῆ τοῦ Θεοφυλάκτου ἦτο ἀποτέλεσμα μόνον τοῦ παραφύρου νεανικοῦ χαρακτήρος του οὔτε ὅτι οἱ ἰσχυροὶ τίτλοι τῆς συγγενείας του πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλὴν ἦσαν οἱ μόνου ποῦ ἔκαμναν τὰς πράξεις του συγγνωστὰς καὶ ἀξίας ἐπαίνων. Συνετέλεσαν βέβαια καὶ οἱ λόγοι αὐτοί, φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ πρᾶγμα ἐν μέρει προῆλθε καὶ ἀπὸ ἀπαίτησιν μερίδος τῆς κοινωνίας, ἢ ὁποῖα ὄχι μόνον ἐπὶ του Θεοφυλάκτου, ἀλλὰ, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἠνέχθη τὴν διατήρησιν τοῦ θεάτρον εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Ὅτι τοῦτο εἶναι ἀληθινὸν ἀποδείχνει τὸ γεγονός ὅτι καὶ ἄλλος πατριάρχης, ὁ Μιχαὴλ Κηρουλλάριος, ζήσας κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα, τὸν ὁποῖον δὲν δικαιούμεθα νὰ κατακρίνωμε καθὼς τὸν Θεοφύλακτον γιὰ τὰς ἀλλοκότους ἰδιοτροπίας του, ἐπέτρεψε εἰς θίασον ἠθοποιῶν νὰ παριστάνη ἀπὸ τὸ ἱερὸν βῆμα τῆς Ἁγίας Σοφίας τὰς ᾠδῖνας τῆς Θεοτόκου, τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰωάννου Προδρόμου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐδόθη καὶ τὸ ἐθνικὸν ἐπώνυμον τοῦ Διονύσου Ἀκερσεκόμης. Κατὰ τὴν παράστασιν τῆς γεννήσεως τὸ πρόσωπον τῆς Θεοτόκου ὑπεκρίνετο γυναῖκα καὶ ὄχι νεανίας μεταμορφωμένος εἰς γυναῖκα. Ὡς ἦτο δὲ ἐπόμενον τὸ θέατρον ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν μετεφέρθη καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ὁ ἐπίσκοπος Εὐχαΐτων Ἰωάννης συμμετεῖχε καὶ ὁ ἴδιος εἰς τὰς παραστάσεις καὶ ἔφαλλε ὕμνους εἰς τὴν Θεοτόκον παρμένους ἀπὸ τὰς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου¹.

6

Τὸ λαϊκώτερον καὶ προσφιλέστερον πρὸς παράστασιν δράμα.

¹ Κεδρην 2,333— Σάθ. ιστ κέξ. οξ —Μιστριώτ. 1.697 κέξ. — Γεδ.
304 — Mill. 615

ἦτο τὸ ἔχον ὑπόθεσιν τὰ τελευαῖα γεγονότα τῇ ζωῆς τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἔγερσις τοῦ Λαζάρου, ἡ θριαμβευτικὴ εἴσοδος τοῦ Χριστοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, ὁ μυστικὸς δεῖπνος, τὸ πλύσιμον τῶν ποδιῶν τῶν μαθητῶν, ἡ προδοσία τοῦ Ἰούδα καὶ ἡ σύλληψις τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἄρνησις τοῦ Πέτρου, ἡ σταύρωσις, ἡ ἀνάστασις καὶ τέλος ἡ ἀπιστία καὶ ψηλάφησις τοῦ Θωμᾶ εἶναι ἀληθῶς γεγονότα δραματικὰ ἱκανὰ νὰ συγκινήσουν μέχρι δακρύων. Εὐτυχῶς δὲ ἐσώθη μέχρις ἡμῶν τὸ κείμενον τῆς σκηνοθετικῆς διατάξεως ὅλης αὐτῆς τῆς σειρᾶς εἰς τὸν πολύτιμον Παλατῖνον κώδικα τοῦ 14ου αἰῶνος, ὅστις εὐρίσκεται εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Βατικανοῦ. Τὸ κείμενον ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἀπὸ τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Σπυρίδωνα Λάμπρον¹, περιέχει δὲ περίληψιν τῶν δραμάτων, ἡ ὁποία συνετάχθη χάριν τῆς σκηνοθεσίας, καὶ τὰς πρώτας λέξεις ἐκάστου διαλογικοῦ μέρους, τὸ ὁποῖον θὰ ἔλεγε τὸ δρῶν πρόσωπον τοῦ δράματος. Εἶναι δὲ τὸ κείμενον τοῦτο κέντρων καθὼς ὁ Χριστὸς πάσχων κατὰ μέγα μέρος εἶναι δάνειον ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν λογοτεχνίαν συναρμολογηθεῖς πρὸ πάντων μὲν ἀπὸ τὰς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου, ἐν μέρει δὲ τοῦ Αἰσχύλου καὶ τῆς Κασσάνδρας τοῦ Λυκόφρονος, ἐλάχιστα δὲ περιέχει χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν ἀποκρύφων βιβλίων, τοῦναντίον εἰς τοῦτο ὅλα τὰ δρώμενα καὶ λεγόμενα εἶναι παρμένα ἀπ' αὐτήν.

ἡ γὰρ
νοση
του δι
δου η
γαλην
του πε
ἡγια

Ἄλλη σπουδαία διαφορὰ εἶναι ὅτι ὁ μὲν Χριστὸς πάσχων ἐγράφη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γιὰ ἀπλήν ἀνάγνωσιν, ἐνῶ εἰς τὸ κείμενον τοῦ Παλατῖνου κώδικος ἔχομε αὐτόχρημα σκηνοθετικὴν διάταξιν. Τοῦτο, φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν πρόλογον καὶ ἀπὸ τὰς ὁδηγίας πρὸς τοὺς ἠθοποιούς. Πότε ἐγράφη ἡ διά-

1 Λάμπρ. Ν. Ἑλληνομν. 13,381 κδξ.

ταξίς αὐτὴ εἶναι ἄγνωστον. Τὸ γεγονός ὅτι τὸ κείμενον εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπλή συναρμολόγησις τῶν εὐαγγελικῶν χωρίων καὶ ὅτι ἐλάχιστον μέρος ἔχει συνταχθῆ ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ παρασκευάσαντος αὐτὸ ὑπὸ τύπον ὁδηγιῶν πρὸς τὰ δρῶντα πρόσωπα δὲν μᾶς διευκολύνει νὰ γνωρίσωμε ἀπὸ τὸ γλωσσικὸν ὕφος τοῦ συγγραφέως πότε ἐγράφη. Τὸ μόνον βέβαιον εἶναι ὅτι ἐγράφη μετὰ τὸν 7ον αἰῶνα, διότι γίνεται εἰς αὐτὸ χρῆσις τοῦ μορίου ἄς, ἡ ὁποία ἄρχισε τὸν 6ον ἢ 7ον αἰῶνα, καὶ πρὸ τοῦ 14ου αἰῶνος, ὅτε ἐγράφη ὁ Παλατῖνος κώδιξ¹.

Ἡ διάταξις περιέχει ἐννέα δράματα, τὰ ὁποῖα ἐπιγράφονται "Ἐγερσις τοῦ Λαζάρου, Βαΐφόρος, Τράπεζα, Νιπτῆρ, Προδοσία, Ἄρνησις τοῦ Πέτρου, Ἐξουθένωσις Ἡρώδου, Σταύρωσις καὶ Ψηλάφησις, ἐκ τῶν ἐποίων τὸν δραματικώτερον χαραχτήρα ἔχουν ἢ "Ἐγερσις τοῦ Λαζάρου καὶ ἢ Σταύρωσις. Παραθέτομε ταῦτα ἐδῶ μὲ τὸ διαλογικὸν μέρος συμπληρωμένον καὶ μεταφρασμένα εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν καὶ μὲ περιγραφὴν τῆς σκηνοθεσίας σύμφωνα μὲν πρὸς τὰς σκηνοθετικὰς διατάξεις τῶν νεωτέρων δραμάτων, ἐπὶ τῇ βάσει ὅμως τῶν ὁδηγιῶν τοῦ μεσαιωνικοῦ κειμένου.

Α) "Ἐγερσις τοῦ Λαζάρου

(Ἡ σκηνὴ παρουσιάζει τάφον, εἰς τὸν ὁποῖον εὐρίσκεται ὁ Λάζαρος. Κοιτὰ εἰς αὐτὸν στέκονται αἱ ἀδελφαὶ τοῦ Λαζάρου Μάρθα καὶ Μαρία καὶ μερικοὶ Ἑβραῖοι, εἰς ἀρκετὴν δὲ ἀπόστασιν φαίνεται ὁ Χριστὸς μὲ τοὺς μαθητὰς του. Ἀγγελιοφόρος στελλόμενος ἀπὸ τὰς ἀδελφὰς τοῦ Λαζάρου ἔρχεται εἰς τὸν Χριστὸν νὰ τοῦ ἀναγγείλῃ τὴν ἀσθένειαν τοῦ φίλου του)

ἀγγελιοφόρος—Κύριε, εἶναι ἄρρωστος ἐκεῖνος ποὺ ἀγαπᾶς.

Χριστὸς—Ἡ ἀρρώστια αὐτὴ δὲν εἶναι γιὰ θάνατον, ἀλλ'

1 Δάμπρ. Ν. Ἑλληνομν. 13.400 κέξ.

είναι γιὰ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μὲ αὐτὴν (ἕστερ ἀπὸ μικρὰν σιωπὴν στρεφόμενος εἰς τοὺς μαθητὰς του λέγει) "Ἄς πηγαίνωμε πάλιν εἰς τὴν Ἰουδαίαν.

μαθηται—Διδάσκαλε, δὲν εἶναι πολὺς καιρὸς ποὺ ἐζητοῦσαν νὰ σὲ πετροβολήσουν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ σὺ πάλιν πηγαίνεις ἐκεῖ;

Χριστὸς—Δὲν εἶναι δώδεκα αἱ ὥραι τῆς ἡμέρας; "Ἄν κενάσ περπατῇ τὴν ἡμέραν δὲν σκοντάφτει, ἐπειδὴ βλέπει τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. "Ἄν ὅμως περπατῇ τὴν νύχτα σκοντάφτει, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει φῶς. Ὁ φίλος μας Λάζαρος ἔχει κοιμηθῆ καὶ πηγαίνω νὰ τὸν ἐξυπνήσω.

μαθηται—Κύριε, ἂν ἔχη κοιμηθῆ, θὰ σωθῆ.

Χριστὸς—Ὁ Λάζαρος πέθανε καὶ χαίρω ποὺ δὲν ἤμουν ἐκεῖ γιὰ νὰ πιστεύσετε ἐσεῖς.

Θωμᾶς (εἰς τοὺς ἄλλους μαθητὰς)—"Ἄς πηγαίνωμε καὶ ἐμεῖς γιὰ ν' ἀποθάνωμε μαζί του.

(Ἐκινεῖ ὁ Χριστὸς μὲ τοὺς μαθητὰς καὶ διευθύνεται εἰς τὸν τάφον. Ἄγγελιοφόρος σπεύδων πρωτύτερα εἰδοποιεῖ τὴν Μάρθαν ὅτι ἔρχεται ὁ Χριστὸς καὶ τὴν προτρέπει νὰ πηγαῖν εἰς προὔπανησίαν του. Ἡ Μάρθα εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦτο τρέχει ἀμέσως καὶ ἀφοῦ τὸν συναντήσῃ λέγει)

Μάρθα—Κύριε, ἂν ἦσουν ἐδῶ, δὲν ἤθελε πεθάνει ὁ ἀδελφός μου. Ἄλλὰ καὶ τώρα ποὺ εἶναι πεθαμένος πλέον γνωρίζω ὅτι ὅσα ζητήσῃς ἀπὸ τὸν Θεὸν θὰ σοῦ τὰ δώσῃ ὁ Θεός.

Χριστὸς—Θ' ἀναστηθῇ ὁ ἀδελφός σου.

Μάρθα—Γνωρίζω ὅτι θ' ἀναστηθῇ εἰς τὴν ἀνάστασιν τῆς τελευταίας ἡμέρας.

Χριστὸς—Ἐγὼ εἶμαι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ. Ἐκεῖνος ποὺ πιστεύει εἰς ἐμὲ καὶ ἂν ἀκόμη πεθάνῃ θὰ ζήσῃ. Καὶ ἐκεῖνος ποὺ ζῆ καὶ πιστεύει εἰς ἐμὲ δὲν θὰ πεθάνῃ ποτέ. Ἐσὺ τὰ πιστεύεις αὐτό;

Μάρθα—Ναί, Κύριε, ἐγὼ ἔχω πιστεύσει ὅτι ἐσὺ εἶσαι ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ποῦ ἦλθες εἰς τὸν κόσμον.

(Ἡ Μάρθα ἀφήνει τὸν Χριστὸν καὶ τρέχει εἰς τὴν ἀδελφὴν τῆς Μαρίας, εἰς τὴν ὁποίαν λέγει σιγὰ γιὰ νὰ μὴ ἀκούσουν οἱ παρευρισκόμενοι Ἑβραῖοι «ὁ διδάσκαλος ἦλθε καὶ σὲ προσκαλεῖ». Ἡ Μαρία σηκώνεται ἀμέσως καὶ πηγαίνει εἰς τὸν Χριστὸν ἐνῶ τὴν ἀκολουθοῦν οἱ Ἑβραῖοι ποῦ ἦσαν μαζί τῆς καὶ πέφτει εἰς τὰ πόδια του ἐνῶ συγχρόνως λέγει)

Μαρία—Κύριε, ἂν ἦσουν ἐδῶ, δὲν ἤθελε πεθάνει ὁ ἀδελφός μου.

Χριστὸς (κατεχόμενος ἀπὸ σφοδρὰν συγκίνησιν καὶ ταραχὴν)—Ποῦ τὸν ἐβάλατε;

Μάρθα καὶ Μαρία—Κύριε, ἔλα νὰ ἰδῆς.

(Ἐνῶ πλησιάζουν εἰς τὸν τάφον ὁ Χριστὸς κλαίει)

Χριστὸς Σηκώστε τὴν πέτραν.

Μάρθα—Κύριε, μυρίζει πιά, διότι εἶναι τέσσαρες ἡμέρες ποῦ πέθανε.

Χριστὸς—Δὲν σοῦ εἶπα ὅτι, ἂν πιστεύσης, θὰ ἰδῆς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ;

(Σηκώνουν τὴν πλάκα τοῦ τάφου καὶ φαίνεται ὁ νεκρὸς)

Χριστὸς (κοιτάζοντας εἰς τὸν οὐρανὸν)—Πατέρα μου, σὲ εὐχαριστῶ, διότι μὲ ἄκουσες. Ἐγὼ ἤξευρα ὅτι μὲ ἀκούεις πάντοτε, ἀλλὰ τὸ εἶπα χάριν αὐτῶν ἐδῶ τῶν ἀνθρώπων γιὰ νὰ πιστεύσουν ὅτι ἐσὺ μὲ ἔστειλες εἰς τὸν κόσμον—(Καὶ κατόπιν στροφόμενος εἰς τὸν τάφον λέγει μεγαλοφώνως) Λάζαρε, ἔβγα ἔξω!

(Ὁ νεκρὸς ἀνασταίνεται καὶ βγαίνει ἀπὸ τὸν τάφον τυλιγμένος μὲ τὸ σάβανο καὶ δεμένος)

Χριστὸς—Λύστε τον καὶ ἀφήστε τον νὰ πηγαίνη.

B) Βαῖφόρος

(Ἡ σκηνὴ ὑποτίθεται κοντὰ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα εἰς τὴν Βηθφαγῆ πλησίον τοῦ Ὄρους τῶν ἐλαιῶν)

Χριστός (ἀποτεινόμενος εἰς δύο μαθητὰς) — Πηγαίνετε εἰς τὸ ἀπέναντι χωρὶς καὶ ἀμέσως θὰ βρῆτε μίαν ὄνον δεμένην καὶ πουλλαράκι μαζί της. Νὰ τὴν λύσετε καὶ νὰ τὴν φέρετε ἐδῶ. Καὶ ἂν σὰς εἶπῃ κανένας τίποτε, νὰ τοῦ εἰπῆτε ὅτι ὁ Κύριος ἔχει ἀνάγκην αὐτῶν καὶ ἀμέσως θὰ τὰ στείλῃ τὰ ζῶα.

(Οἱ μαθηταὶ πηγαίνουν εἰς τὸ μέρος πρὸς τοὺς εἶπε καὶ εὗρισκουν τὴν ὄνον, ἀλλὰ μερικοὶ Ἑβραῖοι θέλουν νὰ τοὺς ἐμποδίσουν νὰ τὴν πάρουν)

μαθηταὶ (εἰς τοὺς Ἑβραίους) — Ὁ Κύριος ἔχει ἀνάγκην αὐτῶν.

(Οἱ Ἑβραῖοι ὑποχωροῦν καὶ οἱ μαθηταὶ φέρουν τὴν ὄνον εἰς τὸν Χριστόν. Τότε τὴν ἐτοιμάζουν, βάζουν τὰ φορέματά τους ἐπάνω της καὶ καθυπερβαίνει ὁ Χριστός, ἐνῶ δὲ προχωροῦν, δύο μὲν πηγαίνουν ἐμπρὸς καὶ ὁδηγοῦν τὴν ὄνον, οἱ δὲ ἄλλοι ἀκολουθοῦν ἀποπίσω καὶ κάτι ψιθυρίζουν ἀναμεταξύ τους μὲ θαυμασμόν. Ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἑβραίους πρὸς συνοδεύουν ἀπεμπρὸς καὶ ἀποπίσω μεγάλοι καὶ μικρὰ παιδιά ἄλλοι μὲν κόψτουν ἀπὸ τὰ δένδρα κλαδιὰ καὶ στρώνουν εἰς τὸν δρόμον πρὸς περὶ ὃν ὁ Χριστός, ἄλλοι δὲ στρώνουν τὰ φορέματά τους)

παιδιά (ψάλλουν) — Ὡσανὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ! εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου! Ὡσανὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις!

λαὸς (μεγαλοφώνως) — Αὐτὸς εἶναι ὁ Ἰησοῦς ὁ προφήτης ἀπὸ Ναζαρέτ τῆς Γαλιλαίας.

(Καθ' ὁδὸν ἡ πομπὴ συναντᾷ χωλοὺς καὶ τυφλοὺς, οἱ ὅποιοι κάθηνται εἰς τὸν δρόμον)

χωλοὶ καὶ τυφλοὶ (μεγαλοφώνως) — Ἐλέησέ μας, υἱὲ τοῦ Δαβὶδ!

(Ὁ Χριστός τοὺς θεραπεύει καὶ προχωρεῖ. Μετ' ὀλίγον φθάνει εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ πηγαίνει κατ' εὐθείαν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος, ὅπου εὗρισκει ἀνθρώπους νὰ πωλοῦν καὶ ἀγοράζουν πρόβατα καὶ περιστέρια καὶ ἄλλα. Μόλις τοὺς βλέπει, θυμῶναι φοβερά, κατεβαίνει ἀπὸ τὴν ὄνον, κάμνει ἀμέσως φραγγέλιον ἀπὸ σχοινὶ καὶ ἀρχίζει νὰ χτυπᾷ δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ἀναποδογυρίζει καὶ σπάζει τραπέζια καὶ καθῆναι κακῶς τοὺς διώχνει ὅλους ἀπεκεῖ)

Χριστός—Εἶναι γραμμένον ὅτι ὁ οἶκος μου θὰ ὀνομασθῆ οἶκος προσευχῆς, ἐνῶ ἐσεῖς τὸν ἐκάματε σπήλαιον ληστῶν!

(Οἱ ἄρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς βλέποντες ὅλ' αὐτὰ καὶ ἀκούοντες τὰ παιδιὰ νὰ ἐξακολουθοῦν νὰ ψάλλουν καὶ εἰς τὸν ναὸν «ὡσανὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ» ὀργίζονται πολὺ ἐναντίον του)

ἄρχιερεῖς (εἰς τὸν Χριστὸν)—Ἀκοὺς τί λέγουν αὐτοί;

Χριστός—Ναί! Δὲν ἐδιαβάσατε ποτέ σας ὅτι ἀπὸ τὸ στόμα μικρῶν παιδιῶν καὶ βρεφῶν ποὺ θηλάζουν δοξολογεῖται ὁ Θεός;

Γ) Τράπεζα

(Ἡ σκηνὴ εἰς τὸ σπίτι τοῦ Σίμωνος. Ὁ Χριστὸς κάθηται εἰς τὴν τραπέζην μαζὶ μὲ τοὺς μαθητάς του, ἐνῶ ὁ Σίμων τοὺς ὑπηρετεῖ. Γυναῖκα πόρνη ἐμφανιζομένη ἐκεῖ κάμνει μερικὰ ἄσκοπα βήματα ἐνῶ κλαίει καὶ φωτίζει «ἄλλομονον εἰς ἐμένα τὴν ἁμαρτωλὴν!». Φεύγει ἔπειτα καὶ πηγάλνει εἰς μυροπωλεῖον, ὅπου κατόπιν συζητήσεως μὲ τὸν μυροπώλην περὶ τοῦ εἶδους τοῦ μύρου ποὺ θέλει ν' ἀγοράσῃ καὶ τῆς τιμῆς του τὸ ἀγοράζει τέλος καὶ ἐπιστρέφει τρεχάτη, χωρὶς δὲ νὰ εἰπῆ οὔτε μίαν λέξιν τὸ χύνει ὅλον εἰς τὰ πόδια τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀρχίζει ἔπειτα νὰ τὰ σκουπίσῃ μὲ τὰ μαλλιά της)

μαθηταὶ (ἀγαναχτισμένοι) — Γιατί ἔγινε αὕτη ἡ καταστροφή τοῦ μύρου; Ἦμποροῦσε νὰ πωληθῆ παραπάνω ἀπὸ τριακόσια δηνάρια, τὰ ὅποια νὰ δοθοῦν εἰς τοὺς φτωχοὺς.

Ἰούδας (ἐπίσης ἀγαναχτισμένος) — Γιατί τὸ μύρον αὐτὸ δὲν ἐπωλήθη ἀντὶ τριακοσίων δηναρίων χάριν τῶν φτωχῶν;

Χριστός — Ἀφήστε την. Γιατί τὴν ἐνοχλεῖτε; Καλὴν πράξιν ἔκαμε εἰς ἐμέ. Διότι τοὺς φτωχοὺς μὲν πάντοτε τοὺς ἔχετε μαζὶ σας καὶ ὅταν θέλετε ἠμπορεῖτε νὰ τοὺς εὐεργετήσετε, ἐμένα ὁμως δὲν μὲ ἔχετε πάντοτε. Αὕτη ἔκαμε ἐκεῖνο ποὺ ἠμποροῦσε νὰ κάμῃ. Ἐπρόλαβε ν' ἀλείψῃ μὲ μύρα τὸ σῶμα μου γιὰ τὸν ἐνταφιασμόν μου. Σὰς βεβαιῶ δὲ ὅτι ὅπουδὴποτε θέλει κηρυχθῆ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο εἰς ὅλον τὸν κόσμον,

θὰ κηρυχθῆ καὶ τοῦτο πού ἔκαμε αὐτὴ γιὰ νὰ λέγεται τὸ ὄνομά της.

(Κατόπιν ἀλλάζει ἡ σκηνή. Μαζεύονται οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι καὶ ἀρχίζουν νὰ σκεφθοῦν μὲ ποῖον τρόπον νὰ τὸν πιάσουν τὸν Χριστόν)

ἀρχιερεῖς καὶ φαρισαῖοι — Τί πρέπει νὰ γίνῃ; Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος κάμνει πολλὰ θαύματα. Ἐάν τὸν ἀφήσωμε, ὅλοι θὰ πιστέψουν εἰς αὐτόν καὶ ὕστερα θὰ ἔλθουν οἱ Ῥωμαῖοι καὶ θὰ μᾶς ἀφανίσουν καὶ ἐμᾶς καὶ τὸν τόπον μας.

Καϊάφας (εἷας ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς) — Δὲν ἤξεύρετε οὔτε σκέπτεσθε ὅτι μᾶς συμφέρει νὰ πεθάνῃ ἓνας ἄνθρωπος χάριν τοῦ λαοῦ καὶ νὰ μὴ καταστραφῆ ὅλον τὸ ἔθνος.

Ἰούδας (εἰσέρχεται εἰς τὸ σурβούλιον) — Τί θέλετε νὰ μοῦ δώσετε γιὰ νὰ σᾶς τὸν παραδώσω ἐγώ;

(Οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι τοῦ τάζουν τριάντα ἀργύρια καὶ ἐκεῖνος δέχεται, ἀμέσως δὲ ἐπιστρέφει εἰς τοὺς συμμαθητὰς του)

Δ) Νιπτήρ

(Οἱ δώδεκα μαθηταὶ κάθηνται κατὰ σειρὰν εἰς καθίσματα, εἶναι δὲ ἔτοιμα τὸ νερό, ἡ λεκάνη καὶ ἡ ποδιά. Ὁ Χριστὸς βγάζει τὸ ἐπανωφόρι του, ζώνεται τὴν ποδιάν, βάζει νερὸ εἰς τὴν λεκάνην καὶ ἀρχίζων ἀπὸ τοὺς νεωτέρους πλύνει τὰ πόδια τους καὶ τὰ σκουπίζει μὲ τὴν ποδιάν. Ὅταν ὁμοῦς ἔρχεται ἡ σειρὰ τοῦ Πέτρου, αὐτὸς ἀρνείται)

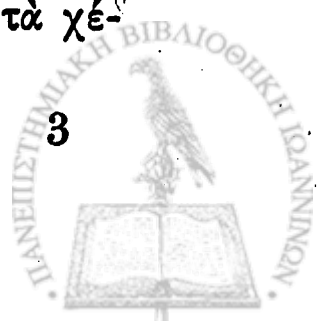
Πέτρος — Κύριε, ἐσὺ πλύνεις τὰ πόδια μου;

Χριστὸς — Ἐκεῖνο πού κάμνω ἐγὼ ἐσὺ δὲν τὸ ἐννοεῖς τώρα, θὰ τὸ καταλάβῃς ὕστερα.

Πέτρος — Ὅχι, δὲν θὰ πλύνῃς ποτὲ ἐσὺ τὰ πόδια μου!

Χριστὸς — Ἐάν δὲν σοῦ τὰ πλύνω, δὲν εἶσαι μαθητὴς μου.

Πέτρος (στενοχωρημένος κατ' ἀρχάς, κατόπιν δὲ ἀποφασισμένος) — Κύριε, ὄχι μόνον τὰ πόδια μου νὰ πλύνῃς, ἀλλὰ καὶ τὰ χέρια καὶ τὸ κεφάλι.

Χριστός—Ὁ λουσμένος δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ λουσθῆ ἢ τὰ πόδια του νὰ πλύνῃ, ἀλλ' εἶναι ὄλος καθαρός. Καὶ ἐσεῖς εἰσθε καθαροί, ἀλλ' ὄχι ὄλοι.

(Ἀφοῦ τελειώσῃ τὸ πλύσιμον, βγάζει ὁ Χριστὸς τὴν ποδιάν, βάζει τὸ ἐπανωφόρι καὶ κάθεται)

Χριστός—Καταλαβαίνετε τί ἔκαμα; Ἐσεῖς μὲ λέγετε «ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ Κύριος» καὶ καλὰ λέγετε, διότι εἶμαι. Ἄν λοιπὸν ἐγὼ ὁ διδάσκαλος καὶ κύριος ἔπλυνα τὰ πόδια σας, καὶ ἐσεῖς ἔχετε χρέος νὰ πλύνετε ὁ ἓνας τοῦ ἀλλουνοῦ τὰ πόδια. Διότι σὰς ἔδωσα παράδειγμα νὰ κάμνετε καὶ ἐσεῖς καθὼς ἔκαμα ἐγώ. Σὰς λέγω δὲ ὅτι δὲν ὑπάρχει δοῦλος ἀνώτερος ἀπὸ τὸν κύριόν του οὔτε ἀπόστολος ἀνώτερος ἀπὸ ἐκεῖνον πού τὸν ἀπέστειλε. Ἄν τὰ γνωρίζετε αὐτά, εἰσθε εὐτυχεῖς ἂν τὰ κάμνετε.

Ε) Προδοσία

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ

Χριστός, Πέτρος, ὄχλος, Ἰούδας, ψευδομάρτυρες, ἀρχιερεῖς, δικασταί, ὑπηρέται.

(Ἡ σκηνὴ κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Γεθσημανῆ. Ὅλοι οἱ μαθηταὶ ἐκτὸς τοῦ Ἰούδα μαζεμένοι κοντὰ εἰς τὸν Χριστόν)

Χριστός—Ὅλοι σας αὐτὴν τὴν νύχτα θὰ συγχυσθῆτε γιὰ μένα, διότι εἶναι γραμμένον «θὰ χτυπήσω τὸν ποιμένα καὶ θὰ σκορπισθοῦν τὰ πρόβατα τοῦ ποιμνίου»

Πέτρος—Καὶ ἂν ὄλοι θὰ συγχυσθοῦν, ἐγὼ ὅμως ποτε δὲν θὰ συγχυσθῶ.

Χριστός—Σὲ διαβεβαιῶ ὅτι αὐτὴν τὴν νύχτα, προτοῦ φωνάξῃ ὁ πετεινός, τρεῖς-φορὲς θὰ μ' ἀρνηθῆς.

Πέτρος—Καὶ ἂν ἀκόμη εἶν' ἀνάγκη νὰ πεθάνω μαζί σου, δὲν θὰ σ' ἀρνηθῶ.

Χριστός (εἰς τοὺς ἄλλους)—Καθήστε ἐδῶ ἕως ὅτου πάγω ἐκεῖ πέρα καὶ κάμω τὴν προσευχὴν μου.

(Παίρνει μαζί του τὸν Πέτρον καὶ τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ Ζεβεδαιου Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην καὶ διαφθάνει εἰς τὸν τόπον τῆς προσευχῆς ἀρχίζει γὰρ λυπῆται καὶ ν᾽ ἀδημονῇ)

Χριστός (εἰς τοὺς τρεῖς.)—Περίλυπος εἶναι ἡ ψυχὴ μου μέχρι θανάτου. Νὰ μείνετε ἐδῶ καὶ ν᾽ ἀγρυπνήτε μαζί μου. (Ἀπομακρύνεται ὀλίγον, πέφτει κατὰ πρόσωπον εἰς τὴν γῆν καὶ προσεύχεται)
—Πατέρα μου, ἂν εἶναι δυνατόν, ἄς ἀποφύγω τὸ ποτήριον τοῦτο! Ὅχι ὅμως καθὼς θέλω ἐγώ, ἀλλὰ καθὼς θέλεις ἐσύ!

(Ἐπιστρέφει εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ τοὺς βλέπει γὰρ κοιμῶνται)

Χριστός—Ἔτσι λοιπὸν, δὲν ὑπομείνατε μίαν ὥραν ν᾽ ἀγρυπνήσετε μαζί μου; Γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε γιὰ νὰ μὴ μπῆτε εἰς πειρασμόν. Τὸ μὲν πνεῦμα εἶναι πρόθυμον, ἡ σὰρξ ὅμως ἀσθενής.

(Καὶ πάλιν πηγαίνει καὶ προσεύχεται λέγων ἐκ δευτέρου καὶ ἐκ τρίτου τὰ ἴδια, ἐπιστρέφων δὲ εὐρίσκει καὶ πάλιν τοὺς μαθητὰς κοιμισμένους)

Χριστός—Κοιμᾶσθε λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε! Νά, ἦλθεν ἡ ὥρα καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδεται εἰς τὰ χέρια ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν. Σηκωθῆτε, ἄς πηγαίνωμε. Νά, ἐπλησίασε ἐκεῖνος ποὺ μὲ παρέδωσε.

(Ἀποχωρεῖ ὁ Χριστός ἀπὸ τὸν τόπον τῆς προσευχῆς μαζί μὲ τοὺς τρεῖς μαθητὰς αἱ πηγαίνει εἰς τὸν πλησίον ἐκεῖ εὐρισκόμενον κῆπον. Εἰς τὸ μεταξὺ εὔχεται ὁ Ἰούδας καὶ ἄρκετὸς ὄχλος μαζί ὀπλισμένοι μὲ μαχαίρια καὶ ρόπαλα. Ὁ Χριστός προχωρεῖ ὀλίγον πρὸς αὐτούς)

Χριστός—Ποῖον ζητεῖτε;

ὄχλος (ὄλοι μαζί)—Ἰησοῦν, τὸν Ναζωραῖον.

Χριστός—Ἐγὼ εἶμαι (ὀπισθόχωρον αὐτοὶ καὶ πέφτουν χάμω).

Ποῖον ζητεῖτε;

ὄχλος—Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον.

Χριστός—Σᾶς εἶπα πῶς εἶμαι ἐγώ. "Ἄν λοιπὸν ἐμένα ζη-
τῆτε, ἀφήστε τους αὐτοὺς νὰ πάνε (ταῦτα λέγων δείχνει τοὺς μαθητὰς)
(Ἐκ τὸν ὄχλον ξεχωρίζει ἓνας καὶ τρέχει πρὸς αὐτὸν)

Ἰούδας—Χαῖρε διδάσκαλε ! (τὸν φιλεῖ)

Χριστός—Φίλε μου, γιὰ ποίαν αἰτίαν ἦλθες ἐδῶ ;

(Εἰς τὸ μεταξὺ ὁ Πέτρος βγάζει τὸ μαχαίρι του καὶ χτυπᾷ ἓνα ἀπὸ τοὺς
ὑπηρέτας τοῦ ἀρχιερέως τὸν Μάλχον, τοῦ ὁποῖου κόπτει τὸ ἄφτι, ὁ Χρι-
στός ὁμως ἀποδοκιμάζει τοῦτο)

Χριστός (εἰς τὸν Πέτρον)—Βάλε τὸ μαχαίρι σου εἰς τὴν θή-
κην. "Ολοὶ ὅσοι ἐπῆραν μαχαίρι εἰς τὰ χέρια των μὲ μαχαίρι
θὰ χαθοῦν. "Ἡ νομίζεις ὅτι δὲν ἤμπορῶ τώρα ἀμέσως νὰ παρα-
καλέσω τὸν πατέρα μου νὰ μοῦ στείλῃ πρὸς βοήθειαν δώδεκα
συντάγματα ἀγγέλων ; Πῶς λοιπὸν θὰ ἐκπληρωθοῦν αἱ προφη-
τεῖαι τῶν Γραφῶν ὅτι ἔτσι πρέπει νὰ γίνῃ ; (Πιάσει ἀμέσως τὸ ἄφτι
τοῦ Μάλχου καὶ τὸ ἰατρεῖει, ἔπειτα δὲ στρεφόμενος εἰς τὸν ὄχλον)—
"Ἠλθατε μὲ μαχαίρια καὶ ξύλα νὰ μὲ πιάσετε σὰν νὰ ἐπρόκειτο
νὰ πιάσετε κανένα ληστήν ! Κάθε ἡμέραν ἤμουν μαζί σας δι-
δάσκων εἰς τὸν ναὸν καὶ δὲν μὲ ἐπιάσατε. "Ολα δὲ αὐτὰ ἔγιναν
τοιουτοτρόπως γιὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν ἐκεῖνα ποῦ ἔγραψαν
οἱ προφῆται.

(Ἐκ τὸν ὄχλον τότε τὸν συλλαμβάνει καὶ τὸν πηγαίνει πρῶτα μὲν εἰς τὸν
ἀρχιερέα Ἄνναν, ἀπεκεῖ δὲ εἰς τὸν Καϊάφα. Εἰς τὸ μεταξὺ οἱ μαθηταὶ
ἀπὸ τὸν φόβον τοὺς ἔφυγαν ἐκτὸς τοῦ Πέτρου καὶ Ἰωάννου, οἱ ὁποῖοι ἀκο-
λουθοῦν δειλοὶ καὶ φοβισμένοι ἀπομακρεῖά. Ἡ σκηρὴ τώρα εἰς τοῦ Καϊάφα,
ὅπου εἶναι συναθροισμένοι ὅλοι οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ
γιὰ τὴν δίκην. Ὁ Χριστός ὁδηγεῖται μπροστὰ εἰς τὸ συνέδριον, τὸ ὁποῖον
εἶναι ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Καϊάφα, ὁ δὲ Πέτρος μένει εἰς τὴν αὐλὴν μαζί
μὲ τοὺς ὑπηρέτας. Ἀρχίζει ἡ δίκη)

ψευδομάρτυρες—Αὐτὸς εἶπε ὅτι ἤμπορεῖ νὰ χαλάσῃ τὸν
ναὸν τοῦ Θεοῦ καὶ σὲ τρεῖς ἡμέρας πάλιν νὰ τὸν χτίσῃ ἐκ
γέου.

ἀρχιερεύς (εἰς τὸν Χριστόν, ὅστις σιωπᾷ) — Δὲν ἀποκρίνεσαι ; Τί σοῦ καταμαρτυροῦν αὐτοί ; (Ὁ Χριστός ἐξακολουθεῖ νὰ σιωπᾷ) Σὲ ἐξορκίζω εἰς τὸ ὄνομα τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, νὰ μᾶς εἰπῆς ἂν ἐσὺ εἶσαι ὁ Χριστός ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Χριστός — Ἐσὺ τὸ εἶπες πῶς εἶμαι. Πλὴν τούτου σᾶς λέγω ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς θὰ βλέπετε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου νὰ κάθεται ἀπὸ τὰ δεξιὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἔρχεται ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ.

ἀρχιερεύς (σχιζῶν τὰ φορέματά του ἀπὸ ἀγανάκτησιν) — Ἐδλαστήμησε ! Τί ἀνάγκην πιά ἔχομε ἀπὸ μάρτυρας ; Νά, τώρα ἀκούσατε τὴν βλαστημίαν του ! Ποίαν γνώμην ἔχετε ;

δικασταί (ὅλοι μὲ μιαν φωνήν) — Εἶναι ἔνοχος θανάτου !

ὑπηρέται (τὸν φτύνουν κατὰ πρόσωπον καὶ τὸν ραπίζουν καὶ πρὸς ἐμπαιγμὸν τοῦ λέγουσιν) — Προφήτευσε εἰς ἐμᾶς, Χριστέ, ποῖος σὲ ἔδειρε ;

ΣΤ) Ἄρνησις τοῦ Πέτρου

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ

ὑπηρέτρια πρώτη τοῦ Καϊάφα, **ὑπηρέτρια** δευτέρα, **ὑπηρέται** πολλοὶ τῶν ἀρχιερέων, **Πέτρος**, **Ἰούδας**, ἀρχιερεῖς, **Ἰωσήφ** ὁ βουλευτής, ἀγγελιοφόρος, **Πιλᾶτος** Ῥωμαῖος ἡγεμῶν τῆς Ἰουδαίας, **κούρσωρ** (ἀγγελιοφόρος τοῦ Πιλᾶτου), **Νικόδημος** φαρισαῖος (μυστικὸς φίλος τοῦ Χριστοῦ), **πρώην παράλυτος** (θεραπευθεὶς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ), **πρώην τυφλὸς** (θεραπευθεὶς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ), **Βερενίκη** (πρώην αἰμορροῦσα θεραπευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ), **Χριστός**.

(Ἡ σκηνὴ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Καϊάφα)

ὑπηρέτρια πρώτη (πλησιάζουσα τὸν Πέτρον) — Καὶ ἐσὺ ἦσουν μαζί μὲ τὸν Ἰησοῦν τὸν Γαλιλαῖον.

Πέτρος — Δὲν ἤξεύρω τίποτε ἀπ' αὐτὰ ποῦ λές.

ὑπηρέτρια δευτέρα — Κα αὐτὸς ἦτο μὲ τὸν Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον.

Πέτρος — Σᾶς ὀρκίζομαι πῶς δὲν τὸν γνωρίζω τὸν ἄνθρωπον. **ὑπηρέτρια** — Ἀλήθεια, καὶ ἐσὺ ἕνας ἀπ' αὐτοῦς εἶσαι, διότι καὶ ἡ προφορὰ τῆς ὁμιλίας σου σὲ φανερώνει.

Πέτρος (μὲ ὄρκους πάλιν καὶ ἀναθέματα) — Δὲν τὸν γνωρίζω τὸν ἄνθρωπον!

(Ἄκούεται ἀμέσως φωνὴ πετεινοῦ. Ὁ Πέτρος ἐιθυμείται τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ πὺ τοῦ εἶπε διὰ προτοῦ φωνάξῃ ὁ πετεινός, τρεῖς φορές θὰ μὲ ἀρνηθῆς. Καταστενοχωρημένος καὶ ταραγμένος βγαίνει ἔξω ἀπὸ τὴν αὐλὴν καὶ κλαίει πικρῶς)

Ἰούδας (μπαίνει βιαστικὰ εἰς τὸ συνέδριον καὶ λέγει εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς) — Ἡμαρτον, διότι ἐπαρέδωσα αἷμα ἁθῶν!

ἀρχιερεῖς — Τί μᾶς μέλει ἐμᾶς γι' αὐτὸ; Ἐσὺ θὰ δώσης λόγον!

(Ὁ Ἰούδας τοὺς πετᾶ τὰ τριάντα ἀργύρια καὶ φεύγει, μετ' ὀλίγον δὲ παρουσιάζεται ἄλλη σκηνή, ὅπου φαίνεται κερασμένος ἀπὸ δένδρον. Ἀλλάζει πάλιν ἡ σκηνή καὶ παρουσιάζεται ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος. Μέσα εἰς αὐτὸν φαίνεται ὁ Ἰωσήφ ὅτι διαβάζει. Ἐρχεται ἀγγελιοφόρος ἐκ μέρους τῶν ἀρχιερέων γιὰ νὰ τὸν καλέσῃ, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν βλέπει νὰ διαβάξῃ, φεύγει χωρὶς νὰ τοῦ εἰπῇ τίποτε. Ὑστερ' ἀπ' ὀλίγον ξανάρχεται, ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸν βλέπει νὰ διαβάξῃ καὶ χωρὶς νὰ εἰπῇ τίποτε φεύγει. Κατόπιν παρουσιάζεται πάλιν ἡ σκηνὴ τοῦ συνεδρίου)

ἀρχιερεῖς (ἀναμεταξύ τους) — Δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται τὰ χρήματα αὐτὰ νὰ τὰ βάλωμε εἰς τὸ χρηματοφυλάκιόν μας, διότι εἶναι τιμὴ αἵματος. (Ἀποφασίζουσι δὲ ν' ἀγοράσουν μὲ αὐτὰ τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως γιὰ ἐνταφιασμὸν τῶν ξένων)

(Ἡ σκηνὴ ἐνώπιον τοῦ Πιλάτου, εἰς τὸν ὁποῖον ὠδήγησαν τὸν Χριστὸν γιὰ νὰ δικασθῆ. Ὁ Χριστὸς περιμένει ἔξω)

ἀρχιερεῖς (εἰς τὸν Πιλάτον) — Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος διαστρέφει τὸ ἔθνος μᾶς καὶ μᾶς ἐμποδίζει νὰ πληρώνωμε φόρους εἰς τὸν αὐτοκράτορα λέγων ὅτι αὐτὸς εἶναι βασιλεὺς.

Πιλᾶτος—Πέτε μου πῶς ἐγὼ ἐνῶ εἶμαι ἡγεμῶν ἡμπορῶ νὰ ἐξετάσω καὶ δικάσω τὸν βασιλέα ;

ἀρχιερεῖς—Δὲν τὸν λέγομε ἐμεῖς βασιλέα, ὁ ἴδιος λέγει πῶς εἶναι.

Πιλᾶτος (εἰς τὸν κούρσωρον)—Πήγαινε νὰ τὸν φέρῃς ἐδῶ τὸν Ἰησοῦν μὲ καλὸν τρόπον.

κούρσωρ (βγαίνει ἔξω καὶ μόλις βλέπει τὸν Χριστὸν πέφτει εἰς τὰ πόδια του καὶ τὸν προσκυνεῖ, κατόπιν δὲ βάζει κατὰ γῆς τὸ φακίολι του καὶ λέγει)—Κύριε, πάτησε ἐδῶ καὶ ἔμπα, διότι σὲ προσκαλεῖ ὁ ἡγεμῶν.

ἀρχιερεῖς (βλέποντες τὰς περιποιήσεις τοῦ κούρσωρος ἀναχατοῦν καὶ ἀναφέρουν τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν Πιλᾶτον μὲ παράπονον) — Γιατί δὲν ἐπρόσταξες νὰ ὀδηγηθῇ ἐδῶ ὑπὸ συνοδείαν στρατιωτικοῦ καὶ ὄχι τοῦ κούρσωρος ;

Πιλᾶτος (εἰς τὸν κούρσωρα προσκληθέντα ἀμέσως προτοῦ φέρῃ τὸν Χριστόν.) — Γιατί τὸ ἔκαμες αὐτὸ καὶ ἀπλωσες τὸ φακίολι σου κατὰ γῆς καὶ εἶπες εἰς τὸν Ἰησοῦν νὰ περπατήσῃ ἐπάνω εἰς αὐτό;

κούρσωρ — Κύριε, ὅταν μὲ ἔστειλες εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, τὸν εἶδα νὰ κάθεται ἐπάνω εἰς ὄνον καὶ τὰ παιδιὰ τῶν Ἑβραίων νὰ κρατοῦν κλάδους καὶ νὰ φωνάζουν «σῶσον δὴ ὁ ἐν τοῖς ὑψίστοις, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὄνοματι Κυρίου», ἄλλους δὲ νὰ στρώνουν τὰ φορέματά τους εἰς τὸν δρόμον ἀπόπου ἐπερνοῦσε.

ἀρχιερεῖς — Τὰ μὲν παιδιὰ τῶν Ἑβραίων ἐφώναζαν ἑβραϊκὰ, ἀποποῦ δὲ ἐσὺ τὰ ἑλληνικὰ ;

κούρσωρ — Ἐρώτησα κάποιον Ἑβραῖον, τ' εἶν' αὐτὰ ποῦ φωνάζουν ἑβραϊκὰ καὶ ἐκεῖνος μοῦ τὰ ἐξήγησε.

Πιλᾶτος (εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς) — Ἀφοῦ λοιπὸν ἐσεῖς μονάχοι σας ὁμολογεῖτε τὰς ἐπευφημίας τῶν παιδιῶν, εἰς τί ἔσφαλε ὁ

κούρσωρ ; (Οἱ ἀρχιερεῖς σιωποῦν. Ὁ Πιλάτος πρὸς τὸν κούρσωρα) — Πήγαινε καὶ μὲ ὅποιον τρόπον θέλεις φέρε τον ἐδῶ.

κούρσωρ (ἐξέρχεται καὶ κάμνει ὅ,τι ἔκαμε πρὶν) — Κύριε, ἔμπα, ὁ ἡγεμὼν σὲ προσκαλεῖ.

(Ὁ Χριστὸς παρουσιάζεται μπροστὰ στὸν ἡγεμόνα καὶ οἱ Ἑβραῖοι ἐπαναλαμβάνουν τὰς ἰδίας κατηγορίας ποὺ εἶπαν καὶ πρωτύτερα)

Νικόδημος (παρουσιάζομενος εἰς τὸν ἡγεμόνα) — Ἐυσεδέστατε ἡγεμῶν, παρακαλῶ νὰ μοῦ ἐπιτρέψῃς νὰ εἰπῶ λίγα λόγια.

Πιλᾶτος — Λέγε.

Νικόδημος — Ἐγὼ εἰς τὴν συναγωγὴν εἶπα εἰς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ εἰς τοὺς ἱερεῖς καὶ εἰς τοὺς λευῖτας καὶ εἰς ὅλον τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων «τί θέλετε ἀπ' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον; ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς κάμνει πολλὰ παράδοξα σημεῖα καὶ θαύματα, τὰ ὅποια κανένας δὲν τὰ ἔκαμε ἕως τώρα οὔτε θὰ τὰ κάμῃ. Ἄφήστε τον λοιπὸν καὶ μὴ θέλετε νὰ τοῦ κάμετε κακόν. Ἄν μὲν τὰ θαύματα ποὺ κάμνει εἶναι ἐκ Θεοῦ, θὰ μένουν αἰώνια, ἂν ὅμως εἶναι μὲ ἀνθρωπίνην τέχνην, θὰ καταλυθοῦν. Διότι καὶ ὁ Μωσῆς σταλμένος ἀπὸ τὸν Θεὸν εἰς τὴν Αἴγυπτον ἔκαμε μπροστὰ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου Φαραὼ πολλὰ θαύματα ποὺ τὸν ἐπρόσταξε ὁ Θεὸς νὰ κάμῃ. Ἦσαν δὲ ἐκεῖ ὁ Ἰανῆς καὶ ὁ Ἰαμβρῆς τιμημένοι ἀπὸ τὸν Φαραὼ καὶ ἔκαμναν καὶ αὐτοὶ θαύματα ὅσα ἔκαμε ὁ Μωσῆς καὶ γιὰ τοῦτο τοὺς ἐνόμιζαν οἱ Αἰγύπτιοι ὡς θεοὺς. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ θαύματα ποὺ ἔκαμναν δὲν ἦσαν ἐκ Θεοῦ, ἐχάθησαν καὶ αὐτοὶ καὶ ἐκεῖνοι ποὺ τὰ ἐπίστευαν. Καὶ τώρα ἀφήστε τὸν ἄνθρωπον αὐτόν, δὲν εἶναι ἄξιος θανάτου».

(Οἱ Ἑβραῖοι τρίζουν τὰ δόντια τους κατὰ τοῦ Νικοδήμου)

Πιλᾶτος — Γιατί τοῦ τρίζετε τὰ δόντια, ἀφοῦ τὴν ἀλήθειαν ἀκούσατε ;

ἀρχιερεῖς (εἰς τὸν Νικόδημον)— Εἶθε ν' ἀξιωθῆς νὰ ἔχῃς τὴν ἴδιαν μ' αὐτὸν τύχην, ἀφοῦ λές τὴν ἀλήθειαν !

Νικόδημος — Μάλιστα, ν' ἀξιωθῶ καθὼς εἶπατε.

πρώην παράλυτος (παρουσιαζόμενος μπροστὰ εἰς τὸν Πιλάτον)

— Δῶσε μου τὴν ἄδειαν, ἡγεμῶν, νὰ εἰπῶ ἓνα λόγον.

Πιλάτος— Πές ὅ,τι θέλεις.

παράλυτος— Ἐγὼ ἤμουν πεσμένος εἰς τὸ κρεβάτι τριάντα ὀχτῶ χρόνια καὶ ὑπέφερα ἀπὸ πόνους. Ὄταν δὲ ἦλθε ὁ Ἰησοῦς, ὁ ὁποῖος ἰάτρευσε πολλοὺς δαιμονιζομένους καὶ ἄλλους ποὺ ὑπέφεραν ἀπὸ διαφόρους ἀσθενείας, μερικοὶ νέοι μὲ ἐλυπήθησαν, μὲ ἐσήκωσαν μὲ τὴν κλίνην καὶ μὲ ἔφεραν κοντὰ του. Καὶ ὅταν μὲ εἶδε ὁ Ἰησοῦς μὲ ἐσπλαχνίσθη καὶ μοῦ εἶπε ἓνα μόνον λόγον «σῆκωσε τὸ κρεβάτι σου !» καὶ ἀμέσως ἐπερπάτησα.

πρώην τυφλὸς (πλησιάζων ὁμοίως)— Ἐγὼ ἐγεννήθηκα τυφλὸς ἀπὸ τὴν κοιλιά τῆς μητέρας μου. Φωνὴν ἄκουα καὶ κόσμον δὲν ἔβλεπα. Ὄταν δὲ ἔτυχε κάποτε νὰ περάσῃ ἀποκοντὰ μου ὁ Ἰησοῦς, ἐφώναξα δυνατὰ «ἐλέησέ με, υἱὲ τοῦ Δαβὶδ !» Καὶ μὲ ἐσπλαχνίσθη καὶ ἅμα ἔβαλε τὰ χέρια του εἰς τὰ μάτια μου ἀμέσως εἶδα.

Βερενίκη (ἀπομακρεῖα μὲ δυνατὴν φωνήν)— Ἐγὼ ἤμουν αἰμορροῦσα δώδεκα χρόνια καὶ μόλις ἄγγισα τὴν ἄκρη τοῦ φορέματός του ἀμέσως ἐστάθηκε τὸ αἷμα.

ἀρχιερεῖς — Διαστρέφει τὸ ἔθνος μας καὶ μᾶς ἐμποδίζει νὰ πληρώνωμε φόρους εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ λέγει γιὰ τὸν ἑαυτὸν του πῶς εἶναι ἐστεμμένος βασιλεύς.

Πιλάτος (εἰς τὸν Χριστὸν)— Ἐσὺ εἶσαι ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων ;

Χριστὸς— Ἐσὺ τὸ λές αὐτό.

Πιλάτος (εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τὸν ὄχλον) — Δὲν εὐρίσκω κανένα φταιξίμο εἰς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον.

ὄχλος (καταγάζων)—Συγχύζει τὸν λαὸν μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ποῦ κάμνει εἰς ἕλην τὴν Ἰουδαίαν! Ἄρχισε τὸ ἔργον τοῦ ἀπὸ τὴν Γαλιλαίαν καὶ κατέληξε ἐδῶ!

Πιλᾶτος — Μήπως εἶναι Γαλιλαῖος, ἀπὸ τὸ κράτος τοῦ Ἡρώδου;

ὄχλος— Μάλιστα.

(Ὁ Πιλᾶτος μαθὼν ὅτι ὁ κατηγορούμενος εἶναι ὑπήκοος τοῦ Ἡρώδου τὸν στέλνει εἰς ἐκεῖνον)

Ζ) Ἐξουθένωσις Ἡρώδου

(Ἡ σκηνὴ ἐνώπιον τοῦ ἡγεμόνος Ἡρώδου)

ἀρχιερεῖς—Αὐτὸς διαστρέφει τὸ ἔθνος καὶ τὸν νόμον μας καὶ μᾶς ἐμποδίζει νὰ πληρώνωμε φόρους εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ λέγει γιὰ τὸν ἑαυτὸν τοῦ πῶς εἶναι ἐστεμμένος βασιλεύς.

Ἡρώδης (εἰς τὸν Χριστὸν)—Ποῖος εἶσαι καὶ ἀποποῦ εἶσαι;

Χριστός —

Ἡρώδης—Γιατί διαστρέφεις τὸν νόμον;

Χριστός —

Ἡρώδης—Ἐσὺ εἶσαι ὁ βασιλεύς;

Χριστός—

(Ὁ Ἡρώδης βλέπων ὅτι ματαιοπονεῖ, διότι ὁ Χριστός δὲν τοῦ ἀπαντᾷ εἰς καμμίαν ἐρώτησιν, προστάζει τοὺς στρατιώτας νὰ τὸν ἐνδύσουν στολὴν βασιλικὴν καὶ νὰ τὸν ἐμπαίξουν μὲ κάθε τρόπον. Κατόπιν τὸν στέλνει ὀπίσω εἰς τὸν Πιλᾶτον γιὰ νὰ τὸν δικάσῃ ἐκεῖνος, ἀκολουθεῖ δὲ καὶ ὁ ἴδιος καὶ συναντηθεὶς μὲ ἐκεῖνον ἀνταλλάσσει μαζί του ἄσπασμόν, τοιοῦτοτρόπως δὲ συμφιλιώνονται οἱ δύο τους ἐξ αἰτίας τῆς δίκης αὐτῆς, ἐνῶ πρὶν ἦσαν ἐχθροί. Ὁ Ἡρώδης φεύγει ἀμέσως, μένουσιν δὲ ὁ Χριστός καὶ οἱ κατήγοροι. Πρὸ τοῦ ὅμως ξαναρχίσῃ ἡ δίκη, ἔρχεται ἀγγελιοφόρος ἐκ μέρους τῆς συζύγου τοῦ Πιλᾶτου καὶ λέγει ἐκ μέρους τῆς εἰς αὐτόν)

ἀγγελιοφόρος—Δὲν ὑπάρχει καμμία ἀφορμὴ μεταξὺ σοῦ καὶ τοῦ δικαίου ἐκείνου ἀνθρώπου. Πολλὰ ἔπαθα τὴν νύχτα εἰς τὸ ὄνειρό μου ἐξ αἰτίας του.

Πιλᾶτος (εἰς τὸν ὄχλον)—Ποῖον θέλετε ν' ἀπολύσω; Τὸν Βαραβδᾶν ἢ τὸν Ἰησοῦν ποὺ λέγεται Χριστός;

ὄχλος—Τὸν Βαραβδᾶν!

Πιλᾶτος—Τί λοιπὸν γὰ κάμω τὸν Ἰησοῦν ποὺ λέγεται Χριστός;

ὄχλος—Νὰ σταυρωθῇ!

Πιλᾶτος—Τί κακὸν ἔκαμε;

ὄχλος—Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν!

Πιλᾶτος (βλέπων τὸν θόρον τοῦ ὄχλου ζητεῖ νερὸ καὶ πλύνει τὰ χέρια του μπροστὰ εἰς ὄλους εἰς σημεῖον τῆς ἀθωότητός του)—Ἄθῶος εἶμαι ἐγὼ ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ δικαίου αὐτοῦ! Ἔσεῖς θὰ ὄψεσθε!

ὄχλος—Τὸ αἷμα τοῦ ἐπάγω σ' ἐμᾶς καὶ εἰς τὰ παιδιὰ μας!

Η) Σταύρωσις

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ

Χριστός, στρατιῶται, ληστής πρῶτος (σταυρωμένος ἀπὸ τὰ δεξιά), ληστής δεύτερος (σταυρωμένος ἀπὸ τ' ἀριστερά), **Σίμων ὁ Κυρηναῖος**, μυροφόροι γυναῖκες, **Θεοτόκος**, κωμοδρόμος ἢ χαλκεύς, ἀρχιερεῖς, **Ἰωάννης μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ**, ἐκατόνταρχος, **Ἰωσήφ ὁ βουλευτής**, **Νικόδημος φίλος τοῦ Χριστοῦ**, **Ἀδάμ**, ἄγγελοι, μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ.

ΣΚΗΝΗ ΠΡΩΤΗ

(Στρατιῶται παραλαμβάνουν τὸν Χριστὸν ἀπὸ τὸ δικαστήριον, τὸν γδύνουν καὶ τὸν ἐνδύουν μὲ κόκκινον φόρεμα, βάζουν εἰς τὸ κεφάλι στέφανον ἀπὸ ἀγκάθια, δίδουν εἰς τὸ δεξιὸ χέρι ἓνα καλάμι ὡς σκῆπτρον βασιλικὸν καὶ γονατίζοντες μπροστὰ του ἐμπαιχτικά τὸν προσκυνοῦν καὶ

χαιρετοῦν τάχα ὡς β-σιλέα «Χαῖρε, βασιλεῦ τῶν Ἰουδαίων!». Κατόπιν παίρνουν τὸ καλάμι ἀπὸ τὸ χέρι του, τὸν χτυποῦν εἰς τὸ κεφάλι καὶ τὸν φτύνουν κατὰ πρόσωπον. Φέρουν ἔπειτα δύο ληστὰς ἀπὸ τὴν φυλακὴν, τοὺς φορτώνουν καὶ τοὺς τρεῖς τὸν καθένα μὲ τὸν σταυρὸν του καὶ τοὺς πηγαίνουν εἰς τὸν τόπον τῆς σταυρώσεως)

ΣΚΗΝΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

(Εἰς τὸν δρόμον ὁ Χριστὸς καταβάλλεται ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ σταυροῦ, οἱ δὲ στρατιῶται ἀγγαρεύουν τὸν τυχαίως ἐκ τοῦ ἀντιθέτου ἐρχόμενον Σίμωνα τὸν Κυρηναῖον γιὰ νὰ τὸν φορτωθῇ αὐτός. Ἀκολουθοῦν γυναῖκες μαζὶ μὲ τὴν Θεοτόκον καὶ κλαίουσιν)

Χριστὸς (εἰς τὰς γυναῖκας) — Θυγατέρες Ἰερουσαλήμ, μὴ κλαίτε γιὰ μένα, γιὰ τὸν ἐκυτόν σας καὶ γιὰ τὰ παιδιὰ σας νὰ κλαίτε, διότι ἐρχονται ὕστερ' ἀπ' ὀλίγον ἡμέραι, ὅτε θὰ λέγουν οἱ ἄνθρωποι «εὐτυχεῖς αἱ στεῖραι γυναῖκες καὶ αἱ κοιλίαι ποῦ δὲν ἐγέννησαν καὶ μαστοὶ ποῦ δὲν ἐθήλασαν». Τότε θ' ἀρχίσουν νὰ λέγουν εἰς τὰ ὄρη «πέστε ἐπάνω μας» καὶ εἰς τὰ βουνὰ «σκεπάστε μας!».

(Φθάνουν εἰς τὸν Γολγοθᾶν, ὅπου ὁ κωμοδρόμος σταυρώνει τὸν Χριστὸν καὶ τοὺς δύο ληστὰς δεξιὰ καὶ ἀριστερά, θέτει δὲ εἰς τὸ κεφάλι τοῦ Χριστοῦ πινακίδα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων» εἰς τρεῖς γλώσσας, τὴν ἑλληνικὴν, ῥωμαϊκὴν καὶ ἑβραϊκὴν)

ἀρχιερεῖς (κοιτάζοντας ἐμπαιχτικὰ εἰς τὸν σταυρὸν) — Ἐσύ, ὁ ὁποῖος ἔμελλες νὰ χαλάσης τὸν ναδὸν καὶ εἰς τρεῖς ἡμέρας νὰ τὸν χτίσης, σῶσε τὸν ἑαυτόν σου! Ἄν εἶσαι υἱὸς τοῦ Θεοῦ, κατέβα ἀπὸ τὸν σταυρὸν καὶ θὰ σὲ πιστέψωμε!

λαὸς καὶ ἀρχιερεῖς— Ἄλλους ἔσωσε, ἄς σῶσῃ καὶ τὸν ἑαυτόν του, ἂν αὐτὸς εἶναι ὁ Χριστὸς ὁ ἀγαπητὸς εἰς τὸν Θεόν.

Χριστὸς (μόλις ἀνυψῶνων τὰ βλέμματα εἰς τὸν οὐρανόν) — Πατέρα μου, συγχώρησέ τους, διότι δὲν ἤξεύρουν τί κάμνουν!

(Ἡ Θεοτόκος κλαίει κοντὰ εἰς τὸν σταυρὸν)

ληστής δεύτερος (εἰς τὸν Χριστόν)— "Ἄν ἐσὺ εἶσαι ὁ Χριστός, σῶσε τὸν ἑαυτὸν σου καὶ ἐμᾶς.

ληστής πρῶτος (εἰς τὸν δεύτερον)— Δὲν φοβᾶσαι ἐσὺ τὸν Θεὸν ποὺ εὗρίσκεσαι εἰς τὴν ἴδιαν καταδίκην; Καὶ ἐμεῖς μὲν δίκαια παθαίνομε, διότι ἀπολαμβάνομε ἄξια τῶν ὅσα ἐκάμαμε, αὐτὸς ὅμως δὲν ἔκαμε κανέν' ἄτοπον. (Εἰς τὸν Χριστόν)— Μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου!

Χριστός— Σοῦ λέγω ὅτι ἀποσήμερα εἶσαι μαζί μου εἰς τὸν παράδεισον.

(Ἡ Θεοτόκος στέκεται ἀπὸ τὴν μίαν μεριὰ τοῦ σταυροῦ, εἰς δὲ τὴν ἄλλην ἔρχεται καὶ στέκεται ὁ Ἰωάννης)

Χριστός (εἰς τὴν μητέρα)— Γυναῖκα, γὰρ ὁ υἱός σου. (Εἰς τὸν μαθητὴν) — Νὰ ἡ μητέρα σου. (Μετὰ μικρὰν σιωπὴν) Διψῶ! (Οἱ στρατιῶται τρέχουν, ποτίζουν ἓνα σφουγγάρι μὲ ξίδι, τὸ ὅποιον εὗρίσκειται ἐκεῖ κοντὰ εἰς ἓνα δοχεῖον, τὸ στηρίζουν εἰς τὴν ἄκραν καλαμιοῦ καὶ τὸ φέρουν εἰς τὸ στόμα τοῦ Χριστοῦ. Περνοῦν ὀλίγαι στιγμαί) — Πατέρα μου, εἰς τὰ χέρια σου παραδίδω τὸ πνεῦμα μου! (ἐκπνεεῖ).

ἐκατόνταρχος — Ἀλήθεια, Θεοῦ υἱὸς ἦτο αὐτός!

(Ἐνας στρατιώτης πλησιάζει καὶ τὸν χτυπᾷ μὲ τὴν λόγχην εἰς τὸ πλευρόν, ἀμέσως δὲ ἀπὸ τὴν πληγὴν τρέχει αἷμα καὶ νερό)

ΣΚΗΝΗ ΤΡΙΤΗ

(Ἡ Θεοτόκος πηγαίνει μαζί μὲ τὸν Ἰωάννην εἰς τὸν Ἰωσήφ καὶ μὲ δάκρυα τὸν παρακαλεῖ νὰ φροντίσῃ νὰ κατεβῆσῃ ἀπὸ τὸν σταυρὸν τὸν Χριστόν)

ΣΚΗΝΗ ΤΕΤΑΡΤΗ

(Ὁ Ἰωσήφ πηγαίνει εἰς τὸν Πιλάτον καὶ ζητεῖ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Πιλάτος προσκαλεῖ ἀμέσως τὸν ἐκατόνταρχον καὶ τὸν ἐρωτᾷ ἂν ἀπέθανε. Ἀφοῦ δὲ ἔμυθε τοῦτο, προσιάζει νὰ δοθῇ τὸ σῶμα εἰς τὸν Ἰωσήφ)

ΣΚΗΝΗ ΠΕΜΠΤΗ

(Ἔρχεται εἰς τὸν Γολγοθᾶν ὁ Ἰωσήφ μὲ ἓνα χαλκῆα καὶ κατότιν φθά-
νει καὶ ὁ Νικόδημος κραιῶν σινδόνι καὶ μύρα. Ὁ χαλκεύς ξεκαρφώνει
τὸ σῶμα, ὁ δὲ Ἰωσήφ καὶ ὁ Νικόδημος τὸ κατεβάζουν, τὸ τυλλίουν μὲ τὸ
σινδόνι καὶ ἐν νεκρικῇ πομπῇ τὸ πηγαίνουν εἰς τὸν τάφον ψάλλοντες τὸ
«ἅγιος ὁ Θεός», ἀκολουθοῦν δὲ ἡ Θεοτόκος, ὁ Ἰωάννης καὶ αἱ μυροφόροι
γυναῖκες. Μετὰ τὸν ἐνταφιασμόν αἱ μυροφόροι μοιρολογοῦν παρὰ τὸν
τάφον)

ΣΚΗΝΗ ΕΚΤΗ

Πιλᾶτος καὶ ἀρχιερεῖς

ἀρχιερεῖς — Κύριε, ἐνθυμηθήκαμε ὅτι ἐκεῖνος ὁ λαοπλά-
νος ὅταν ἀκόμα ἐζοῦσε εἶπε «ὑστερ' ἀπὸ τρεῖς ἡμέρας ἀνασταί-
νομαι». Πρόσταξε λοιπὸν νὰ φυλαχθῇ μὲ φρουρὰν ὁ τάφος του
ἕως τὴν τρίτην ἡμέραν μὴ τυχὸν ἔλθουν οἱ μαθηταὶ του τὴν
νύχτα καὶ τὸν κλέψουν καὶ εἰποῦν εἰς τὸν λαὸν «ἀνέστη ἐκ νε-
κρῶν» καὶ τότε θὰ εἶναι ἡ ἐσχάτη πλάνη χειροτέρα ἀπὸ τὴν
πρώτην.

Πιλᾶτος — Ἔχετε φρουρὰν, πηγαίνετε ἀσφαλίστε τὸν τά-
φον ὅπως γνωρίζετε.

ΣΚΗΝΗ ΕΒΔΟΜΗ

(Παριστάνεται ὁ τάφος. Αἱ γυναῖκες ἔχουν ἤδη φύγει. Ἔρχονται οἱ
ἀρχιερεῖς μὲ στρατιῶνας, σφραγίζουν τὴν πλάκα τοῦ τάφου καὶ ἀναχωροῦν,
ἐνῶ οἱ στρατιῶται μένουσιν ἐκεῖ ὡς φρουρά. Περνᾷ κάμποση ὥρα καὶ ἔξαφνα
ἀκούεται κρότος δυνατὸς καὶ βοή σὺν βροντῇ, οἱ στρατιῶται τρομάζουν καὶ
πέφτουν εἰς τὴν γῆν μισαποθαμένοι, ἄγγελοι παρουσιαζόμενοι σηκώνουν
τὴν πλάκα, βγαίνει δὲ ὁ Χριστὸς ἀπὸ τὸν τάφον κρατῶν ἀπὸ τὸ χέρι τὸν
Ἄδამ)

Χριστὸς (εἰς τὸν Ἄδამ)— Σήκω ἐσὺ ποῦ κοιμᾶσαι, ν' ἀνα-

στηθῆς ἀπὸ τοὺς νεκροὺς καὶ θὰ σὲ φωτίσῃ ὁ Χριστὸς.

(Ἔρχονται αἱ μυροφόροι γυναῖκες δειλαὶ καὶ φοβισμέναι κρατοῦσαι ἀρώματα)

ἄγγελος (εἰς τὰς μυροφόρους) — Μὴ φοβᾶσθε. Γνωρίζω ὅτι ζητεῖτε τὸν σταυρωμένον Ἰησοῦν. Δὲν εἶναι ἐδῶ. Ἄνεστήθη καθὼς εἶπε. Ἐλάτε νὰ ἰδῆτε τὸν τάφον, ὅπου ἔκειτο ὁ Κύριος. Πηγαίνετε γρήγορα νὰ εἰπῆτε εἰς τοὺς μαθητάς του ὅτι ἀνεστήθη καὶ ὅτι πηγαίνει εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Ἐκεῖ θὰ τὸν ἰδῆτε.

(Αἱ μυροφόροι φεύγουν)

Χριστὸς (εἰς τὰς μυροφόρους, τὰς ὁποίας ἀπαντᾷ ἐνῶ ἐπιστρέφουν) — Χαίρετε! (Αἱ γυναῖκες τὸν πλησιάζουν καὶ τὸν προσκυνοῦν) Μὴ φοβᾶσθε! Πηγαίνετε νὰ εἰπῆτε εἰς τοὺς ἀδελφούς μου ν' ἀπέλθουν εἰς τὴν Γαλιλαίαν καὶ ἐκεῖ θὰ μὲ ἰδοῦν.

ΣΚΗΝΗ ΟΓΔΟΗ

(Οἱ ἀποτελοῦντες τὴν φρουρὰν στρατιῶται ἐπανερχόμενοι εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς τοὺς διηγοῦνται τὰ γεγονότα τῆς ἀνασιτάσεως. Οἱ ἀρχιερεῖς κάμνουν συμβούλιον. Δίδουν εἰς αὐτοὺς χρήματα καὶ τοὺς πείθουν νὰ διαδώσουν εἰς τὸν λαὸν ὅτι ἦλθαν οἱ μαθηταὶ τοῦ τὴν νύχτα τὴν ὥραν ποὺ ἐκοιμῶντο αὐτοὶ καὶ τὸν ἔκλειραν).

Θ) Ψηλάφησις

(Οἱ μαθηταὶ ὅλοι ἐκτὸς τοῦ Θωμᾶ εἶναι μαζεμένοι εἰς ἓνα σπιτι. Ἐξαφνα παρουσιάζεται εἰς τὸ μέσον τους ὁ Χριστὸς)

Χριστὸς — Εἰρήνη ὑμῖν! (Τοὺς δειχνεὶ τὰ σημάδια τῶν καρφιῶν εἰς τὰ χέρια καὶ τὴν πληγὴν τοῦ πλευροῦ) Εἰρήνη ὑμῖν! Καθὼς μὲ ἔχει ἀποστείλει ἐμένα ὁ πατέρας μου καὶ ἐγὼ ἀποστέλλω ἐσᾶς. (τοὺς φασὶ) Λάβετε πνεῦμα ἅγιον. Ὅποιον τοὺς συγχωρεῖτε τὰς ἁμαρτίας τοὺς συγχωροῦνται, ὅποιον δὲν συγχωρεῖτε τοὺς μένου ἀσυγχώρητοι.

(Φεύγει ὁ Χριστὸς. Εἰσέρχεται ὁ Θωμᾶς)

μαθηταὶ (εἰς τὸν Θωμᾶν) — Εἶδαμε τὸν Κύριον!

Θωμᾶς — "Αν δὲν ἰδῶ εἰς τὰ χέρια του τὰ σημάδια τῶν καρφιῶν καὶ δὲν βάλω τὸ δάχτυλό μου εἰς τὴν ὀπὴν τῶν καρφιῶν καὶ δὲν βάλω τὸ χέρι μου εἰς τὸ πλευρόν του, δὲν θὰ πιστέψω.

(Μετ' ὀλίγον ἐπανέρχεται ὁ Χριστός, εἶναι δὲ παρὼν καὶ ὁ Θωμᾶς)

Χριστός — Εἰρήνη ὑμῖν! (εἰς τὸν Θωμᾶν) Φέρε τὸ δάχτυλό σου ἐδῶ καὶ δὲς τὰ χέρια μου, φέρε τὸ χέρι σου καὶ βάλε εἰς τὸ πλευρόν μου καὶ μὴ γίνεσαι ἄπιστος, ἀλλὰ πιστός.

Θωμᾶς (ἐξετάζων καλὰ τὰ σημάδια τῶν πληγῶν)— Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου!

Χριστός — Ἐχεις πιστεύσει, ἐπειδὴ μὲ εἶδες. Εὐτυχεῖς ἐκεῖνοι ποὺ ἐπίστευσαν χωρὶς νὰ ἰδοῦν!

(Ὁ Χριστός παίρνει τοὺς μαθητὰς καὶ πηγαίνει εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Ἐκεῖ οἱ μαθηταὶ τὸν προσκυνοῦν)

Χριστός — Μοῦ ἐδόθη ὅλη ἡ ἐξουσία εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἰς τὴν γῆν. Πηγαίνετε λοιπὸν νὰ διδάξετε ὅλα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Διδάξτε αὐτοὺς νὰ φυλάττουν ὅλα ὅσα σᾶς ἔχω διδάξει. Ἐγὼ εἶμαι μαζί σας μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος. (τοὺς εὐλογεῖ).

7

Ἐδῶ τελειώνει ἡ σειρά τῶν παραστάσεων τοῦ Παλατίνου κώδικος. Δὲν πρέπει δὲ κανένας νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἡ σκηνοθετικὴ διάταξις καὶ ἡ σύνθεσις τῶν δραμάτων ἦτο πάντοτε καὶ πανταχοῦ ἡ ἴδια. Ἦμπορεῖ νὰ ὑποστηριχθῇ μὲ βεβαιότητα ὅτι διέφερε κατὰ τόπους καὶ χρόνους. Εἶναι δὲ πολὺ φυσικὸν τοῦτο, ἀφοῦ ἐκτὸς τῶν ἐπισήμων εὐαγγελικῶν κειμένων ἐχρησιμοποιοῦντο κατὰ βούλησιν καὶ ἄλλα κείμενα τῶν ἀποκρύφων βιβλίων ἢ χω-

ρία τῆς Γραφῆς ἀλληγορικῶς ἐξηγούμενα καὶ διὰ τοῦτο δυνάμενα νὰ συναφθοῦν εἰς τὴν παράστασιν. Κατὰ ταῦτα τὴν παράστασιν τῆς σταυρώσεως καὶ ἀναστάσεως ἠμποροῦμε ἀσφαλῶς νὰ συμπληρώσωμε ἀπὸ ἄλλας πληροφορίας ἡμῶν μὲ τὰ ἐπόμενα ἐπεισόδια.

Ὁ Χριστὸς δεμένος μὲ σχοινὶ ἀπὸ τὸν λαϊκὸν ὠδηγεῖτο καὶ εἰς τὴν φυλακὴν. Τοῦτο ἐγένετο πιθανῶς ὑπὸ τῶν Ἑβραίων προτοῦ τὸν παραδώσουν εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Τὴν γνώμην ἡμῶν περὶ τῆς φυλακίσεως στηρίζομε εἰς τὴν ἐξῆς τυπικὴν διάταξιν τῆς ἀκολουθίας τῶν παθῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων τοῦ 1122. « Τότε εἰσελεύσεται ὁ πατριάρχης καὶ ὁ ἀρχιδιάκονος εἰς τὴν Νικητήριον τὴν Ἀγγελικὴν ὀπίσω τοῦ ἁγίου Κρανίου καὶ λαμβάνει τὸν τίμιον σταυρὸν ἀπεκειθὲν καὶ βαστάζει αὐτὸν δεδεμένον ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ καὶ δένει οὐράριον ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ καὶ σύρει αὐτὸν ὁ ἀρχιδιάκων ἐπὶ τὴν ἁγίαν Φυλακὴν... Καὶ μένει ὁ πατριάρχης εἰς τὴν ἁγίαν Φυλακὴν καὶ ἡμεῖς ἔμπροσθεν αὐτοῦ ψάλλομεν τὸ τροπάριον καὶ τὴν προφητείαν »¹ Ἡ διάταξις εἶναι σύμφυρσις δύο διαφόρων ἐπεισοδίων, τῆς φυλακίσεως καὶ τῆς μεταφορᾶς τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν Γολγοθᾶν φέροντος εἰς τοὺς ὤμους τὸν σταυρὸν.

Αἱ θρησκευτικαὶ παραστάσεις ἐπέδρασαν πολὺ καὶ εἰς τὸν πλουτισμὸν τῶν τυπικῶν διατάξεων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν. Εἰς μαρτυρίαν τοῦ γεγονότος ἔρχονται καὶ αἱ ἐπόμεναι δύο διατάξεις τοῦ ἰδίου τυπικοῦ περὶ τῆς σφραγίσεως τοῦ τάφου τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐμφανίσεώς του μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἰς τὰς μυροφόρους γυναῖκας. « Ὅφείλει δὲ γίνεσθαι ἡ ἁγία ζύμη οὕτως ἵνα λάβῃ χαθάραν τριδομένην καὶ λυομένην καλῶς καὶ τίθεται εἰς τὸν ἅγιον τάφον καὶ ρανεῖ ἐπ' αὐτῇ οἴνου καὶ ὕδατος καὶ ροδόσταμα καὶ ζυμώσει αὐτὴν καὶ ποιεῖ αὐτῇ σταυροειδῶς εἰς τὸν ἅγιον λίθον κατ' ἀπομίμησιν τὰς σφραγίδας, ἄς

¹ Παπαδοπ. 146

ἐπέθηκεν ὁ Πιλάτος ἐπὶ τὸν λίθον τοῦ μνήματος τοῦ ἁγίου καὶ σφραγίζει αὐτὰς ὁ πατριάρχης καὶ ἀγιάζει αὐτὴν καὶ κλειδώνει τὸν ἅγιον τάφον»¹. Ἐπειτα «καὶ εὐθὺς εἰσελεύσεται ὁ πατριάρχης καὶ ὁ ἀρχιδιάκων εἰς τὸν ἅγιον τάφον, οἱ δύο καὶ μόνον, καὶ οἱ μυροφόροι ἰστάμενα ἔμπροσθεν τοῦ ἁγίου τάφου. Καὶ τότε ἐξέλθη ὁ πατριάρχης πρὸς αὐτῶν καὶ λέγει αὐταῖς «χαίρετε, Χρι-

Εἰκ 1

στός ἀνέστη». Τότε πίπτουσιν οἱ μυροφόροι εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ»².

Ὅμοίως ὅτε ὠδηγεῖτο εἰς τὸν Γολγοθᾶν κρατῶν εἰς τοὺς ὤμους τὸν σταυρὸν ἐδένετο μὲ ἀλυσίδα ἀπὸ τὸν λαιμὸν καὶ ἐσύρετο ἀπὸ στρατιώτην ὡς κατάδικος. Τὸ γεγονός τοῦτο μαρτυ-

1 ο. π. δ., σ. 47 πβλ. 179

2 ἄνωτ., 191

ρείται ἀπὸ ἀρχαίαν εἰκονικὴν παράστασιν τῆς Καππαδοκίας (εἰκ. 1). Αἱ θεατρικαὶ παραστάσεις ἐπέδρασαν ὄχι μόνον εἰς τὸ τυπικὸν τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τέχνην. Μεταξὺ τῶν ξένων, οἱ ὅποιοι ἀσχολήθησαν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς χριστιανικῆς τέχνης, καθὼς ὁ Mâle, Weber, Haseloff, Piana καὶ Millet, ἔγινε ἀρκετὰ σφοδρὸς ἀγὼν περὶ τοῦ ζητήματος ἂν ἡ βυζαντινὴ ἀγιογραφία ὑπέστη ἐπίδρασιν ἀπὸ τὰς σκηνικὰς παραστάσεις¹. Παρὰ τὰς πολλὰς ἀντιρρήσεις εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι οἱ βυζαντινοὶ ἀγιογράφοι πολλὰς παραστάσεις καὶ λεπτομερείας παραστάσεων ἐνεπνεύσθησαν ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸν θέατρον.

Ἐπίσης φαίνεται ὅτι εἰς τὴν παράστασιν αὐτὴν ἀρχαιότατα διεδραματίζετο καὶ ἄλλη σκηνὴ ἔχουσα πολὺ ἐνδιαφέρον, ἡ κάθοδος τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν Ἄδην. Κατὰ τὴν χριστιανικὴν παράδοσιν Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος καθὼς ἐπὶ τῆς γῆς προανήγγειλε εἰς τοὺς Ἑβραίους τὴν προσεχῆ ἐμφάνισιν τοῦ Μεσσία², τοιοῦτοτρόπως, ἐπειδὴ ἀπέθανε πρωτύτερα ἀπὸ τὸν Χριστόν, προανήγγειλε καὶ εἰς τὸν Ἄδην εἰς τοὺς πρωτοπλάστους καὶ λοιποὺς ἀγίους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τὴν προσεχῆ αὐτοῦ κάθοδον ἐκεῖ γιὰ νὰ τοὺς σώσῃ ἀπὸ τὸ κράτος τοῦ διαβόλου. Κατὰ ταῦτα ὁ Χριστὸς μετὰ τὸν θάνατόν του συνοδευόμενος ἀπὸ ἀγγέλους κατήλθε εἰς τὸν Ἄδην. Ἐκεῖ εὕρισκε τὰς αἰωνίας σιδερένιας θύρας κλειστάς. Τότε οἱ συνοδευόντες ἄγγελοι φωνάζουν πρὸς τοὺς ἄρχοντας τοῦ Ἄδου, δηλαδὴ τοὺς διαβόλους «ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης». Εἰς τὴν διαταγὴν αὐτὴν ἀποκρίνεται ἀπαμέσα ὁ διάβολος ἐρωτῶν «τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης;» Ἀπαντοῦν δὲ ἀμέσως οἱ ἄγγελοι «Κύριος κραταιὸς καὶ

1 Mill. 610 .σε π6λ. Préh. 148

2 Ἰωάνν. 1, 15 καὶ 26

δυνατός, Κύριος δυνατός ἐν πολέμῳ, Κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτός ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης»¹. Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦτο ὁ διάβολος τρομαγμένος ἀνοίγει τὰς πύλας καὶ τρέπεται εἰς φυγὴν, ἀλλ' ὁ Χριστὸς τὸν πιάνει καὶ τὸν δένει, σώζει δὲ τὸν Ἄδὰμ καὶ τὴν Εὐάν, τοὺς ὁποίους ἀνασταίνει μαζί του ὄχι σωματικῶς, ἀλλὰ πνευματικῶς μεταφέρων αὐτοὺς εἰς τὸν παράδεισον.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τῆς σκηνηῆς αὐτῆς δὲν ἔχομε ἄμεσον μαρτυρίαν, αἱ ἔμμεσοι ὁμῶς ἰποδείξεις εἶναι τόσον πειστικαί, ὥστε δὲν μένει καμμία ἀμφιβολία. Κατὰ τὴν σκηνοθετικὴν διάταξιν τοῦ Παλατίνου κώδικος ὁ Χριστὸς ἐξερχόμενος ἀπὸ τὸν τάφον κρατεῖ τὸν Ἄδὰμ ἀπὸ τὸ χέρι καὶ τοῦ λέγει «ἔγειραι ὁ καθεύδων καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ ἐπιφύσει σοι ὁ Χριστός»². Τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ ἐξάπαντος εἶναι λείψανον τῆς παράστασεως τῆς καθόδου εἰς τὸν Ἄδην, ἡ ὁποία ἐγένετο ἄλλοτε καὶ ἀλλαχοῦ. Ὑπάρχει δὲ καὶ μία ἀρκετὰ ὠραία εἰκονικὴ παράστασις τῆς καθόδου εἰς τὸν Ἄδην ἐν συνοδείᾳ ἀγγέλων καὶ τῆς ἀνόδου, καθ' ἣν ὁ Χριστὸς κρατεῖ τὸν Ἄδὰμ ἀπὸ τὸ χέρι, ἀκολουθεῖ δὲ καὶ ἡ Εὐά. Ἡ εἰκονογραφία ἢ μᾶλλον ἡ σκηνογραφία αὕτη ὑπάρχει εἰς βυζαντινὸν χειρόγραφον τοῦ 11ου αἰῶνος, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Βατικανοῦ (εἰκ. 2). Ἐκτὸς τούτων ὑπάρχουν καὶ μερικὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔθιμα, τὰ ὁποῖα κληροδοτηθέντα εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς προγόνους δὲν ἤμποροῦν νὰ ἐξηγηθοῦν διαφορετικὰ παρὰ μόνον ἂν παραδεχθοῦμε ὡς ἀληθινὰ τὰ ἀνωτέρω. Εἰς τὴν Ἡπειρον κατὰ τὴν περιφορὰν τοῦ ἐπιταφίου, ὅταν ἐπιστρέφουν εἰς τὸν ναόν, ὁ ἱερεὺς κρούει τὴν θύραν ἀναφωνῶν «ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν», μὲ τοῦτο δὲ θέλει νὰ παραστήσῃ τὴν

1 Ψαλμ. 23, 7

2 Παύλ. Ἐφεσ. 5, 14

εἴσοδον τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν Ἄδην, καθ' ἣν ἔθραυσε τὰς πύλας
του, οἱ δὲ φυλάττοντες αὐτὰς θυρωροὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ¹.

Εἰκ. 2

Τὸ ἴδιον ἔθιμον ὑπῆρχε καὶ εἰς τὴν Αἰτωλίαν μέχρι πρὸ
ὀλίγων ἐτῶν, δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον νὰ ὑπάρχη καὶ σήμερα εἰς

¹ Χειρόγραφον Λεξικογραφικοῦ Ἀρχείου ἀρ. 132 σελ. 55

κάποιον απομακρυσμένον χωριό της. Ἐδῶ ἀπὸ τὴν ἀναφώνησιν «ἄρατε» ἐσχηματίσθη καὶ ἡ λέξις ἀρατίζομαι, κατὰ δὲ τὴν διαλεχτικὴν προφορὰν τῶν Αἰτωλῶν ἀρατίζομαι, ἣ ὁποία σημαίνει τρέπομαι εἰς φυγὴν, ἐξαφανίζομαι¹. Ἐκαστος ἐννοεῖ ὅτι εἰς τὴν σημασίαν αὐτὴν ὑπόκειται ἡ παράδοσις ὅτι ὁ διάβολος τοῦ Ἄδου ἐτρέπη εἰς φυγὴν μόλις ἄκουσε τὸ «ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν».

Ἐπίσης εἰς τὴν Ζάκυνθον μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὑπῆρχε ὁμοιον ἔθιμον. Ὁ ἱερεὺς μετὰ τὴν ἔξω τοῦ ναοῦ καθὼς συνήθως γίνεται ἀνάγνωσιν τοῦ εὐαγγελίου τῆς ἀναστάσεως προχωρῶν εἰς τὴν θύραν εὗρισκε αὐτὴν κλειστὴν. Καὶ αὐτὸς μὲν ἔλεγε τότε ἐκφώνως «ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν», ὁ δὲ εὗρισκόμενος μέσα εἰς τὸν ναὸν ὀπίσω ἀπὸ τὴν θύραν νεωκόρος ἢ ὁποιοσδήποτε ἄλλος ὑποκρινόμενος τὸν διάβολον ἐρωτοῦσε «ποῖος εἶσαι;» Ἀπαντῶν δὲ ὁ ἱερεὺς «ἄρχων ἰσχυρὸς» ἐλάχτιζε δυνατὰ τὴν θύραν καὶ μόλις ἀνοιγε εἰσωρμοῦσε κρατῶν προτεταμένην τὴν λαμπάδα καὶ ἀκολουθούμενος ἀπὸ τοὺς χριστιανούς. Ὁ ὑποκρινόμενος τὸν σατανᾶν ἔπρεπε νὰ τρέξη νὰ κρυφθῆ ἐγκαίρως γιὰ νὰ μὴ τὸν ἰδοῦν, διότι ἂν τὸν ἔβλεπε κανένας, τὸν ἐνόμιζε οἰωνὸν ἀπαίσιον, πρὸς τούτοις δὲ ὅλοι ἐπίστευαν ὅτι, ἂν δὲν ἤθελε κρυφθῆ, ὁ ἱερεὺς θὰ τὸν ἐσφράγιζε μὲ τὴν ἀναμμένην λαμπάδα καὶ τοιουτοτρόπως θὰ ἔμενέ αἰωνίως στιγματισμένος καὶ ἀφωρισμένος². Ἡ γνώμη αὐτὴ μᾶς ἐνθυμίζει τὴν τύχην τοῦ ἄρχοντος τοῦ Ἄδου, τὸν ὁποῖον ἔπιασε ὁ Χριστός, ἔδεσε χεροπόδα καὶ ἀφοῦ τὸν ἔβαλε κάτω ἐπάτησε ἐπάνω του εἰς σημεῖον νίκης καθὼς ἀκριδῶς παριστάνεται καὶ εἰς εἰκονογραφίαν τοῦ 11ου αἰῶνος. Ὅμοιον μὲ τὸ ἔθιμον τῆς Ζακύνθου εἶναι καὶ τὸ ὑπάρχον εἰς τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας τῆς Θράκης.

1 Χειρόγραφ. Λεξικογρ. Ἄρχ. ἀρ. 168 σελ. 365

2 Ἔστια (1881) 27,338—Ἐκκλησ. Ἀλήθ. (1902) 22,349

δπου κλείνονται επίσης αἱ θύραι καὶ ἡ εἴσοδος γίνεται μετὰ τὴν τυπικὴν σειρὰν τῆς προσταγῆς «ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν», τῆς ἐρωτήσεως ἀπομέσα «τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης;» καὶ τῆς ἀπαντήσεως «ὁ κραταῖος καὶ δυνατός, οὗτός ἐστὶν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης»¹.

Καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀποικίαν τῆς Κορσικῆς, ἡ ὁποία ἰδρύθη ἐκεῖ τὸν 17ον αἰῶνα ἀπὸ ἀποίκους ἐκ τῆς Μάνης ἐκπατρισθέντας ἀναγκαστικῶς γιὰ ν' ἀποφύγουν τὴν ἐκδίκησιν τῶν Τούρκων, ὑπῆρχε ἄλλοτε ἡ ὠραία συνήθεια τῶν κλειστῶν θυρῶν. Τὴν Κυριακὴν τῆς ἀναστάσεως πολὺ πρῶι μετὰ τὴν διανομὴν τῶν λαμπάδων ὁ ἱερεὺς διὰ μέσου τεμαχίου χάλυβος, πυριτολίθου καὶ ἤσκας ἄναβε τὸ νέον φῶς, τὸ ὁποῖον μετέδιδε εἰς τοὺς πιστοὺς διὰ τῆς γνωστῆς προσκλήσεως «δεῦτε λάβετε φῶς ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτός». Κατόπιν ἔβγαιναν ὅλοι ἀπὸ τὸν ναὸν εἰς τὴν αὐλήν, ὅπου ὁ ἱερεὺς ἐδιάβαζε τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀναστάσεως καὶ ἔψαλλε κατὰ τὸ σῆμα τὸ «Χριστὸς ἀνέστη». Ὑστερα κρατῶν τὴν σημαίαν τῶν ἀποίκων Ἑλλήνων ἤρχετο πρὸ τῶν κλειστῶν θυρῶν, ὅπου ἐγένετο μετὰξὺ αὐτοῦ καὶ ἐκείνου, ὅστις ἐστέκετο κρυμμένος ἀπομέσα, ὁ γνωστός μας διάλογος,

— Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης!

— Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης;

— Κύριος κραταῖος καὶ δυνατός ἐν πολέμῳ! Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν.....

Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης!

— Κύριος τῶν δυνάμεων, αὗτός ἐστὶν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης!

Μετὰ τὴν δευτέραν ἀπάντησιν ἀνοίγε ἡ θύρα παραβιαζομένην τρόπον τινὰ ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ εἰσῆρχοντο².

1 Παπαγρῖστ. 129

2 Φαρβ. 100

Ἐάν καὶ δὲν ἔχομε ἀπαλλοῦ πληροφορίας, εἶναι ὁμῶς πιθανώτατον ὅτι τὸ ποιητικὸν αὐτὸ ἔθιμον ὑπῆρχε καὶ ὑπάρχει καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ παράδοσις τῆς καθόδου εἰς τὸν Ἄδην στηρίζεται εἰς τὸ ἀπόκρυφον εὐαγγέλιον τοῦ Νικοδήμου, τοῦ ὁποίου παραθέτομε τὰς σχετικὰς περικοπὰς. «Εἶτα ἦλθεν εἰς τὸ μέσον ἕτερος ἀπὸ τῆς ἐρήμου ἀσκητῆς καὶ εἶπον πρὸς αὐτὸν οἱ πατριάρχαι, Τίς εἶ; ὁ δὲ εἶπεν, Ἐγὼ εἰμι Ἰωάννης, τὸ τέλος τῶν προφητῶν, ὃς ἐποίησα τὰς ὁδοὺς τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ εὐθείας καὶ ἐκήρυξα τῷ λαῷ μετάνοιαν εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰς ἐμὲ ἦλθε καὶ ἀπὸ μακρόθεν ἰδὼν αὐτὸν εἶπον πρὸς τὸν λαὸν, Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Καὶ μετὰ τῆς χειρὸς μου ἐβάπτισα αὐτὸν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ καὶ εἶδον ὡσεὶ περιστερὰν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτὸν ἐρχόμενον καὶ ἤκουσα καὶ τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατὴρ οὕτω λέγοντος, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. Καὶ διὰ τοῦτο ἀπέστειλέ με καὶ πρὸς ὑμᾶς ἵνα κηρύξω πῶς ἔρχεται ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὧδε, ἵνα ὅστις πιστεύσῃ πρὸς αὐτὸν σωθήσεται, ὅστις δὲ οὐ πιστεύσῃ εἰς αὐτὸν κατακριθήσεται. Διὰ τοῦτο λέγω πρὸς ἅπαντας ὑμᾶς, καθὼς ἴδητε αὐτόν, ἵνα προσκυνήσητε πάντες, ὅτι νῦν μόνον ἐστὶ πρὸς ὑμᾶς ὁ τῆς μετανοίας καιρὸς ὑπὲρ οὗ προσεκυνήσατε εἰς τὸν ἄνω μάτχιον κόσμον τοῖς εἰδώλοις καὶ ὑπὲρ ὧν ἠμαρτήκατε, ἐν ἄλλῳ δὲ καιρῷ τοῦτο γενέσθαι ἀδύνατον..... Τοιαῦτα τοῦ Σατανᾶ καὶ τοῦ Ἄδου λεγόντων πρὸς ἀλλήλους ἐγένετο φωνὴ μεγάλη ὡσπερ βροντὴ λέγουσα, Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Ἀκούσας ὁ Ἄδης λέγει τῷ Σατανᾶ, Ἐξελθε, εἰ δυνατός εἶ, καὶ ἀντίστηθι αὐτῷ. Ἐξῆλθεν οὖν ἔξω ὁ Σατάν.

Εἶτα λέγει ὁ Ἄδης τοῖς δαίμοσιν αὐτοῦ, Ἀσφαλίσασθε καλῶς καὶ ἰσχυρῶς τὰς πύλας τὰς χαλκᾶς καὶ τοὺς μοχλοὺς τοὺς σιδηροῦς καὶ τὰ κλειθρὰ μου κατέχετε καὶ σκοπεῖτε πάντα ἱστάμενοι ὄρθιοι· ὅταν γὰρ εἰσέλθῃ αὐτὸς ὧδε, οὐαὶ ἡμᾶς λήψεται. Ἦλθεν οὖν πάλιν φωνή, Ἄρατε πύλας, λέγουσα. Ἀκούσας ὁ Ἄδης ἐκ δευτέρου τὴν φωνὴν ἀπεκρίθη ὡς δῆθεν μὴ γινώσκων καὶ λέγει, Τίς ἐστὶν οὗτος· ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; Λέγουσιν οἱ ἄγγελοι τοῦ δεσπότη, Κύριος κραταῖος καὶ δυνατός, Κύριος δυνατὸς ἐν πολέμῳ. Καὶ εὐθέως ἅμα τῷ λόγῳ τούτῳ αἱ χαλκαὶ πύλαι συνετρίβησαν καὶ οἱ σιδηροὶ μοχλοὶ συνεθλάσθησαν καὶ οἱ δεδεμένοι πάντες νεκροὶ ἐλύθησαν τῶν δεσμῶν... καὶ εἰσῆλθεν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης ὡσπερ ἄνθρωπος καὶ πάντα τὰ σκοτεινὰ τοῦ Ἄδου ἐφωτίσθησαν... Τότε ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης κρατήσας ἐκ τῆς κορυφῆς τὸν ἀρχισατράπην Σατάν καὶ παραδούς αὐτὸν τοῖς ἀγγέλοις εἶπε, Σιδηροῖς καταδεσμῆσατε τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας καὶ τὸν τράχηλον καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ. Εἶτα παραδούς τοῦτον τῷ Ἄδῃ ἔφη, Λαβὼν αὐτὸν κάτεχε ἀσφαλῶς ἄχρι τῆς δευτέρας μου παρουσίας.... Οὕτω τοῦ Ἄδου διαλεγομένου τῷ Σατανᾷ ἤπλωσεν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα καὶ ἐκράτησε καὶ ἤγειρε τὸν προπάτορα Ἀδὰμ, εἶτα στραφεὶς καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς ἔφη, Δεῦρο μετ' ἐμοῦ πάντες, ὅσοι διὰ τοῦ ξύλου οὗ ἤψατο οὗτος ἐθανατώθητε. Πάλιν γὰρ ὑμᾶς διὰ ξύλου τοῦ σταυροῦ πάντας ἐγὼ ἰδοὺ ἀνίστων. Πρὸς ταῦτα ἐξέβαλεν ἅπαντας ἔξω καὶ ὁ προπάτωρ Ἀδὰμ θυμηδίας ἔμπλεως ὄφθεις, Εὐχαριστῶ τῇ μεγαλωσύνῃ σου, Κύριε, ἔλεγεν, ὅτι ἀνήγαγές με ἐξ Ἄδου κατωτάτου. Οὕτω δὲ καὶ πάντες οἱ προφῆται καὶ οἱ ἅγιοι εἶπον, Εὐχαριστοῦμέν σοι, Χριστέ, σωτὴρ τοῦ κόσμου, ὅτι ἀνήγαγες ἐκ τῆς φθορᾶς τὴν ζωὴν ἡμῶν. Καὶ ταῦτα εἰπόντων εὐλογῆσας ὁ σωτὴρ τὸν Ἀδὰμ

κατὰ τὸ μέτωπον ἐν τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ, τοῦτο δὲ ποιήσας καὶ πρὸς τοὺς πατριάρχας καὶ προφήτας καὶ μάρτυρας καὶ προπάτορας καὶ τούτους λαβὼν ἐκ τοῦ Ἄδου ἀνέθορε. Πορευομένου δὲ αὐτοῦ ἔψαλλον οἱ ἅγιοι πατέρες ἀκολουθοῦντες αὐτῷ καὶ λέγοντες, Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου... Πορευόμενος οὖν εἰς τὸν παράδεισον κρατῶν καὶ τὸν προπάτορα Ἀδὰμ ἀπὸ τῆς χειρὸς παραδέδωκε τοῦτον τῷ ἀρχαγγέλῳ Μιχαήλ καὶ πάντας τοὺς δικαίους»¹.

Τὸ ἐπεισόδιον τῶν κλειστῶν θυρῶν ὑπάρχει ἤδη ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ εἰς τὴν τελετὴν τῶν ἐγκαινίων ναοῦ. Ὅταν ἀρχίσῃ ἡ λιτανεία τῆς τελετῆς, ὁ ναὸς ἀδειάζει τελείως ἀπὸ τὸν λαὸν καὶ μένει μέσα ἓνας μόνον ἢ δύο ψάλται ἢ ἱερεὺς ἢ νεωκόρος, κλείνονται δὲ αἱ θύραι. Ἀφοῦ δὲ γυρίσουν τρεῖς φορὲς περὶ τὸν ναόν, ὁ ἐπίσκοπος, ὅστις μόνος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκαινιάσῃ, ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν λαὸν ἔρχεται μπροστὰ εἰς τὰς κλειστὰς θύρας. Καὶ τότε ὁ μὲν χορὸς τῶν ψαλτῶν ψάλλει «ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν», ὁ δὲ ὑποκρινόμενος τὸν διάβολον ἀπομέσα ἐρωτᾷ «τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης;». Τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται συνήθως τρεῖς καὶ κατόπιν ἀνοίγονται αἱ θύραι ἀπὸ τὸν διάβολον, ὅστις ἀμέσως φεύγει γιὰ νὰ κρυφθῇ, εἰσέρχεται δὲ ἡ λιτανεία². Ὅτι δὲ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο προέρχεται ἀναμφιβόλως ἀπὸ τὴν παράστασιν τῆς καθόδου τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν Ἄδην ἀποδείχνει καὶ τὸ γνωστὸν ἔθιμον, καθ' ὃ ὁ τελῶν τὰ ἐγκαίνια ἐπίσκοπος περιβάλλεται ὀλόκληρος ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν μὲ λευκὸ παννί. Τοῦτο γίνεται κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν εἰς συμβολικὴν παράστασιν

1 σελ. 302 κέξ.

2 Dmitr. Τυπ. 34, 49, 62, 156. Εὐχολ. 1011—12—Goar Εὐχολόγιον 662—5

τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος, ἐπειδὴ σαβανωμένος ἐνταφιάσθη, ἄρα καὶ σαβανωμένος κατέβη εἰς τὸν Ἄδην¹.

Ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν ἔγινε ἡ μετατόπισις τοῦ ἐπεισοδίου τῶν κλειστῶν θυρῶν καὶ εἰς τὴν τελετὴν τῶν ἐγκαινίων, τὸ ὁποῖον σώζεται καὶ σήμερα, εἶναι κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν ἡ ἐξῆς. Κατ' ἀρχαίαν συνήθειαν τῆς ἐκκλησίας οἱ ναοὶ ἐχτίζοντο ἐπὶ τῶν τάφων τῶν μαρτύρων, εἰς τὸ ὄνομα τῶν ὁποίων ἐτιμῶντο, ὅπου δὲ ἔπρεπε μὲν νὰ χτισθῆ νὰός, δὲν ὑπῆρχε ὁμοῦς τάφος μάρτυρος, ἦτο ἀνάγκη ἀπαραίτητος νὰ μεταφερθῆ ἀπαλλοῦ τεμάχιον τοῦ λειψάνου καὶ νὰ κατατεθῆ εἰς αὐτόν. Καὶ ἂν ὁ ναὸς ἐπρόκειτο νὰ χτισθῆ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἢ τῆς Παναγίας ἢ ἐν γένει ἄλλου ἀγίου, πάλιν ἔπρεπε νὰ κατατεθοῦν εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν λείψανα μαρτύρων μεταφερόμενα ἀπαλλοῦ. Διὰ τῆς καταθέσεως τῶν μαρτυρικῶν λειψάνων καθαγιαζέτο ὁ ναὸς καὶ ἤμποροῦσε πλέον ἐλεύθερα νὰ γίνεται εἰς αὐτὸν ἡ θεία λειτουργία. Ὁ καθαγιασμός αὐτὸς ἐγένετο διὰ τῆς τελετῆς τῶν ἐγκαινίων. Σήμερα ἡ διάταξις αὕτη δὲν τηρεῖται αὐστηρῶς, διότι δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ εὑρεθοῦν εἰς κάθε περίστασιν λείψανα μαρτύρων, καὶ διὰ τοῦτο εἰς κάθε νέον ναὸν γίνεται χωρὶς κανένα τυπικὸν κώλυμα ἡ λειτουργία ἀρκεῖ νὰ κατατεθῆ εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν ἀντιμήσιον, τὸ ὁποῖον ἔχει ἤδη καθαγιασθῆ εἰς τὴν τελετὴν ἐγκαινίων ἄλλου ναοῦ. Τοιοῦτοτρόπως τὸ καθαγιασμένον ἀντιμήσιον ἀναπληρῶνει τὰ μαρτυρικὰ λείψανα καὶ καθιστᾷ τὸν τυπικὸν ἐγκαινισμὸν ὄχι ἀπαραίτητον, ὁ ὁποῖος γιὰ τοῦτο ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ ἀργότερα ἢ καὶ νὰ μὴ γίνῃ ποτέ. Ἡ διάταξις αὕτη ὁμολογουμένως εἶναι πολὺ σοφὴ, διότι ἀπαλλάττει ἀπὸ πολλὰς δυσκολίας, πλὴν δὲ τούτου μὲ καθαγιασμένον ἀντιμήσιον ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ λειτουργία ὄχι μόνον εἰς ναὸν

¹ Goar Εὐχολ. 656,667

ἀνεγκαινίαστον, ἀλλὰ καὶ ὅπουδῆποτε ἄλλοῦ καὶ ἐπάνω εἰς τὴν κορυφὴν ἑνὸς βουνοῦ. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον οἱ ἐπίσκοποι ὄταν ἐγκαινιάζουσι ναὸν καθαγιάζουσι συγχρόνως πολλὰ ἀντιμήσια, τὰ ὅποια διανέμουσι εἰς ναοὺς εἴτε ἐγκαινιασμένους εἴτε ἀνεγκαινιάστους. Ἐπανερχόμενοι δὲ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ζητήματος παρατηροῦμε ὅτι ὁ νεόχτιστος ναὸς μακριὰ ἀπὸ μαρτυρικὸν τάφον, μὴ ἁγιασμένος καὶ ἄρα ὑπὸ τινα ἔποψιν ἀνίερος καὶ βέβηλος, ὁμοιάζει μὲ τὸν Ἄδην. Καθὼς δὲ ὁ Χριστὸς διαρρήξας τὰς πύλας τοῦ Ἄδου καὶ εἰσελθὼν εἰς αὐτὸν κατήργησε ὀριστικῶς τὸ κράτος τοῦ σατανᾶ καὶ τρόπον τινὰ ἁγίασε αὐτόν, τοιουτοτρόπως καὶ ὁ ἐπίσκοπος, ὁ ὁποῖος μόνος ἀπὸ τῶν τρεῖς ἱερατικῶν βαθμῶν συμβολίζει τὸν Χριστόν, εἰσερχόμενος κατὰ τὴν τελετὴν τῶν ἐγκαινίων εἰς τὸν ναὸν τὸν ἁγιάζει καὶ τὸν καθιστᾷ ἄξιον τοῦ Θεοῦ κατοικητήριον. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον εἰσέρχεται ὁ ἐπίσκοπος εἰς τὸν ναὸν καθ' ὃν τρόπον εἰσῆλθε ὁ Χριστὸς εἰς τὸν Ἄδην. Τὴν γνώμην ἡμῶν ὑποστηρίζει καὶ ἡ ἐξῆς τυπικὴ διάταξις τῶν ἐγκαινίων. Ὅπου τυχαίνει νὰ ὑπάρχη παρὰ τὸν ἀνεγκαινίαστον ναὸν καὶ ἕτερος ἐγκαινιασμένος, ἡ ἔναρξις τῆς ἀκολουθίας τῶν ἐγκαινίων γίνεται εἰς τὸν δεῦτερον. Εἰς αὐτὸν ψάλλεται τὴν προτεραίαν ὁ ἑσπερινὸς καὶ τὴν ἐπομένην ὁ ὄρθρος, εἰς τὸ τέλος δὲ τῆς δοξολογίας ξεκινεῖ ἡ λιτανεὶα πρὸς τὸν ἄλλον, ὁ ὁποῖος εἶναι κλειστός, καὶ ὕστερ' ἀπὸ τὴν τριπλὴν περιφορὰν τῆς πέριξ τοῦ ἀνοίγονται αἱ θύραι καθ' ὃν τρόπον εἶπαμε καὶ εἰσέρχεται ὁ ἐπίσκοπος μὲ ὄλον τὸν συλλειτουργοῦντα κληρὸν καὶ τὸν λιτανεύοντα λαόν. Ἐνταῦθα γίνεται ἡ κυρίως τελετὴ τοῦ καθαγισμοῦ μὲ ὠρισμένους τύπους καὶ εὐχὰς καὶ ὕμνους καὶ εὐθὺς ἀμέσως ἀρχίζει ἡ λειτουργία εἰς τὸν ἤδη ἐγκαινιασθέντα ναόν. Ταῦτα δὲν ἀποδείχνουν τίποτε ἄλλο παρὰ μόνον ὅτι ὁ νέος ναὸς νομίζεται βέβηλος μέχρι τῆς στιγμῆς τῆς εἰσόδου τοῦ ἐπισκόπου. Ἡ ἰδέα αὕτη σήμερα

βέβαια είναι έντελῶς λησμονημένη, ἐξ ἀρχῆς ὅμως ἀπὸ τὸν τοιοῦτον παραλληλισμὸν ἐγεννήθη.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐθίμων τῶν σχετιζομένων πρὸς τὴν κάθοδον εἰς τὸν Ἄδην σώζονται καὶ μερικὰ ἄλλα ποῦ μᾶς ἐνθυμίζουν τὰ παλαιὰ ἐκεῖνα χρόνια. Ἡ διανομὴ κλάδων βαΐων ἢ δάφνης καὶ τῶν τοιούτων τὴν Κυριακὴν τῶν βαΐων, ἢ συνήθεια κατὰ τὸν ἑσπερινὸν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς ν^ο ἀποκαθηλώνη, ὁ ἱερεὺς τὸ σῶμα τοῦ σταυρωμένου καὶ ἀφοῦ τὸ περιτυλίξῃ μὲ λευκὸ σινδόνι νὰ μεταφέρῃ εἰς τὸ ἱερὸν βῆμα καθ' ὃν χρόνον ἀναγινώσκει τὸ μέρος τοῦ εὐαγγελίου τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἀποκαθήλωσιν ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ¹, ἔπειτα τὰ κατὰ τὸν ὄρθρον τοῦ Μεγάλου Σαββάτου ψαλλόμενα ἐκκλησιαστικὰ ἐγκώμια «Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ», «Αἱ γενεαὶ πᾶσαι» καὶ «Ἄξιόν ἐστιν» εἰς ἀνάμνησιν τοῦ θρήνου τῶν μυροφόρων καὶ κατόπιν ἢ περιφορὰ τοῦ ἐπιταφίου εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐν νεκρικῇ πομπῇ μεταφορᾶς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὸν Γολγοθᾶν εἰς τὸν τάφον, πρὸς τοῦτοις δὲ ἢ ἐπικρατοῦσα εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα συνήθεια νὰ σφραγίζεται τὸ Μέγα Σάββατον κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ ἁγίου φωτὸς ὁ τάφος τοῦ Χριστοῦ² εἰς ἀνάμνησιν τοῦ σφραγίσματος ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα εἶναι λείψανα τοῦ θρησκευτικοῦ θεάτρου τῶν Βυζαντινῶν.

8

Τὸ ἱερὸν δράμα ἐπέδρασε ὄχι μόνον εἰς τὴν χριστιανικὴν

¹ Ματθ. 27,57 «ὄψιας δὲ γενομένης ἦλθεν ἄνθρωπος πλούσιος ἀπὸ Ἀριμαθαίας τοῦνομα Ἰωσήφ, ὃς καὶ αὐτὸς ἐμαθήτευσε τῷ Ἰησοῦ· οὗτος προσελθὼν τῷ Πιλάτῳ ἠτήσαστο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. τότε ὁ Πιλάτος ἐκέλευσεν ἀποδοῦναι τὸ σῶμα· καὶ λαβὼν τὸ σῶμα ὁ Ἰωσήφ ἐνετύλιξεν αὐτὸ σινδόνι καθαρῷ καὶ ἔθηκεν αὐτὸ ἐν τῷ καινῷ αὐτοῦ μνημείῳ».

² Ν. Σιών 1, 388

τέχνην καὶ τὸν πολλαπλασιασμόν τῶν τυπικῶν διατάξεων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἱερὰν ὕμνογραφίαν. Ἀναμφιδόλως πολλοὶ ὕμνογράφοι τῆς ἐκκλησίας ἐνεπνεύσθησαν τὴν σύνθεσιν ὑπερόχων ἀπὸ ποιητικῆς ἀπόψεως ὕμνων ἀπὸ τὰς παραστάσεις τοῦ θρησκευτικοῦ δράματος. Θὰ ἦτο ἔργον μακρὸν καὶ ἐπίπονον, ἐν μέρει δὲ καὶ μακρὰν τοῦ σκοποῦ τῆς παρούσης πραγματείας, ν' ἀσχοληθῶμε κατὰ πλάτος εἰς τὸ ζήτημα αὐτὸ καὶ νὰ τὸ ἐξαντλήσωμε ἀπὸ κάθε ἄποψιν. Γιὰ τοῦτο θὰ περιορισθῶμε ἐδῶ μόνον εἰς τὴν σκηνὴν τῆς καθόδου εἰς τὸν Ἄδην, ἣ ὁποία καθὼς φαίνεται ἔνεκα τοῦ μυστηριώδους χαρακτήρος ἐνέπνευσε περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην τὴν κάπως θρησκόληπτον φαντασίαν τῶν ὕμνογράφων. Οἱ καλύτεροι μάρτυρες τῆς ἐπιδράσεως εἶναι οἱ ἐπόμενοι ὕμνοι, οἱ ὁποῖοι ψάλλονται τὸ Μέγα Σάββατον, τὴν Κυριακὴν τῆς ἀναστάσεως καὶ τὰς λοιπὰς Κυριακὰς τοῦ ἔτους. Ἡ ἐκκλησία δὲν ἐδυσκολεύθη διόλου νὰ τοὺς δεχθῆ εἰς τὸ ἐπίσημον τυπικόν της, ἂν καὶ ἀπεκήρυξε τὰ λεγόμενα ἀπόκρυφα βιβλία, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐβασίσθη ἡ παράστασις τῆς καθόδου.

Σήμερον ὁ Ἄδης στένων βοᾷ. | Συνέφερε μοι | εἰ τὸν ἐκ Μαρίας γεννηθέντα | μὴ ὑπεδεξάμην. | Ἐλθὼν γὰρ ἐπ' ἐμέ | τὸ κράτος μου ἔουσε | . Πύλας χαλκᾶς συνέτριψε. | Ψυχὰς, ἃς κατείχον τὸ πρὶν, | Θεὸς ὦ ἀνέστης. | Δόξα, Κύριε, | τῷ σταυρῷ σου | καὶ τῇ ἀνιστάσει σου.

Σήμερον ὁ Ἄδης στένων βοᾷ. | Κατελύθη μοι ἡ ἐξουσία. | Ἐδεξάμην θνητόν | ὡς περ ἐν τῶν θενόντων. | Τοῦτον δὲ κατέχειν | ὅπως οὐκ ἰσχύω, | ἀλλ' ἀπολῶ μετὰ τοῦτου, | ὦν ἐβασίλευον. | Ἐγὼ εἶχον τοὺς νεκροὺς ἀπ' αἰῶνος, | ἀλλὰ οὗτος ἰδοὺ πάντας ἐγείρει. Δόξα, Κύριε, | τῷ σταυρῷ σου | καὶ τῇ ἀνιστάσει σου.

Σήμερον ὁ Ἄδης στένων βοᾷ. | Κατεπόθη μοι τὸ κράτος | Ὁ ποιμὴν ἐσταυρώθη | καὶ τὸν Ἀδὰμ ἀνέστησεν. | Ὡς περ ἐβασίλευον ἐστέρημαι. | καὶ οὗς κατέπιον ἰσχύσας | πάντας ἐξήμωσα | Ἐκένωσα τοὺς τάφους

ὁ σταυρωθεὶς. | Οὐκ ἰσχύει τοῦ θανάτου τὸ κράτος. | Δόξε, Κύριε, | τῷ
σταυρῷ σου | καὶ τῇ ἀναστάσει σου.

Τὰ ἀνωτέρω τρία ἰδιόμελα τροπάρια ψάλλονται εἰς τὸν ἐ-
σπερινὸν τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, ¹ ἐκ δὲ τῶν ἐπομένων τὰ μὲν
δύο πρῶτα τὴν Κυριακὴν τῆς Ἀναστάσεως, τὰ δὲ λοιπὰ τὰς
ἄλλας Κυριακὰς τοῦ ἔτους, τῶν ὁποίων ἡ ἀκολουθία εἶναι ὁμοίως
ἀναστάσιμος.

Κατῆλθες ἐν τοῖς κτωτάτοις τῆς γῆς
καὶ συνέτριψας μοχλοὺς αἰωνίους
κατόχους πεπεδημένων, Χριστέ,
καὶ τριήμερος ὡς ἐκ κήτους Ἰωνᾶς
ἐξανέστης τοῦ τάφου ².

Εἰ καὶ ἐν τάφῳ κατῆλθες, ἀθάνατε,
ἀλλὰ τοῦ Ἄδου καθεῖλες τὴν δύναμιν
καὶ ἀνέστης ὡς νικητής, Χριστέ ὁ Θεός,
γυναιξί μυροφόροις φθεγξάμενος, χαίρετε,
καὶ τοῖς σὺς ἀποστόλοις εἰρήνην δωρούμενος
ὁ τοῖς πεσοῦσι παρέχων ἀνάστασιν ³.

Ἀγαλλιᾶσθω ἡ κτίσις,
οὐρανοὶ εὐφραινέσθωσαν,
χειρας κροτείτω τὰ ἔθνη
μετ' εὐφροσύνης.
Χριστὸς γὰρ ὁ σωτὴρ ἡμῶν
τῷ σταυρῷ προσήλωσε
τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν
καὶ τὸν θάνατον νεκρώσας
ζωὴν ἡμῖν ἐδωρήσατο
πεπτωκότα τὸν Ἄδᾶμ

1 Τριφθ. 418

2 Πεντηκ. 3

3 ἀνωτ.

παγγενῆ ἀναστήσας
ὡς φιλόανθρωπος ¹.

Βασιλεὺς ὑπάρχων
οὐρανοῦ καὶ γῆς
ἀκατάληπτε,
ἐκὼν ἐσταύρωσαι
διὰ φιλανθρωπίαν.

Ὅν ὁ Ἄδης
συναντήσας κάτωθεν
ἐπικράνθη
καὶ δικαίων ψυχαὶ δεξάμεναι
ἠγαλλιάσεντο,
Ἄδὰμ δὲ ἰδὼν
σὲ τὸν Κτίστην ἐν τοῖς καταχθονίοις
ἀνέστη ².

Ὁ τὸν Ἄδην σκυλεύσας
καὶ τὸν ἄνθρωπον ἀναστήσας
τῇ ἀναστάσει σου, Χριστέ,
ἄξιωσον ἡμᾶς ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ
ὑμνεῖν καὶ δοξάζειν σε ³.

Ἦνοιγησάν σοι, Κύριε,
φόβῳ πύλαι θανάτου,
πυλωροὶ δὲ Ἄδου ἰδόντες σε ἐπτηξάν.
πύλας γὰρ χαλκᾶς συνέτριψας
καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνέθλασας
καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς ἐκ σκότους
καὶ σκιᾶς θανάτου
καὶ τοὺς δεσμοὺς ἡμῶν διέρρηξας ⁴.

1 Παρακλ. 2

2 ἄνωτ. 2

3 ἄνωτ. 11

4 ἄνωτ. 52

Τοῖς ἐν Ἄδῃ καταβάς
 Χριστὸς εὐηγγελίσαιτο,
 θαρσεῖτε, λέγων,
 νῦν νενίκηκα !
 ἐγὼ εἰμι· ἡ ἀνάστασις,
 ἐγὼ ὑμᾶς ἀνάξω
 λύσας θανάτου τὰς πύλας ¹.

Πύλας Ἄδου συνέτριψας, Κύριε,
 καὶ τῷ σῶ θανάτῳ
 τοῦ θανάτου τὸ βασίλειον ἔλυσας,
 γένος δὲ τὸ ἀνθρώπινον
 ἐκ φθορᾶς ἠλευθέρωσας
 ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν
 τῷ κόσμῳ δωρησάμενος
 καὶ τὸ μέγα ἔλεος. ²

Πύλας χαλκᾶς συνέτριψας
 καὶ μοχλοῦς συνέθλασας,
 Χριστέ ὁ Θεός, καὶ γένος ἀνθρώπων
 πεπτωκὸς ἀνέστησας.
 Διὰ τοῦτο συμφώνως βοῶμεν,
 ὁ ἀναστάς ἐκ τῶν νεκρῶν,
 Κύριε, δόξα σοι. ³

Ξένη σου ἡ σταύρωσις
 καὶ ἡ ἐν Ἄδου κάθοδος,
 φιλάνθρωπε, ὑπάρχει·
 σκυλεύσας γὰρ αὐτόν
 καὶ τοὺς πάλαι δεσμίους
 συναναστήσας ἐαυτῷ
 ἐνδόξως ὡς Θεός,

1 Παρακλ. 96

2 Παρακλ. 140

3 ἀνωτ. 140

τὸν παράδεισον ἀνοίξας
ἀπολαβεῖν τούτου ἠξίωσας¹.

Προΐστορεῖ ὁ Ἰωνᾶς τὸν τάφον σου
καὶ ἐρμηνεύει Συμεῶν
τὴν ἐγερσιν τὴν ἐνθεον,
ἀθάνατε Κύριε.

Κατέβης γὰρ ὡσεὶ νεκρὸς ἐν τῷ τάφῳ
λύσας Ἄδου τὰς πύλας,
ἀνέστης δὲ ἀνευ φθορᾶς ὡς δεσπότης
τοῦ κόσμου εἰς σωτηρίαν².

Κατῆλθες ἐν τῷ Ἄδῃ,
Χριστέ, ὡς ἠβουλήθης,
ἐσκύλευσας τὸν θάνατον
ὡς Θεὸς καὶ Δεσπότης.
Καὶ ἀνέστης τριήμερος
συναναστήσας τὸν Ἀδὰμ
ἐκ τῶν τοῦ Ἄδου δεσμῶν
καὶ τῆς φθορᾶς
κραυγάζοντα καὶ λέγοντα,
δόξα τῇ ἀναστάσει σου,
μόνε φιλόανθρωπε³.

Χριστὸν δοξολογήσωμεν
τὸν ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν
ψυχὴν καὶ σῶμα γὰρ ἀναλαβὼν
τῷ πάθει ἀπ' ἀλλήλων διέτεμε,
τῆς ἀχράντου μὲν ψυχῆς ἐν Ἄδου
κατελθούσης,
ὄν καὶ ἐσκύλευσε,
τάφῳ δὲ διαφθορὰν οὐκ οἶδε
τὸ ἅγιον σῶμα
τοῦ λυτρωτοῦ τῶν ψυχῶν ἡμῶν³.

1 ἄνωτ. 189

2 ἄνωτ. 235

3 ἄνωτ. 276

Ἀρκούμεθα εἰς αὐτοὺς τοὺς ὕμνους μόνον, διότι ὅλοι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὸ θέμα τοῦτο θὰ κατελάμβαναν πολλὰς σελίδας.

9

Ἀπὸ ἄλλας πηγὰς ἔχομε πολλὰς πληροφορίες πρὸ πάντων περὶ τῆς παραστάσεως τοῦ Νιπτήρος, ἣ ὅποια καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὴν πληθώραν τῶν τυπικῶν ἦτο διαδεδομένη περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Νιπτήρ ἐτελεῖτο ὑπὸ τοῦ πατριάρχου εἰς τὴν Μεγάλῃν Ἐκκλησίαν, ὑπὸ τῶν ἡγουμένων εἰς τὰ πολλὰ μοναστήρια καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἐπαρουσίαζε ὁ Νιπτήρ τῶν ἀναχτόρων γινόμενος εἰς τὸν θάλαμον τοῦ αὐτοκράτορος. Τὸ πρωὶ τῆς Μεγάλῃς Πέμπτης πρωύτερ' ἀπὸ τὴν λειτουργίαν δώδεκα φτωχοὶ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ φοροῦντες ὑποκάμισα, παπούτσια καὶ κουρτουβράκια ἢ κουρτζουβράκια, καθὼς ἔλεγαν τότε τοῖς κοντὲς βράκες, ἐκάθηντο κατὰ σειράν παριστάοντες τοὺς δώδεκα μαθητὰς τοῦ Χριστοῦ. Ὁ σκηνικὸς ἱματισμὸς τοὺς ἦτο κατάλληλος νὰ φανερώσῃ τὴν ταπεινὴν καταγωγὴν τῶν περισσοτέρων ἀποστόλων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἄλλοι μὲν ἦσαν ψαράδες, ἄλλοι δὲ γεωργοί. Ὁ ἱερεὺς μπροστὰ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ θαλάμου ἄρχιζε κατὰ τὴν συνηθισμένην ἀρχὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν λέγων τὸ «εὐλογητὸς ὁ Θεὸς» καὶ κατόπιν τὸ τρισάγιον. Κατόπιν ἐδιάβαζε τὴν σχετικὴν περικοπήν τοῦ εὐαγγελίου, ὅταν δὲ ἔφθανε εἰς τὴν φράσιν «εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτήρα» ἔβαζε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ νερὸ εἰς τὴν λεκάνην, ἀφοῦ ἤδη προηγουμένως εἶχε δέσει μπρὸς εἰς τὴν μέσῃν μίαν ποδιάν, εἰς δὲ τὴν φράσιν «ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν

μαθητῶν» ἔπλυνε-κατὰ σειράν τὸ δεξιὸν πόδι τοῦ καθενός, τὸ ἐσκούπιζε μὲ τὴν ποδιάν, τὸ ἐφιλοῦσε καὶ ἔδιδε εἰς τὸν καθένα ἀπὸ τρία χρυσὰ νομίσματα. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Ἱερεὺς ἐπανελάμβανε πολλάκις τὴν σχετικὴν πρὸς τὸ πλύσιμον περικοπὴν μέχρις ὅτου πλύνῃ ὄλους. Ἀφοῦ ἐτελείωνε ἡ τελετὴ ἀρχίζε ἡ λειτουργία εἰς τὸν ναὸν τῶν ἀναχτόρων¹.

Ἡ συνήθεια τῶν αὐτοκρατόρων γὰρ φιλοδωροῦν τοὺς πλυνομένους μὲ χρυσὰ νομίσματα δὲν ἦτο μοναδική. Καὶ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ὁ τελῶν τὸν Νιπτῆρα ἐπίσκοπος ἔδιδε χρήματα. Καὶ ἴσως μὲν θὰ ὑπέθετε κανένας ὅτι τὸ ἔθιμον ἀνήκε εἰς τὴν γενικὴν συνήθειαν τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων γὰρ διανέμουν εἰς τὸν λαὸν νομίσματα διασπείροντες αὐτὰ κατὰ τὰς ἐπισήμους τελετὰς αὐλικῶν ἢ θρησκευτικῶν ἢ ἐθνικῶν ἑορτῶν κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ῥωμαίων ὑπάτων, ὅθεν καὶ πρὸς δήλωσιν αὐτῆς ἦτο καθιερωμένη ἡ λέξις ὑπατεία², καὶ ὅτι ἐκ τῆς αὐλῆς ἐπῆραν τὴν συνήθειαν καὶ οἱ ἐπίσκοποι, ἐν τούτοις ὅμως ὀρθοτέρα φαίνεται εἰς ἡμᾶς τοῦλάχιστον ἄλλη ἐρμηνεία, τὴν ὁποίαν μᾶς δίδει ἡ παράστασις ποῦ γίνεται σήμερον εἰς τὴν νῆσον Πάτμον. Ἐδῶ κατ' ἀρχαίαν συνήθειαν γίνεται ταχτικὰ κατ' ἔτος ὁ Νιπτῆρ ἐπὶ μεγάλης ἐξέδρας εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς πόλεως. Ἡ πομπὴ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ μοναστήρι τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ ὁ μὲν ἡγούμενος συμβολίζει τὸν Χριστόν, ἕνδεκα δὲ ἱερομόναχοι τοὺς ἕνδεκα ἀποστόλους ἐκτὸς τοῦ Ἰούδα, ἅμα δὲ φθάσουν εἰς τὸν τόπον τῆς παραστάσεως φοροῦν τὰς ἱερατικὰς στολὰς καὶ ἀρχίζουν κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν, ἀναγινώσκουν εὐχὰς πρὸς ἁγιασμόν τοῦ νεροῦ καὶ ψάλλουν τοὺς ὠρισμένους ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους. Τὸ δὲ πρόσωπον τοῦ

¹ Κωδιν. 70

² Θεοφάν. 385, 451, 615, 735

Ἰούδα δὲν τὸ παριστάνει ἱερωμένος, ἀλλὰ ἕνας ὁίσοσδήποτε φτωχὸς ἄνθρωπος, εἰς τὸν ὁποῖον δίδεται ἀμοιβὴ ἕνα ζευγάρι ὑποδήματα καὶ τριάντα ἀργυρὰ νομίσματα γιὰ τὸν ἐξευτελισμὸν ποῦ ὑφίσταται νὰ παριστάνῃ, τὸ ἀπαίσιον πρόσωπον τοῦ προδότου καὶ νὰ σκώπτεται καὶ ἐμπαίζεται ἀπὸ τοὺς θεατάς. Κατόπιν ἀρχίζει ἡ ἀνάγνωσις τοῦ εὐαγγελίου ὑπὸ τοῦ ὠρισμένου εὐαγγελιστοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκάστοτε γίνονται διακοπαί, ὅπου ὑπάρχει διαλογικὸν μέρος, διότι τοῦτο διαμείδεται μεταξὺ τῶν παριστανόντων προσώπων, καὶ γίνεται τὸ πλύσιμον τῶν ποδιῶν κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς σχετικῆς περικοπῆς. Ὑστερ' ἀπὸ τὸν Νιπτῆρα ἀκολουθεῖ ἡ παράστασις τῆς προσευχῆς τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἡγούμενος παίρνει τοὺς τρεῖς ἱερομονάχους τοὺς παριστάνοντας τὸν Πέτρον, τὸν Ἰάκωβον καὶ τὸν Ἰωάννην καὶ πηγαίνει παραπέρα εἰς τὸ μέρος, ὅπου ἔχει τεθῆ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ φέροντος ἀκάνθινον στέφανον καὶ μπροστὰ εἰς αὐτὴν λέγει τὴν τελευταίαν προσευχὴν τοῦ Χριστοῦ. Κατόπιν σηκώνεται, στρέφεται εἰς τοὺς μαθητάς, τοὺς ὁποίους εὐρίσκει κοιμισμένους, ἐπανέρχεται εἰς τὴν προηγουμένην θέσιν καὶ ἐπαναλαμβάνει τὴν προσευχὴν ἐκ δευτέρου καὶ ἐκ τρίτου. Ἐπειτα ἀποτεινόμενος εἰς τοὺς κοιμισμένους λέγει «ἐγείρεσθε, ἄγωμεν, ἰδοὺ ἤγγικεν ὁ παραδιδούς με». Ἐδῶ τελειώνει ἡ παράστασις¹. Τὰ τριάντα ἀργυρὰ νομίσματα ποῦ δίδονται εἰς τὸν παριστάνοντα τὸν Ἰούδαν συμβολίζουν προφανῶς τὰ τριάντα ἀργύρια, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν ὁ Ἰούδας ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς ὡς ἀμοιβὴν γιὰ νὰ προδώσῃ τὸν διδάσκαλόν του. Ἐντεῦθεν συνάγομε τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ἔθιμον τῆς Πάτμου εἶναι ἀναμφιβόλως τὸ ἀρχαιότατον, τροποποιήσις δὲ αὐτοῦ εἶναι ἡ γενικῶς γινομένη χρηματικὴ δωρεὰ εἰς τοὺς πλυνομένους ἢ ἀναφερομένη εἰς τὰ τυπικὰ τῆς ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων τοῦ 10ου

1 Ε Ἀλεξάνκη Τελετὴ τοῦ Νιπτῆρος ἐν Πάτμῳ ἐν Ἑστία (1889) 27, 336

αἰῶνος, ἀργότερα δὲ καὶ εἰς τοὺς ἱστορικοὺς προκειμένου περὶ τῆς παραστάσεως εἰς τὰ βυζαντινὰ ἀνάχτορα.

Εἰς τὴν παράστασιν τοῦ Νιπτῆρος πλὴν τοῦ προσώπου τοῦ Ἰούδα, τὸ ὅποῖον ἐπροκαλοῦσε τὰ γέλοια καὶ τὰ σκώμματα τῶν θεατῶν, μεγάλο ἐνδιαφέρον ἐπαρουσίαζε καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Πέτρου. Ἐνῶ εἰς τὴν ἀρχὴν δὲν ἐδέχετο μὲ κανένα τρόπον νὰ τοῦ πλύνῃ ὁ Χριστὸς τὰ πόδια, μόλις τοῦ εἶπε ὁ διδάσκαλός του ἔτι, ἂν δὲν θελήσῃ, δὲν θὰ τὸν θεωρήσῃ πλέον ὡς μαθητὴν, ἔσπευσε ἀμέσως νὰ ὑπακούσῃ εἰπὼν «Κύριε, μὴ τοὺς πόδας μου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλὴν».

Ἐπειδὴ ἡ παράστασις τοῦ Νιπτῆρος καθὼς ἐκτίθεται εἰς τὸν Παλατῖνον κώδικα εἶναι πολὺ σύντομος, ἀτελής δὲ εἶναι ἡ περιγραφή τῆς παραστάσεως εἰς τὰ Βυζαντινὰ ἀνάχτορα ὑπὸ τοῦ Κωδικοῦ ἢ καὶ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἢ τελετὴ ἦτο σύντομος, ἐξίσου δὲ ἀτελής καὶ ἡ περιγραφή τῆς παραστάσεως ποὺ γίνεται εἰς τὴν Πάτμον, γιὰ τοῦτο κρίνομε ἀναγκαῖον ν' ἀναγράψωμε ἐδῶ τὴν σκηνοθετικὴν διάταξιν τοῦ Νιπτῆρος ὅπως παριστάνεται σήμερα εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα¹ γιὰ νὰ σχηματίσῃ ὁ ἀναγνώστης σαφὴν ἰδέαν. Τὸ δράμα συνετέθη ἀπὸ τρία χωρία τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου, τρία τοῦ Λουκᾶ, ἓνα τοῦ Μάρκου καὶ δεκατρία τοῦ Ἰωάννου. Καὶ τὸ μὲν διηγηματικὸν μέρος διαβάζεται κατὰ τὴν καθιερωμένην συνήθειαν ἀπὸ τὸν εὐαγγελιστὴν, τὸ δὲ διαλογικὸν λέγεται κατὰ τὸν τύπον τῶν σκηνικῶν παραστάσεων ἀπὸ τὸν πατριάρχην ὡς Χριστὸν καὶ τοὺς ὀνομασμένους μαθητάς, οἱ ὅποιοι ἐκλέγονται μεταξὺ τῶν ἀρχιμανδριτῶν, πρωτοσυγγέλλων καὶ πρεσβυτέρων τοῦ Παναγίου Τάφου.

Ἡ σκηνὴ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἢ καὶ εἰς τὸ Καθολικὸν παριστάνει ἀνώγειον μαζὶ μὲ ἄμβωνα. Μετὰ

1 Ν. Σιών 1, 163 κέξ.

τὸ τέλος τῆς λειτουργίας τῆς Μεγάλης Πέμπτης ἐξέρχεται ὁ πατριάρχης εἰς τὴν αὐλὴν φορῶν τὴν ἀρχιερατικὴν στολήν, προπορεύονται δὲ ἀνὰ δύο οἱ δώδεκα μαθηταὶ φοροῦντες ὁμοίως τὰς ἱερατικὰς στολὰς καὶ ὁ χορὸς τῶν ψαλτῶν. Ἐφοῦ δὲ οἱ ψάλται συμπληρώσουν τοὺς ὠρισμένους ὕμνους, ἀρχίζει ἡ παράστασις πρῶτα εἰς τὴν αὐλὴν.

(Ὁ εὐαγγελιστὴς ἀναγινώσκει: Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ προσκαλεσάμενος ὁ Ἰησοῦς τοὺς δώδεκα μαθητὰς αὐτοῦ εἶπεν αὐτοῖς)

Χριστὸς—Οἶδατε ὅτι μετὰ δύο ἡμέρας τὸ πάσχα γίνεται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς τὸ σταυρωθῆναι (εὐαγγελιστὴς: Ἦλθε δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν ἁζύμων, ἐν ἣ ἔδει θύεσθαι τὸ πάσχα καὶ ἀπέστειλε Πέτρον καὶ Ἰωάννην εἰπόν), πορευθέντες ἐτοιμάσατε ἡμῖν τὸ πάσχα ἵνα φάγωμεν.

(εὐαγγελιστὴς: Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ)

Πέτρος καὶ Ἰωάννης—Κύριε, ποῦ θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ πάσχα;

(εὐαγγελιστὴς: Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς)

Χριστὸς—Ἵπάγετε εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀπαντήσῃ ὑμῖν ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βασιάζων. Ἀκολουθήσατε αὐτῷ καὶ ὅπου ἂν εἰσέλθῃ, εἶπατε τῷ οἰκοδεσπότῃ ὅτι ὁ διδάσκαλος λέγει, ποῦ ἔστι τὸ κατάλυμα, ὅπου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω; Καὶ αὐτὸς ὑμῖν δείξει ἀνώγειον μέγα ἐστρωμένον ἔτοιμον. Ἐκεῖ ἐτοιμάσατε ἡμῖν.

Πέτρος καὶ Ἰωάννης (ἀνερχόμενοι εἰς τὸ ἀνώγειον καὶ συναντῶντες τὸ ὑποδειχθὲν πρόσωπον, τὸ ὁποῖον βασιάζει πῆλινον δοχεῖον νεροῦ) — Ὁ διδάσκαλος λέγει, ποῦ ἔστι τὸ κατάλυμα, ὅπου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω; (Οὗτος δείχνει εἰς αὐτοὺς τὸ ἀνώγειον καὶ αὐτοὶ ἐπιστρέφοντες λέγουσιν) Κύριε, ἤδη ἔτοιμά ἔστι πάντα.

(Ἡ παράταξις τότε ξεκινεῖ καὶ ἀνέρχεται εἰς τὸ ἀνώγειον ἐνῶ ὁ χορὸς ψάλλει τὸν ὠρισμένον ὕμνον. Εἰς τὸ ἀνώγειον ἤδη εἶναι ἔτοιμα ὄλα, ἦτοι

ένας θρόνος γιά τόν πατριάρχη, ἀνά ἐξ θρονίδια ἀπό τὰ δύο μέρη γιά τοὺς δώδεκα μαθητάς, εἰς τὸ μέσον δὲ λεκάνη μὲ δοχεῖον νεροῦ καὶ δύο λέντια, δηλαδή πετοσιέτες ἢ σινδονάκια. Ὅταν δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει: Καὶ οὕτως ἐγένετο ἡ ὥρα ἀνέπεσε καὶ οἱ δώδεκα ἀπόστολοι σὺν αὐτῷ—ἕκαστος καταλαμβάνει τὴν θέσιν του. Ἐπειτα πάλιν ὁ εὐαγγελιστὴς: Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς)

Χριστὸς—Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ με παθεῖν· λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι οὐκέτι οὐ μὴ φάγω ἐξ αὐτοῦ ἕως ὅτου πληρωθῆ ἔν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.

(Ὁ χορὸς ψάλλει, ὁ διάκονος ἀναπέμπει δεήσεις καὶ ὁ πατριάρχης λέγει εὐχὴν. Κατόπιν ὁ εὐαγγελιστὴς: Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι πάντα δέδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας καὶ ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθε καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὑπάγει, ἐγείρεται ἐκ τοῦ δελπνου καὶ τίθησι τὰ ἱμάτια καὶ λαβὼν λέντιον διέζωσεν ἑαυτόν, εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπιῆρα καὶ ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν καὶ ἐκμιάσσειν τῷ λέντιῳ, ᾧ ἦν διεζωσμένος—Ὁ Πατριάρχης κάμνει ὅλα τὰ ἱστορούμενα εἰς τὴν εὐαγγελικὴν περικοπήν, σηκώνεται ἀπὸ τὸν θρόνον, βγάζει τὴν ἀρχιερατικὴν στολήν, ζώνεται μὲ ἓνα λέντιον καὶ ἀρχίζει νὰ πλύνῃ τὰ πόδια τῶν μαθητῶν ὄλων κατὰ σειρὰν ἀπὸ τὸν τελευταῖον, τὰ σκουπίζει μὲ ἄλλο λέντιον καὶ τὰ φιλεῖ. Ὅταν δὲ τελειώσῃ ὅλους ἐκτὸς τοῦ Πέτρου, συνεχίζει ὁ εὐαγγελιστὴς: Ἔρχεται οὖν πρὸς Σίμωνα Πέτρον καὶ λέγει αὐτῷ ἐκεῖνος)

Πέτρος—Κύριε, σὺ μου νίπτεις τοὺς πόδας;

(εὐαγγελιστὴς: Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ)

Χριστὸς—Ὁ ἐγὼ ποιῶ, σὺ οὐκ οἶδας ἄρτι, γνῶσις δὲ μετὰ ταῦτα.

(εὐαγγελιστὴς: Λέγει αὐτῷ ὁ Πέτρος)

Πέτρος—Οὐ μὴ νίψῃς τοὺς πόδας μου εἰς τὸν αἰῶνα.

(εὐαγγελιστὴς: Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς)

Χριστὸς—Ἐὰν μὴ νίψω σε, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ.

(εὐαγγελιστὴς: Λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος)

Πέτρος—Κύριε, μὴ τοὺς πόδας μου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλὴν.

(εὐαγγελιστὴς: Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς)

Χριστός—Ὁ λελουμένος οὐ χρείαν ἔχει ἢ τοὺς πόδας νίψασθαι, ἀλλ' ἔστι καθαρός ὄλος. Καὶ ὑμεῖς καθαροὶ ἐστε, ἀλλ' οὐχὶ πάντες.

(εὐαγγελιστής: Ἦδει γὰρ τὸν παραδιδόντα αὐτόν, διὰ τοῦτο εἶπεν, οὐχὶ πάντες καθαροὶ ἐστε.—Μετὰ ταῦτα πλύνει καὶ τοῦ Πέτρου τὰ πόδια. Ἐνῶ δὲ ὁ εὐαγγελιστής συνεχίζει: Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὅτε ἐνιψεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν καὶ ἔλαβε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἀναπεσὼν πάλιν εἶπεν αὐτοῖς—ὁ πατριάρχης λύνει τὸ λέντιον ἀπὸ τῆν μέσην καὶ ἐνδύεται τῆν ἀρχιερατικὴν στολὴν καὶ ἀφοῦ καθήσῃ εἰς τὸν θρόνον λέγει εἰς τοὺς μαθητάς)

Χριστός—Γινώσκετε τί πεποίηκα ὑμῖν; Ὑμεῖς φωνεῖτέ με, ὁ διδάσκαλος καὶ ὁ Κύριος, καὶ καλῶς λέγετε, εἰμὶ γάρ. Εἰ οὖν ἐγὼ ἐνίψα ὑμῶν τοὺς πόδας, ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας. Ὑπόδειγμα γὰρ δέδωκα ὑμῖν ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν καὶ ὑμεῖς ποιῆτε. Ἀμήν ἀμήν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ οὐδὲ ἀπόστολος μείζων τοῦ πέμψαντος αὐτόν. Εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοί ἐστε, ἐὰν ποιῆτε αὐτά.

(εὐαγγελιστής: Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς ἐταράχθη τῷ πνεύματι καὶ ἐμαρτύρησε καὶ εἶπεν)

Χριστός—Ἀμήν ἀμήν λέγω ὑμῖν ὅτι εἰς ἕξ ὑμῶν παραδώσει με.

(εὐαγγελιστής: Ἐβλεπον οὖν εἰς ἀλλήλους οἱ μαθητοὶ ἀπορούμειοι περὶ τίνος λέγει. Ἦν δὲ ἀνακειμένος εἰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Ἰησοῦ, ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς. Νεύει οὖν τούτῳ Σίμων Πέτρος πυνθέσθαι τίς ἂν εἴη περὶ οὗ λέγει. Ἐπιπεσὼν δὲ ἐκείνος ἐπὶ τὸ στήθος τοῦ Ἰησοῦ λέγει αὐτῷ)

μαθητῆς—Κύριε, τίς ἐστίν;

Χριστός—Ἐκεῖνός ἐστιν, ὃς ἐγὼ βάψας τὸ ψωμίον ἐπέδωσα. Τεκνία, ἐτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι. Ζητήσετέ με· καὶ καθὼς εἶπον τοῖς Ἰουδαίοις ὅτι ὅπου ἐγὼ ὑπάγω ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν καὶ ὑμῖν λέγω ἄρτι. Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν ἵνα ἀγαπᾶτε

ἀλλήλους. Καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπάτε ἀλλήλους. Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἔστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις.

(εὐαγγελιστῆς : Λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος)

Πέτρος—Κύριε, ποῦ ὑπάγεις :

(εὐαγγελιστῆς : Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς)

Χριστὸς—Ὅπου ὑπάγω, οὐ δύνασαι μοι νῦν ἀκολουθῆσαι, ὕστερον δὲ ἀκολουθήσεις μοι.

(εὐαγγελιστῆς : Λέγει αὐτῷ ὁ Πέτρος)

Πέτρος—Κύριε, διατί οὐ δύναμαι σοὶ ἀκολουθῆσαι ἄρτι ; τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω.

(εὐαγγελιστῆς : Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς)

Χριστὸς—Τὴν ψυχὴν σου ὑπὲρ ἐμοῦ θήσεις ; ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσῃ· ἕως οὐ ἀπαρνήσῃ με τρίς. Μὴ ταρασέσθω ὑμῶν ἡ καρδιά. Πιστεύετε εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε. Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρὸς μου μοναὶ πολλαὶ εἰσι· εἰδεμὴ, εἶπον ἂν ὑμῖν. Πορεύομαι ἐτοιμάσαι τόπον ὑμῖν. Καὶ ἐὰν πορευθῶ καὶ ἐτοιμάσω ὑμῖν τόπον, πάλιν ἔρχομαι καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτόν, ἵνα ὅπου εἰμι ἐγὼ καὶ ὑμεῖς ἦτε. Καὶ ὅπου ἐγὼ ὑπάγω οἴδατε καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε.

(εὐαγγελιστῆς : Λέγει αὐτῷ Θωμᾶς)

Θωμᾶς—Κύριε, οὐκ οἶδαμεν ποῦ ὑπάγεις καὶ πῶς δύναμεθα τὴν ὁδὸν εἰδέναί :

(εὐαγγελιστῆς : Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς)

Χριστὸς—Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα εἰμὴ δι' ἐμοῦ. Εἰ ἐγνώκετέ με, καὶ τὸν πατέρα μου ἐγνώκετε ἂν. Καὶ ἀπ' ἄρτι γινώσκετε αὐτὸν καὶ ἐωράκατε αὐτόν.

(εὐαγγελιστῆς : Λέγει αὐτῷ Φίλιππος)

Φίλιππος—Κύριε, δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν.

(εὐαγγελιστῆς : Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς)

Χριστός—Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι· καὶ οὐκ ἔγνω-
κὰς με Φίλιππε ; Ὁ ἑωρακίως ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα· καὶ πῶς
σὺ λέγεις, δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα ; Ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντο-
λάς τὰς ἐμὰς τηρήσατε. Ἐτι μικρὸν καὶ ὁ κόσμος με οὐκέτι θεω-
ρεῖ, ὑμεῖς δὲ θεωρεῖτέ με, ὅτι ἐγὼ ζῶ καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε. Ἐν
ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ γνώσεσθε ὑμεῖς ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ μου καὶ
ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ καὶ ἐγὼ ἐν ὑμῖν. Ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν
αὐτάς ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με, ὁ δὲ ἀγαπῶν με ἀγαπηθήσεται
ὑπὸ τοῦ πατρὸς μου. Καὶ ἐγὼ ἀγαπήσω αὐτὸν καὶ ἐμφανίσω
αὐτῷ ἐμαυτόν.

(εὐαγγελιστής : λέγει αὐτῷ ὁ Ἰούδας οὐχ ὁ Ἰσκαριώτης)

Ἰούδας—Κύριε, τί γέγονεν ὅτι ἡμῖν μέλλεις ἐμφανίζειν
σεαυτὸν καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ ;

(εὐαγγελιστής : ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ)

Χριστός—Ἐὰν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει καὶ ὁ
πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα καὶ μο-
νὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. Πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν
ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ· γέγραπται γὰρ «πατάξω τὸν ποιμένα·
καὶ διασκορπισθήσεται τὰ πρόβατα τῆς ποίμνης». Μικρὸν καὶ
οὐ θεωρεῖτέ με καὶ πάλιν μικρὸν καὶ ὄψεσθέ με, ὅτι ἐγὼ ὑπάγω
πρὸς τὸν πατέρα.

(εὐαγγελιστής : εἶπον οὖν ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλους, τί
ἐστὶ ὃ λέγει ἡμῖν, μικρὸν καὶ οὐ θεωρεῖτέ με καὶ πάλιν μικρὸν καὶ ὄψε-
σθέ με ; καὶ ὅτι, ἐγὼ ὑπάγω πρὸς τὸν πατέρα ; Ἔλεγον οὖν, τοῦτο τί ἐστὶν
ὃ λέγει, τὸ μικρὸν ; οὐκ οἶδαμεν τί λαλεῖ. Ἔγνω οὖν ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἠθέλον
αὐτὸν ἐρωτᾶν καὶ εἶπεν αὐτοῖς)

Χριστός—Περὶ τούτου ζητεῖτε μετ' ἀλλήλων, ὅτι εἶπον,
μικρὸν καὶ οὐ θεωρεῖτέ με καὶ πάλιν μικρὸν καὶ ὄψεσθέ με :
Ἄμην ἄμην λέγω ὑμῖν ὅτι κλαύσετε καὶ θρηνηήσετε ὑμεῖς, ὁ δὲ
κόσμος χαρήσεται· ὑμεῖς δὲ λυπηθήσεσθε, ἀλλ' ἡ λύπη ὑμῶν
εἰς χαρὰν γενήσεται. Ἡ γυνὴ ὅταν τίκτη, λύπην ἔχει, ὅτι ἦλθεν

ἡ ὥρα αὐτῆς. Ὅταν δὲ γεννήσῃ τὸ παιδίον, οὐκέτι μνημονεύει τῆς θλίψεως διὰ τὴν χαρὰν ὅτι ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ὑμεῖς οὖν λύπην νῦν ἔχετε, πάλιν δὲ ὄψομαι ὑμᾶς καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδιά καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς αἶρει ἀφ' ὑμῶν. Καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐμὲ οὐκέτι ἐρωτήσετε οὐδέν. Ἄμην ἄμην λέγω ὑμῖν ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσητε τὸν πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου δώσει ὑμῖν. Ἔως ἄρτι οὐκ ἠτήσατε οὐδέν ἐν τῷ ὀνόματί μου. Αἰτεῖτε καὶ λήψεσθε, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾗ πεπληρωμένη. Ταῦτα ἐν παροιμίαις λελάληκα ὑμῖν, ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὐκέτι ἐν παροιμίαις λαλήσω ὑμῖν, ἀλλὰ παρρησίᾳ περὶ τοῦ πατρὸς μου ἀναγγελωῦ ὑμῖν.

(εὐαγγελιστῆς : Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ)

μαθηταὶ—Ἴδε, νῦν παρρησίᾳ λαλεῖς καὶ παροιμίαν οὐδεμίαν λέγεις. Νῦν οἶδαμεν ὅτι οἶδας πάντα καὶ οὐ χρεῖαν ἔχεις ἵνα τίς σε ἐρωτᾷ. Ἐν τούτῳ πιστεύομεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξηλθες.

(εὐαγγελιστῆς : Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς)

Χριστὸς—Ἄρτι πιστεύετε : Ἴδου ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐλήλυθεν, ἵνα σκορπισθῆτε. ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια καὶ ἐμὲ μόνον ἀφῆτε. Καὶ οὐκ εἰμί μόνος, ὅτι ὁ πατήρ μετ' ἐμοῦ ἐστι. Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ἐν ἐμοὶ εἰρήνην ἔχητε. Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε, ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον.

(εὐαγγελιστῆς : Ταῦτα ἐλόλησεν ὁ Ἰησοῦς καὶ ἐπῆρε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἶπε)

Χριστὸς (προσευχόμενος)—Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα. Δόξασόν σου τὸν υἱόν, ἵνα καὶ ὁ υἱός σου δοξάσῃ σε. Καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκός, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐγὼ σὲ ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸ ἔργον ἐτελείωσα, ὃ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω. Καὶ νῦν δόξασόν με, σὺ πάτερ, παρὰ σεαυτῷ

τῆ δόξῃ, ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. Ἐφανέ-
 ρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις, οὓς δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ
 κόσμου. Σοὶ ἦσαν καὶ ἐμοὶ αὐτοὺς δέδωκας. Καὶ δεδόξασμαι ἐν
 αὐτοῖς. Καὶ οὐκέτι εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ οὗτοι ἐν τῷ κόσμῳ
 εἰσὶ καὶ ἐγὼ πρὸς σέ ἔρχομαι. Πάτερ ἅγιε, τήρησον αὐτοὺς ἐν
 τῷ ὀνόματί σου, οὓς δέδωκάς μοι, ἵνα ὡσιν ἐν καθῶς ἡμεῖς. Οὐ
 περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευσόντων
 διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ, ἵνα πάντες ἐν ὡσι. Πάτερ, οὓς δέ-
 δωκάς μοι θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ κἀκεῖνοι ὡσι μετ' ἐμοῦ, ἵνα
 θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμήν. ἦν ἔδωκάς μοι, ὅτι ἠγάπησάς με
 πρὸ καταβολῆς κόσμου. Πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σέ οὐκ
 ἔγνω, ἐγὼ δὲ σε ἔγνω καὶ οὗτοι ἔγνωσαν ὅτι σὺ μὲ ἀπέστει-
 λας. Καὶ ἐγνώρισα αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου καὶ γνωρίσω, ἵνα ἡ
 ἀγάπη ἦν ἠγάπησάς με ἐν αὐτοῖς ἢ κἀγὼ ἐν αὐτοῖς.

(εὐαγγελιστής: Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς ἐξῆλθε σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ
 πέραν τοῦ χειμάρου τῶν Κέδρων, ὅπου ἦν κῆπος, εἰς ὃν εἰσηλθεν αὐτὸς
 καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Τότε ἔρχεται μετ' αὐτῶν ὁ Ἰησοῦς εἰς χωρίον λε-
 γόμενον Γεθσημανῆ καὶ λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ)

Χριστὸς—Καθίσατε αὐτοῦ ἕως οὗ ἀπελθὼν προσεύξωμαι
 ἐκεῖ.

(εὐαγγελιστής: Καὶ παραλαβὼν τὸν Πέτρον καὶ τοὺς δύο υἱοὺς Ζεβε-
 δαίου ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν—Ὁ πατριάρχης μαζὶ μὲ τοὺς τρεῖς
 μαθητὰς κατέρχεται κάτω ἀπὸ τὸ ἀνώγειον ἐνῶ λέγει ὁ εὐαγγελιστής τὰ
 ἀνωτέρω καὶ ἐκεῖ κοντὰ εἰς τὴν λεγομένην πύλην τοῦ Ἀβραάμ. ἀρχίζει νὰ
 κάμῃ τὴν προσευχὴν του)

Χριστὸς (πρὸς τοὺς μαθητὰς)—Περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου
 ἕως θανάτου. Μείνατε ὧδε καὶ γρηγορεῖτε μετ' ἐμοῦ.

(εὐαγγελιστής: Καὶ προελθὼν μικρὸν ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ
 προσευχόμενος καὶ λέγων)

Χριστὸς—Πάτερ μου, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ
 τὸ ποτήριον τοῦτο, πλήν οὐκ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ.

τῶν παραστάσεων τούτων δυστυχῶς μᾶς εἶναι ἄγνωστον, ἐν τούτοις ἔχομε τὴν πολύτιμον μαρτυρίαν τοῦ ἐρμηνευτοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων Βαλσαμῶνος ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους του, ὁπλαδὴ τὸν 12ον αἰῶνα, ἐπαριστάνοντο τὰ δράματα ταῦτα εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν κατὰ τὰς οἰκείας ἑορτάς, ἀνωτέρω δὲ εἶδαμε ὅτι ἐπαριστάνοντο καὶ κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα, καθὼς δὲ μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἴδιος εἰσήχθησαν αἱ παραστάσεις αὗται εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἤδη ἀπὸ τὸν 10ον αἰῶνα ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Θεοφυλάκτου¹.

Μὲ ὑποθέσεις ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης δύο μόνον δράματα γνωρίζομε, ὅτι ἐπαριστάνοντο, οἱ τρεῖς παῖδες ἐν τῇ καμίνῳ καὶ ἡ ἀνάληψις τοῦ προφήτου Ἡλία. Τοῦ πρώτου ἐκτὸς τῶν ἄλλοθεν ἰδιαιτέρων πληροφοριῶν ἐσώθη εὐτυχῶς πλήρες τὸ τυπικὸν τῆς σκηνοθεσίας. Ἡ ὑπόθεσις του εἶναι ἡ ἑξῆς. Ὁ βασιλεὺς τῶν Βαβυλωνίων Ναβουχοδονόσορ ἔκαμε χρυσοῦν ἄγαλμα τοῦ Θεοῦ, τὸν ὁποῖον ἐλάτρευε, ἐξέδωκε δὲ διάγγελμα εἰς τὸν λαὸν νὰ προσέλθῃ εἰς ὠρισμένην ἡμέραν εἰς τὰ ἐγκαίνιά του καὶ μόλις ἀκούσουν τὴν σάλπιγγα νὰ πέσουν ὅλοι κατὰ πρόσωπον εἰς τὴν γῆν καὶ νὰ τὸ προσκυνήσουν. Ὁ παραβάτης τῆς διαταγῆς θὰ ἐκαίετο ζωντανὸς εἰς κάμινον. Τρεῖς νέοι Ἑβραῖοι, ὁ Ἀζαρίας, ὁ Ἀνανίας καὶ ὁ Μισαήλ, εὐρισκόμενοι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ βασιλέως παρέβησαν τὴν διαταγὴν, διότι δὲν ἤθελαν ν' ἀρνηθοῦν τὸν Θεὸν τῶν πατέρων των. Ἦδη ἔπρεπε νὰ τοὺς ἐπιβληθῇ ἡ τιμωρία. Ὁ Ναβουχοδονόσορ ἐπρόσταξε νὰ χτίσουν τὴν κάμινον καὶ νὰ τὴν πυρώσουν καλά. Ἐδέθησαν δὲ οἱ τρεῖς νέοι χέρια καὶ πόδια καὶ ἐρρίφθησαν εἰς αὐτήν, ἀλλ' ἄγγελος κατελθὼν ἐξ οὐρανοῦ τὴν ἐδρόσισε, ἔλυσε δὲ τὰ δεσμὰ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι χωρὶς νὰ ἐγγιχθοῦν καθόλου ἀπὸ τὴν φωτιὰ ἄρχισαν νὰ περπα-

¹ Ράλλ. Σύντ. 2,451

τοῦν καὶ νὰ δοξολογοῦν τὸν Θεόν. Τοῦναντίον δὲ ἐκάησαν ὄλοι, ἔσοι εὐρίσκοντο ἔξω ἀπὸ τὴν κάμινον ἀπὸ τὴν τρομερὰν φλόγα, ἣ ὁποία ἐκ θαύματος ἐξετινάχθη ἔξω¹. Πρὸς παράστασιν τοῦ δράματος ἔχτιζαν οἱ Βυζαντινοὶ κάμινον, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ἀντὶ πυρᾶς ἀνάβαν πολλὰς λαμπάδας καὶ ἔκαιγαν ἄφθονα θυμιάματα γιὰ νὰ προξενήσουν τὴν ἐντύπωσιν καμίνου καιομένης. Κατόπιν ἔμπαιναν μέσα τρεῖς νέοι παριστάοντες τὸν Ἀζαρίαν, τὸν Ἀνανίαν καὶ τὸν Μισαήλ καὶ ἀρχίζαν νὰ ψάλλουν ἢ αὐτοὶ ἢ ὁ ἔξω τῆς καμίνου εὐρισκόμενος χορὸς τῶν ψαλτῶν τοὺς σχετικoὺς ὕμνους. Ὄταν δὲ ἔψαλλαν τὸν ὕμνον «ὁ δὲ ἄγγελος Κυρίου συγκατέβη ἅμα τοῖς παισὶ τοῖς περὶ τὸν Ἀζαρίαν εἰς τὴν κάμινον», κατεβάζετο εἰς τὴν κάμινον ἀπὸ τὴν ὀροφὴν μὲ εἰδικὸν μηχανήμα χάλκινον ἄγαλμα ἀγγέλου ζωγραφισμένου. Τότε δὲ οἱ τρεῖς νέοι ἐσήκωναν εἰς τὸν οὐρανὸν μάτια καὶ χέρια καὶ ἀρχίζαν νὰ χορεύουν καὶ συγχρόνως νὰ δοξολογοῦν τὸν Θεὸν ψάλλοντες τὸν ἐξῆς ὕμνον.

Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ αἰνετὸς καὶ ὑπερυψούμενος εἰς τοὺς αἰῶνας. Καὶ εὐλογημένον τὸ ὄνομα τῆς δόξης σου τὸ ἅγιον καὶ ὑπεραινετὸν καὶ ὑπερυψούμενον εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογημένος εἶ ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας δόξης σου καὶ ὑπερυμνητὸς καὶ ὑπερένδοξος εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογημένος εἶ ἐπὶ θρόνου τῆς βασιλείας σου καὶ ὑπερυμνητὸς καὶ ὑπερυψούμενος εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογητὸς εἶ ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὑμνητὸς καὶ δεδοξα-σμένος εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα Κυρίου τὸν Κύριον, ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογεῖτε οὐρανοὶ τὸν Κύριον, ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογεῖτε ἄγγελοι Κυρίου τὸν Κύριον, ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογεῖτε ὕδατα καὶ πάντα τὰ ὑπεράνω τοῦ οὐρανοῦ τὸν Κύριον, ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογεῖτω πᾶσα ἡ δύναμις Κυρίου τὸν Κύριον, ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογεῖτε ἥλιος καὶ σελήνη τὸν Κύριον, ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογεῖτε ἄστρα οὐρανοῦ τὸν Κύριον, ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογεῖτω πᾶς ὄμβρος καὶ ὄρσος τὸν Κύριον, ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογεῖτε πάντα τὰ πνεύματα τὸν Κύριον, ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογεῖτε πῦρ καὶ καθμα τὸν Κύριον, ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογεῖτε Ἀννία, Ἀζαρία, Μισαήλ τὸν Κύριον. Ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας, ὅτι ἐξείλετο ἡμᾶς ἐξ ἄδου καὶ ἐκ χειρὸς θανάτου ἔσωσεν ἡμᾶς καὶ ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ μέσου καμίνου καιομένης φλογὸς καὶ ἐκ μέσου πυρὸς ἐρρύσατο ἡμᾶς¹.

Περὶ τοῦ δευτέρου δράματος δυστυχῶς δὲν γνωρίζομε λεπτομερείας, διότι μᾶς εἶναι ἄγνωστον τὸ τυπικὸν τῆς σκηνοθετικῆς διατάξεως, εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι ἐπαριστάνετο σκηνικῶς ἡ ἄρπαγὴ εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπὶ ἀμάξης τοῦ προφήτου Ἡλία κατὰ τὴν βιβλικὴν διήγησιν². Περὶ τούτου ἔχομε τὴν πολύτιμον μαρτυρίαν τοῦ Γερμανοῦ ἐπισκόπου Κρεμώνης Λιουτπράνδου. Οὗτος ἐπισκεφθεὶς τὴν Κωνσταντινούπολιν περὶ τὰ μέσα τοῦ 10ου αἰῶνος ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Φωκᾶ ὡς ἀπεσταλμένος πρεσβευτῆς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Ὁθωνος τοῦ μεγάλου ἔτυχε νὰ παρευρεθῆ εἰς τὴν παράστασιν τοῦ δράματος τούτου

¹ Δανιὴλ 3,52 κέξ.—Τυπικὴ διάταξις ἐν Vizantijskij Vremeni 1,585 κέξ.—Συμεὼν Θεσσαλονίκης παρὰ Migne 155,112—Mill. 61κ

² Βασιλειῶν Δ κεφάλ. 2

εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας τὴν 20 Ἰουλίου ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τοῦ προφήτου. Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων συνηθειῶν καὶ πραγ-

Εἰκ. 3. Ἡ ἀνάληψις τοῦ προφήτου Ἡλία ἐπὶ πυρίνου ἄρματος κατὰ τὴν διήγησιν τῆς Γραφῆς. Εἰκονικὴ παράστασις εἰς χειρῶν γράφον τοῦ 11ου αἰῶνος, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς μονῆς Σινᾶ.

μάτων τῶν Βυζαντινῶν, τὰ ὁποῖα ἐνόμισε ἀξία χλευασμοῦ, ἔφεξε καὶ τὴν παράστασιν αὐτὴν γράφας εἰς τὴν ἑκθεσίον του

τὴν διαδόητον γιὰ τὴν κακοπιστίαν καὶ κακοήθειάν της ὅτι «οἱ μωροὶ Ἑλληνας τὴν ἀνάληψιν τοῦ προφήτου Ἡλία μὲ σκηνικὰς παραστάσεις ἐορτάζουν»¹. Ἀπὸ τὴν δριμεῖαν αὐτὴν κατάκρισιν ἐξάγομε τὸ συμπέρασμα ὅτι εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Λιουπράνδου ἦτο ἀκόμα ἄγνωστον τὸ θρησκευτικὸν θέατρον εἰς τὴν Εὐρώπην ἢ τοῦλάχιστον εἰς τὴν πατρίδα τοῦ ἐπισκόπου. Ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν Ἑλλήνων ὡς μωρῶν δὲν πρέπει νὰ μᾶς φανῆ παράδοξος. Εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους αἱ σχέσεις μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἦσαν πολὺ ἐχθρικαί, ὁ δὲ Λιουπράνδος φανατικὸς καθολικὸς δὲν ἤμποροῦσε νὰ συγχωρήσῃ εἰς τοὺς Ἑλληνας τοιαύτας θεατρικὰς παραστάσεις μέσα εἰς τὸν ναόν. Δὲν ἤμποροῦσε βέβαια νὰ προφητεύσῃ ὅτι ὕστερ' ἀπὸ κάμποσα χρόνια θὰ ἐμφανίζοντο εἰς τὰς χώρας τοῦ καθολικοῦ κόσμου αἱ γελοῖαι ἐορταὶ τῶν μωρῶν καὶ τῶν ὄνων. Ἄλλως τε ὁ Λιουπράνδος ἀποτυφλωμένος ἀπὸ τὸν φανατικὸν μισελληνισμόν του δὲν ἄφησε τίποτε τὸ ἐλληνικὸν ποὺ νὰ μὴ ψέξῃ. Κατ' αὐτόν, καθὼς ἔγραφε εἰς τὴν ἐκθεσιν, ἡ ἐπίσημος αὐτοκρατορικὴ στολὴ τοῦ Νικηφόρου ἦτο πολὺ κατωτέρα ἀπὸ τὴν στολὴν τοῦ ἵπποκόμου τοῦ Ὁθωνος. Ἀηδέστατα δὲ ἦσαν καὶ τὰ φαγητὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς τραπέζης, τὴν ὁποίαν ἐτίμησε διὰ τῆς παρουσίας του ὡς πρεσβευτῆς. Ἰδιαιτέραν ἀηδίαν ἐπροξένησε εἰς αὐτόν ἓνα εἶδος φαγητοῦ ἀπὸ κρέας καρυκευμένον μὲ σκόρδον. Ὁ Λιουπράνδος μόνον τὸν Θεὸν ἴσως δὲν ἐτόλμησε νὰ ψέξῃ, διότι χωρὶς νὰ τὸν ἐρωτήσῃ τὸν ἴδιον ἔπλασε τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων.

¹ Liutpr. Opera 199 «Ileves Graeci raptionem Heliae prophetae ad caelos ludis scenicis celebrant».

II

Ὁ Κωδινὸς γράφων περὶ τοῦ Νιπτῆρος ποῦ ἐγίνετο εἰς τὰ βυζαντινὰ ἀνάχτορα ἀναφέρει αὐτὸν ὡς καθιερωμένην συνήθειαν τῆς αὐλῆς χωρὶς νὰ εἰπῇ ἀποπότε ἐπεκράτησε. Πιθανὸν εἶναι ὅτι εἰσήχθη εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἔθιμοτυπίαν τῆς αὐλῆς, τὴν ὁποίαν εὐλαδῶς διετηροῦσαν οἱ αὐτοκράτορες, ἀφότου καθιερώθη καὶ ὡς ἐπίσημος τελετὴ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. Ἀντίθεσιν μοναδικὴν πρὸς τὴν εὐσεβῆ πρᾶξιν τῶν αὐτοκρατόρων ἀπετέλεσαν τὰ ἀσεβῆ ὄργια τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Γ' τοῦ μεθυστοῦ, ὅστις μιμούμενος προφανῶς τὰς παραστάσεις τοῦ θρησκευτικοῦ θεάτρου ἐτόλμησε κατὰ παρωδίαν νὰ παραστήσῃ αὐτὸ τὸ μυστήριον τῆς εὐχαριστίας. Πρὸς τοῦτο συνεκρότησε θίασον σκηνηκὸν ἀπὸ τοὺς γελωτοποιοὺς τῆς αὐλῆς του, διώρισε δὲ θιασάρχην τὸν διαδόητον ἀρχιγελωτοποιὸν Γρύλλον. Ὁ ἔντιμος αὐτὸς θίασος ἀπετελεῖτο ἐκτὸς τοῦ ἀρχηγοῦ ἀπὸ δώδεκα μέλη, ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἀπαραίτητον μέλος ἦτο καὶ ὁ Μιχαὴλ. Καὶ ὁ μὲν Γρύλλος αὐτοεχειροτονεῖτο πατριάρχης, οἱ δὲ ἄλλοι ἐλάμβαναν τοὺς τίτλους τῶν κατὰ τάξιν δώδεκα πρώτων μητροπολιτῶν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου. Ὁ Μιχαὴλ ἔπαιρνε κατὰ προτίμησιν τὸν τίτλον τοῦ μητροπολίτου Κολωνίας. Ἐνδυόμενοι δὲ οἱ δεκατρεῖς αὐτοὶ σάτυροι χρυσοῦφάντους ἀρχιερατικὰς στολὰς ἔκαμναν δημοσίᾳ τὴν θεῖαν λειτουργίαν ψάλλοντες ἀντὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων βακχικὰ καὶ αἰσχρὰ τῶν τριόδων ἄσματα ἐν συνοδείᾳ κιθάρας, τὴν ὁποίαν ἄλλοτε μὲν ἔπλητταν σιγὰ γιὰ νὰ παραχθῇ ἤρεμος καὶ λυγερὸς ἤχος, ἄλλοτε δὲ δυνατὰ πρὸς παραγωγὴν ἰσχυροῦ ἤχου παρωδοῦντες τὰς ἐκφωνήσεις τῶν ἱερέων εἰς τὴν λειτουργίαν. Εἰς τὸ τέλος δὲ ἐπροσκαλοῦσαν τοὺς θεατὰς, τοῦ ἰδίου φουράματος καὶ αὐτοῦς, νὰ μεταλάβουν ἀπὸ ποτήρια

χρυσά και με πολυτίμους λίθους κοσμημένα. Εἰς κάθε μετάληψιν ἀκούοντο ἀκράτητα γέλοια, τὰ ὅποια ἐπροκαλοῦσαν οἱ μορφασμοὶ τοῦ μεταλαμβάνοντος, μορφασμοὶ γελοῖοι καὶ αἰσχροί, ἀλλ' ἀναπόφευκτοι φυσικά, διότι ἔδιδαν νὰ μεταλάβουν ὄχι κρασί, ἀλλὰ ξεῖδι δυνατὸ ἀνακατωμένο με σινάπι.

Συνέβη κάποτε νὰ συναντήσῃ ὁ θίασος αὐτὸς μεγαλοπρεπῆ λιτανεῖαν με τὸν πατριάρχην ἐπὶ κεφαλῆς περιστοιχισμένον ἀπὸ πολυάριθμον κλῆρον. Καὶ τότε διέταξε ὁ Γρύλλος νὰ κρούουν δυνατὰ τὰ μουσικὰ ὄργανα γιὰ νὰ προξενήσουν σύγχυσιν καὶ καταπνίξουν τοὺς ὕμνους τῆς λιτανείας, πρὸς τούτοις δὲ περιέλουσαν οἱ φίλοι ἐκεῖνοι τοῦ Μιχαὴλ με τὰς χυδαιοτέρας ὕβρεις τοὺς ἱερούς ἄνδρας¹. Πόσον σεβασμὸν ἀπέδιδε ὁ αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς θρησκείας μαρτυρεῖ καὶ τὸ συνήθως λεγόμενον ὑπ' αὐτοῦ «ἰδικὸς μου πατριάρχης εἶναι ὁ Θεόφιλος (τοῦτο ἦτο τὸ ὄνομα τοῦ Γρύλλου), ὁ Φώτιος εἶναι πατριάρχης τοῦ καίσαρος Βάρδα καὶ ὁ Ἰγνάτιος τῶν χριστιανῶν». Ἦσαν οἱ χρόνοι τῆς μεγάλης ἐκείνης ἐκκλησιαστικῆς διαιρέσεως ἐξ αἰτίας τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῶν πατριαρχῶν Φωτίου καὶ Ἰγνατίου τοῦ μὲν πρώτου ὑποστηριζομένου ὑπὸ τοῦ παντοδυνάμου Βάρδα, τοῦ δὲ δευτέρου ὑπὸ τῆς μεγαλυτέρας μερίδος τοῦ λαοῦ.

Τόσον δὲ ἰσχυρὰ εἶχε ἀποβῆ ἡ τάσις τοῦ Μιχαὴλ καὶ τῶν ἑμοφρόνων του πρὸς ἐμπαιγμὸν τῶν ἱερῶν προσώπων καὶ τῶν θείων πραγμάτων με σκηνικὰς παραστάσεις, μετασχηματισμοὺς καὶ μεταμφιέσεις, ὥστε οὔτε αὐτὰ τὰ φυσικὰ συναισθήματα τῆς υἱικῆς στοργῆς δὲν ἤμποροῦσαν νὰ τὸν ἐμποδίσουν. Ὁ καλὸς υἱὸς τῆς εὐλαβοῦς Θεοδώρας ἐπροσκάλεσε κάποτε τὴν μητέρα του εἰς τὸ ἰδιαίτερον δωμάτιόν του γιὰ νὰ λάβῃ τὰς εὐλογίας τοῦ

¹ Κεδρηγ. 2,176

πατριάρχου Ἰγνατίου, ὁ ὁποῖος εὕρισκετο ἐκεῖ μαζί του. Ἡ Θεοδώρα ἔσπευσε ἀμέσως καὶ χωρὶς νὰ προσέξῃ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ πατριάρχου καθημένου πλησίον τοῦ αὐτοκράτορος ἔπεσε κατὰ πρόσωπον μπροστά του καὶ ἐζήτησε τὰς εὐχὰς καὶ εὐλογίας του. Εἰς ἀπάντησιν ὁ πατριάρχης ἀνεσηκώθη ὀλίγον, προέβη εἰς κάποιαν ἀκατονόμαστον πράξιν καὶ συνώδευσε αὐτὴν μὲ μερικὰς λέξεις, τὰς ὁποίας ἡ στοιχειώδης σεμνότης ἀπαγορεύει ν' ἀναφέρωμε. Συγχρόνως δὲ ἀκούσθησαν καὶ καγχασμοὶ ἄξιοι τοῦ σκηνικοῦ θιάσου τοῦ Μιχαήλ. Ἡ Θεοδώρα κατάπληκτος σηκώνεται καὶ τότε ἐννοεῖ τὴν ἀπάτην τῆς. Ὑπὸ τὸ πλαστὸν πρόσωπον τοῦ πατριάρχου Ἰγνατίου ἀναγνωρίζει τὸν Γρύλλον μὲ ψεύτικα γένηα¹.

12

Τὸ παράδειγμα τοῦ Μιχαήλ εἶναι μοναδικὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ θρησκευτικοῦ θεάτρου τῶν Βυζαντινῶν, καθὼς ἀκριδῶς καὶ ὁ ἴδιος ὑπῆρξε μοναδικὸς μεταξὺ τῶν αὐτοκρατόρων ὡς πρὸς τὸν χαραχτῆρα καὶ τὰς μωρίας τῆς ζωῆς του, δὲν εἶναι ὅμως τοιοῦτον καὶ εἰς τὴν καθολικὴν ἱστορίαν τοῦ θρησκευτικοῦ θεάτρου. Παρόμοια θρησκευτικὰ ὄργια συνέβησαν καὶ εἰς ἄλλας χριστιανικὰς χώρας ὡς θὰ ἴδοῦμε.

Ἐφ' οὗτοι οἱ Εὐρωπαῖοι ἐγνώρισαν καλὰ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ τὸν πολιτισμὸν τους πρὸ πάντων ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν σταυροφοριῶν καὶ ἐξῆς, μεταξὺ τῶν πολλῶν ἄλλων στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ ἐπῆραν καὶ τὸ θρησκευτικὸν θέατρον. Δὲν τὸ διετήρησαν ὅμως μὲ τὴν μορφήν ποὺ τὸ ἐγνώρισαν. Τὸ μετέβαλαν σύμ-

¹ Κεθρην. 2,177

φωνα μὲ τὸν χαραχτῆρα καὶ τὰς κοινωνικὰς καὶ θρησκευτικὰς τοὺς ἀντιλήψεις. Ἐνῶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν αἱ παραστάσεις ἐγίνοντο συνήθως εἰς τοὺς ναοὺς ἢ κοντὰ εἰς αὐτοὺς καὶ τὰ διάφορα πρόσωπα τῶν ἱερῶν δραμάτων ὑπεκρίνοντο κληρικοὶ κατὰ τὸ πλεῖστον, εἰς τὴν Εὐρώπην ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸ θέατρον ἔλαβε ἀνάπτυξιν μεγαλυτέραν καὶ μορφήν πλησιάζουσαν πολὺ εἰς τὸ κοσμικὸν θέατρον ἢ ὀρθότερον κατέστη θέατρον κοσμικὸν μὲ ὑποθέσεις θρησκευτικὰς. Αἱ παραστάσεις ἀπὸ τοὺς ναοὺς μετέβησαν εἰς τὰς δημοσίας πλατείας τῶν πόλεων καὶ εἰς τὴν παράστασιν τῶν προσώπων τοὺς κληρικοὺς ἀντικατέστησαν λαϊκοί. Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἐξεπομπεύθη ἡ ἱεροπρεπὴς σοβαρότης τους. Ἡ ἀπεριόριστος ἐκλαΐκευσις συνετέλεσε, ὥστε νὰ ἐκφυλισθοῦν κάπου κάπου καὶ νὰ καταντήσουν κυριολεκτικῶς καρναβαλικαὶ παραστάσεις¹.

Ἡ ἀκμὴ τοῦ ἱεροῦ δράματος εἰς τὴν Εὐρώπην συμπίπτει εἰς τὸν 13ον αἰῶνα, ἐνῶ αἱ πρῶται ἀρχαὶ φαίνονται τὸν 11ον. Αἱ παραστάσεις ἐγίνοντο καθὼς εἶπαμε κατ' ἀρχὰς εἰς τοὺς ναοὺς, ἐπαρίσταναν δὲ συνήθως ἱερεῖς καὶ μαθηταί, ἀργότερα δὲ καὶ λαϊκοί. Προσφιλῆ θέματα πρὸς παράστασιν ἦσαν πρὸ πάντων ἡ γέννησις, τὰ πάθη καὶ ὁ σταυρικὸς θάνατος τοῦ Χριστοῦ. Πολλάκις προηγοῦντο τῶν παραστάσεων πομπαὶ ὑπὸ μορφήν λιτανειῶν ἐξερχόμεναι ἀπὸ τοὺς ναοὺς εἰς τοὺς δρόμους. Κατὰ τὴν παράστασιν τῆς γεννήσεως, ἡ ὁποία ἐγίνετο μὲ πολλὴν ζωηρότητα καὶ διαρκοῦσε κάποτε δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας, προηγοῦντο ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τύποι τῶν μελλόντων νὰ συμβοῦν, ἐπαριστάνοντο δὲ εἰκονικῶς μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν τὸ σπήλαιον, ἡ φάτνη, τὸ θεῖον βρέφος, οἱ ποιμένες, οἱ ἄγγελοι καὶ τὰ λοιπὰ

¹ Παπαμιχ. 280

πρόσωπα τοῦ δράματος¹. Τὸ σύστημα τῶν εἰκονικῶν παραστάσεων ἐνῶ εἰς τὴν Ἐνατολήν ἦτο πάρα πολὺ περιορισμένον, καθόσον δὲ γνωρίζομε ἐφαρμόζετο μόνον εἰς τὴν παράστασιν τῶν τριῶν παιδῶν καὶ ἐδῶ ὄχι εἰς ὅλα τὰ πρόσωπα, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἀγγέλου, βεβαιότατα δὲ καὶ εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ προφήτου Ἡλία εἰς τὰ ἄλογα τοῦ κατερχομένου ἄνωθεν ἄρ-

Εἰκ. 4 τοῦ 15ου αἰῶνος.

ματος, εἰς τὴν Εὐρώπην τὸν ἀντίον ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν πρὸ πάντων εἰς τὴν παράστασιν τῆς γεννήσεως. Εἰς μερικὰ μέρη κατεσκευάζαν μέσα εἰς τὸν ναὸν στάβλον, ὅπου ἔκρυβαν ὀπίσω ἀπὸ παραπετάσματα τὸ ἄγαλμα τῆς παρθένου μετὰ τὸ θεῖον βρέφος

1 Κυριακ. 2, 307

εις τὴν ἀγκάλην. Ἱερεῖς μεταμορφωμένοι εἰς βοσκούς ἐρωτοῦσαν πότε τέλος θὰ ἐμφανισθῇ ὁ Σωτὴρ. Τότε ἕνας ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἱερεῖς ἐπαραμέριζε τὰ παραπετάσματα καὶ ἔδειχνε εἰς αὐτοὺς τὴν εἰκόνα τῆς παρθένου, μπροστὰ εἰς τὴν ὁποῖαν ἀμέσως ἐγονάτιζαν ὅλοι, ἐνῶ συγχρόνως ὁ ναὸς ἀντηχοῦσε ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιαστικούς ὕμνους (εἰκ. 4) ¹. Καὶ σήμερα εἰς τοὺς καθολικούς ναοὺς κατὰ κανόνα κατασκευάζεται τὸ σπήλαιον μὲ τὴν φάτνην, εἰς τὴν ὁποῖαν τοποθετεῖται μικρὰ πλαγγὼν παριστάνουσα τὸ θεῖον βρέφος, ἀπὸ τὰ δύο δὲ μέρη αὐτοῦ τοποθετοῦνται γονατιστὰ καὶ εἰς στάσιν εὐλαβοῦς προσοχῆς ἡ Μαρία καὶ ὁ Ἰωσήφ. Ἐπίσης τοποθετοῦνται κοντὰ εἰς τὴν φάτνην ἕνα ἄλογο καὶ ἕνα βόειον, διότι κατὰ τὴν χριστιανικὴν παράδοσιν τὰ ζῶα αὐτὰ εὗρισκοντο εἰς τὸ σπήλαιον τὴν νύχτα τῆς γεννήσεως. Ἀκριβῶς δὲ εἰς αὐτὴν στηριζομένη καὶ ἡ βυζαντινὴ ἀγιογραφία παριστάνει εἰς τὴν εἰκόνα τῆς γεννήσεως τὰ δύο ζῶα, τὰ ὁποῖα προβάλλουν ἀπὸ τὰ δύο μέρη τὰ κεφάλια τους εἰς τὴν φάτνην. Ὁμοίως, παριστάνονται ἄγγελοι, οἱ ὁποῖοι δοξολογοῦν, βοσκοὶ μὲ πρόβατα, οἱ μάγοι μὲ τὰ δῶρα καὶ τὸ ἄστρον ποὺ τοὺς ὠδήγησε ὡς ἐκεῖ. Εἰς ὅλα δὲ αὐτὰ χρησιμοποιεῖται τὸ σύστημα τῆς εἰκονικῆς παραστάσεως.

Κατὰ δὲ τὴν λιτανεῖαν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς ἐπροπορεύοντο ὁ Ἄδὰμ καὶ ἡ Εὐὰ κρατοῦντες τὸ δένδρον τῆς γνώσεως, ἀκολουθοῦσε ὁ Μωυσῆς κρατῶν τὰς πλάκας τοῦ νόμου καὶ τὸν χάλκινον ὄφιν, κατόπιν ἤρχετο Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς κρατῶν σημαίαν, ἔπειτα ἀκολουθοῦσαν ὁ Χριστός, ἡ μητέρα του, ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, στρατιῶται καὶ πλῆθος λαοῦ ². Κάτι παρόμοιον γίνεται καὶ σήμερα εἰς μερικούς καθολικούς ναοὺς,

¹ Parment. 1, 119

² Κυριακ. 2,307

τὸ ὁποῖον βέβαια εἶναι λείψανον παλαιόν. Τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν κατὰ τὴν περιφορὰν τοῦ ἐπιταφίου προπορεύονται μερικοὶ κρατοῦντες σύμβολα τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ, λόγου χάριν, χέρι, κολῶναν, φραγγέλια, ἀκάνθινο στεφάνι, καλάμι, σταυρόν, λόγχην καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὸ περίεργον δὲ εἶναι ὅτι εἰς τὴν πομπὴν αὐτὴν παρέλασιν προσῆλθε βοηθὸς καὶ ἡ δημοτικὴ μουσα. Τοῦτο εἶναι βέβαιον τοῦλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς καθολικοὺς τῆς Ἑλλάδος. Καθ' ὃν δηλαδὴ χρόνον περνοῦν οἱ κρατοῦντες τὰ σύμβολα, τὰ ὁποῖα κοινῶς λέγονται μυστήρια, ἕνας ἢ καὶ περισσότεροι στέκονται εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ ναοῦ καὶ ψάλλουν ᾄσματα μὲ δεκαπεντασυλλάβους στίχους, συνήθως μὲν τέσσαρας, κάποτε δὲ καὶ περισσότερους, τῶν ὁποίων θέμα εἶναι τὸ παρερχόμενον σύμβολον. Τοῦτο σήμερα μὲν γίνεται εἰς τὴν Τήνον, μέχρι δὲ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐγένετο καὶ εἰς τὴν Σῦρον, ὅπου τὰ ψαλλόμενα ᾄσματα μοιρολόγια λεγόμενα ἦσαν τὰ ἐξῆς.

εἰς τὸ χέρι

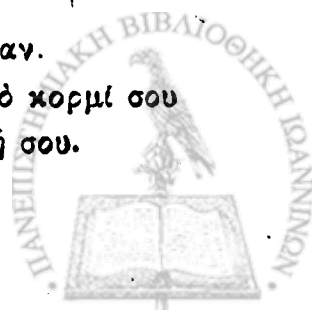
Τοῦτο τὸ χέρι ἐχτύπησε ἔς τὸ πρόσωπο τὸν Πλάστη,
γιατὶ ἀπεκριθὴ ταπεινὰ τὸν Ἄννα ἔς τὸ παλάτι.
Ὁ χέρι τρισκατάρατο, χέρι καταραμένο,
τὴν ὥρα πού ἐχτύπησε ναθὲ βρεθῆ καμένο !

εἰς τὴν κολῶνα

Ὁ χριστιανοὶ καὶ κλάψετε θορῶντας τὴν κολῶνα,
λέγω καὶ πῶς ἐδέξαν το τ' ἅγιο κορμί καὶ δέρναν.
Γιὰ τὴν κολῶνα σου, Χριστέ, ρήγα τοῦ παραδείσου,
σήμερα τάζουν οἱ χριστιανοὶ τὰ κρίματα ν' ἀφήσουν.

εἰς τὰ φραγγέλια

Εὐτάνα ἐποὺ βλέπετε εἶναι ὁποὺ τὸν δέρναν,
κομμάτια ἀπ' τὰ μέλη τοῦ ἀλύπητα τὰ παίρναν.
Γιὰ τὲς ραβδιὲς πού δώσασι, Χριστέ μας, ἔς τὸ κορμί σου
παρακαλοῦμε σε κ' ἐμεῖς, δῶσε μας τὴν εὐχὴ σου.

εἰς τὸ στεφάνι

Στεφάνι ἀγκαθένιο εἶναι ὁποῦ θωρεῖτε,
τὸ ἔδαλαν ἔς τὴν κεφαλὴν, πρέπει νὰ θυμηθῆτε.
Μὲ τοῦτο ἐστεφανώσαι, Χριστέ μας, τὴν κεφαλὴν σου,
νὰ περπατοῦμε κάμε μας πάντα ἔς τὴ θέλησί σου.

εἰς τὸ μαντήλι τῆς Βερονίκης

Ἐτοῦτο εἶν' ὁποῦ ἐσφόγγιζε τὸν ἰδρῶν αἱματωμένο
ἔς τὸ πρόσωπο τοῦ Λυτρωτοῦ κ' ἔμεινε τυπωμένο.
Τὸ πρόσωπο ἐσφόγγιζε κ' ἔμεις τὰ κρίματά μας
καὶ μετ' αὐτὸ ἐλπίζομε βέβαια τὴ σωτηριά μας.

εἰς τὸ καλάμι

Καλάμι τὸν ἐδώσαι ἔς τὸ χέρι νὰ βαστάξῃ
καὶ μπρὸς τοῦ ἐγονατίσαι γιὰ νὰ τὸν περγελάτῃ.
Καλάμι γιὰ περγέλωσμά σου δώσαι ἔς τὸ χέρι,
Χριστέ μου, καὶ ἔς τὴ δόξα σου ἐτοῦτο νὰ μᾶς φέρῃ.

εἰς τὸ σταυρὸ

Ἴδετε ξύλο θλιβερό, ἀπάνω τὸν ἑκπλώσαν,
χέρια καὶ πόδια οἱ ἄνομοι σκληρὰ τὸν ἐκαρφώσαν.
Ἄγιε σταυρέ, γλυκὸ δεντρέ, χαριτωμένο ξύλο,
τ' ἄγιο κορμί ποῦ βάσταζες κάμε νὰ ἴχωμε φίλο.

εἰς τὰ περόνια

Θωρεῖτε τὰ ἑσποχστικά περόνια τρομασμένα,
ἐκάρφωσαν τὰ χέρια του καὶ πόδια εὐλογημένα.
Χριστέ, μὲ τοῦτα καρφιά κάρφωσε τὴν καρδιά μας
καὶ μὲ αὐτὸ ἐλπίζομε βέβαια τὴ σωτηριά μας.

εἰς τὴ σκάλα

Τούτῃ τὴ σκάλα δείχτομε ἐποῦ τὸν ἑκαρφώσαν
κι ἀπ' τὸ σταυρὸ ἔς τὰ γόνατα τῆς μάνας του τὸν δώσαν.
Σκάλα, κ' ἔμας τοὺς χριστιανοὺς ἀξίωσε ν' ἀνεβοῦμε
ἔς τὴ δόξα τὴν παντοτεινὴν, ἔς τὸν οὐρανὸ νὰ μποῦμε.

εἰς τὸ σφυρὶ

Νὰ καὶ τὸ ἅγιό σφυρὶ ὁποῦ τὸν ἐκαρφώσαν
 χέρια καὶ πόδια ἔς τὸ σταυρὸ καὶ τὸν ἐθανατώσαν.
 Μὲ τοῦτο ὁποῦ ἐκαρφώσαι τὰ μέλη σου, Χριστέ μας,
 χτυπᾶς τὸ νοῦ τῶν χριστιανῶ, Κύριε ἀγαπητέ μας.

εἰς τὴ λόχη

Νὰ καὶ ἡ λόχη ἡ σκληρὰ ὁποῦ τὸν ἐλοχέψαν,
 εἰς τὴν πλευρὰ τὸν ἅγιο βαθειὰ τὸν ἐλαβώσαν.
 Τοῦτο ἀπὸ τὴ πλευρὰ του ἀνοιξε γλυκειὰ βρύσι,
 Χριστέ, ἡ ἐλεημοσύνη σου σήμερα δὲν ἀξίζει.

εἰς τὴ χολή

Ἐτούτη εἶναι ἡ χολή ὁποῦ τὸν ἐποτίσαν
 φωνάζοντας ἀπ' τὸ σταυρὸ πῶς ἔχει τόση δίψα.
 Χριστέ μας, εἰς τὴ δίψα σου μὲ ξεῖδι ποτισμένος
 χόρτασε καὶ τὸν κόσμον σου τὲς χάρες στερεμένος.

εἰς τὸ πουκαμισάκι

Ἴδέτε τὸ πουκάμισο τὸ πολυχιματωμένο,
 ἀνέτριχα τὸ βγάξαι, θὰ νὰ ἔτον κολλημένο.
 Μὲ τοῦτο σ' ἐξεμάντωσαν θέλοντας νὰ σὲ γδύσουν,
 τὰ κρίματά μας σκέπασε νὰ μὴ φανοῦν ἔς τὴ κρίσι.

εἰς τὴ χλαμύδα

Ἐτούτη εἶναι ἡ φορεσιὰ ὁποῦ τὸν ἐφορέσαν
 εἰς τοῦ Πιλάτου τὴν αὐλή καὶ τὸν καταφρονέσαν.
 Γιὰ τοῦτο ὁποῦ σὲ βάλαισι γιὰ νὰ σὲ περγελάσουν,
 παρακαλοῦμε σε κ' ἐμεῖς, δῶσ' μας τὴ σωτηριὰ σου.
 Μὲ τοῦτο ἐποφασίσαισι ρήγα νὰ σὲ φωνάξουν
 καὶ Ναζαρένο νὰ σὲ ποῦν γιὰ νὰ σὲ περγελάσουν.
 Γιὰ ταῦτα τὰ περγελάσματα ποῦ γροίκησες, Χριστέ μας,
 παρακαλοῦμε τ' οὐρανοῦ τὲς πόρτες ἀνοιξέ μας.

εἰς τὸν ἥλιο

Ὁ ἥλιος ἐσκοτείνιασε, τὸν Πλάστη τὸν λυπᾶται,
 κ' ἐσεῖς ἄνθρωποι ἁμαρτωλοὶ τὸν ἐκαταφρονᾶτε.
 Ἦλιε, σκοτείνιασε κ' ἐμᾶς νὰ μισήσωμε τὸ κρίμα
 ποῦ κάνομε ἀκλουθιστὰ ὀμπρὸς 'ς τὸν ποιητὴ μας.

εἰς τὸ φεγγάρι

Χριστέ, καὶ τὸ φεγγάρι σου ἐτρόμαξε κ' ἐχάθη
 θορῶντας εἰς τὸν Πλάστη του πῶς εἶχε τόσα πάθη.
 Φεγγάρι, μὴ κεντρίσης πῶς, τὴ νύχτα φῶς μὴ δώσης,
 νὰ κάμης τὸν ἁμαρτωλὸ τὸ κρίμα του νὰ λειώση.

εἰς τὰ σκοινιά

Ἐτοῦτα εἶναι τὰ σκοινιά ποῦ τὸν εἶχαι δεμένο
 καὶ 'ς τὸν Ἄννα τὸν φέρασι ἀλυσιδοδεμένο.
 Χριστέ, μὲ τοῦτα τὰ σκοινιά κάμε μας νὰ δεθοῦμε,
 'ς τὸν πόνο καὶ 'ς τὰ βάσανα γιὰ νὰ σὲ μιμηθοῦμε.

εἰς τὸν πετεινὸ

Ἐτοῦτος εἶναι ὁ πετεινὸς ποῦ φώναζε ἀλλότες
 τὸν Πέτρο, ὅταν ἀρνήστηκε τὸ δάσκαλό του ὀτότες.
 Τοῦτος τὸν Πέτρο ἐφώναξε τὸ σφάλμα του νὰ κλάψη,
 τὸν ἁμαρτωλὸ καθημερινῶς φωνάζει γιὰ νὰ πάψη.

εἰς τὴ δανάλια

Ἰστέρα καὶ 'ς τὴν τέλειωσι δείχτομε τὴν δανάλια,
 ὅπου ἐβγάλαν τὰ καρφιὰ ἀπὸ τὰ μέλη τ' ἁγία.
 Μὲ τοῦτο ἐξεκαρφώσασι, Χριστέ μας, τὸ κορμί σου,
 ξεκάρφωσε τὸ κρίμα μας ὡς γιὰ τὴ σταύρωσί σου¹.

Ἐκτὸς τῆς γεννήσεως καὶ τῶν παθῶν ἐπαριστάνετο καὶ ὁ
 εὐαγγελισμὸς, καθὼς μανθάνομε ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Θεσσα-
 λονίκης Συμεών. Λεπτομερείας τούτου θὰ ἴδουμε παρακάτω.

Ὅμοίως ἐπεχείρησαν οἱ Εὐρωπαῖοι νὰ ἐφαρμόσουν μερικῶς τὸ σύστημα τῶν εἰκονικῶν παραστάσεων εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς ἀναλήψεως καὶ τῆς πεντηκοστῆς. Τὴν ἀπόπειραν αὐτὴν μαρτυροῦν καὶ μερικοὶ παλαιοὶ ναοὶ τῆς Γερμανίας φέροντες εἰς τοὺς κεντρικοὺς θόλους εὐμέγεθεις ὀπάς. Ἀπ' αὐτὰς κατὰ μὲν τὴν πρώτην ἐορτὴν ἀνέβαζαν καὶ ἔβγαζαν ἔξω τὸ ἄγαλμα τοῦ Χριστοῦ, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν κατέβαζαν περιστερὰν εἰς συμβολικὴν παράστασιν τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Εἰς τὴν Γαλλίαν τὰ θρησκευτικὰ δράματα διεκρίνοντο εἰς δύο εἶδη, εἰς τὰ μυστήρια (mystères) ἔχοντα ὑποθέσεις ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ εἰς τὰς ἠθικὰς ἱστορίας (moralités), κατὰ τὰς ὁποίας ἐπχρυσιάζοντο εἰς τὴν σκηνὴν προσωποποιημέναι αἱ ἀρεταί, λ.χ. Πίστις, Ἐλπίς, Ἀγάπη καὶ λοιπαί. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὑπῆρχε ἄλλο εἶδος παραστάσεων, τὰ λεγόμενα θαύματα (miracles), τὰ ὁποῖα εἶχαν ὑποθέσεις βίου ἀγίων. Ἐνίοτε ὁμοῦ ὅλα τὰ εἶδη ταῦτα ὠνομάζοντο μὲ τὸ γενικώτερον ὄνομα μυστήρια. Αἱ παραστάσεις, καθὼς συνέβαινε καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐθεωροῦντο ἓνα εἶδος λατρείας καὶ γιὰ τοῦτο προτοῦ ἀρχίσουν οἱ ἡθοποιοὶ ἐγονάτιζαν ἐπάνω εἰς τὴν σκηνὴν καὶ ἔψαλλαν τὸν ἐπόμενον ἐκκλησιαστικὸν ὕμνον.

Veni, Sancte Spiritus,
et emitte coelitus
lucis tuae radium.

Ἔλα, πνεῦμα ἅγιον,
καὶ στείλε ἀπὸ τὸν οὐρανὸν
τοῦ φωτός σου τὴν ἀχτίνα.

1 Τὸ χειρόγραφον τὸ περιέχον τὰ ἄσματα ταῦτα φέρει χρονολογίαν 1870, μᾶς παρεχωρήθη δὲ πρὸς χρῆσιν ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Ἀντωνίου Σιγίλα. Εἰς τὸν ἴδιον ὀφείλομε καὶ μερικὰς ἄλλας προφορικὰς πληροφορίας περὶ λειψάνων τοῦ ἱεροῦ δράματος, τὰ ὁποῖα σώζονται εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν.

Veni, pater pauperum,
veni, dator munerum,
veni, lumen cordium.

Ἔλα, πατέρα τῶν φτωχῶν,
ἔλα, ἐσὺ ποὺ δίδεις τ' ἀγαθὰ,
ἔλα, φῶς τῶν καρδιῶν.

Consolator optime,
dulcis hospes animae,
dulce refrigerium.

Παράκλητε ἀγαθέ,
ὁ δεχόμενος γλυκὰ τὴν ψυχὴν,
γλυκεῖα ἀναψυχή.

In labore requies,
in aestu temperies,
in fletu solatium.

Εἰς τοὺς κοπούς ἀνάπαυσις,
εἰς τὴν ζέστην δροσιά,
εἰς τὰ δάκρυα παρηγορία.

O lux beatissima !
reple cordis intima
tuorum fidelium.

Ὁ φῶς εὐλογημένον !
γέμισε τὰ βύθια τῆς καρδίας ἐκείνων
ποὺ εἶναι πιστοὶ εἰς ἐσένα.

Sine tuo numine
nihil est in homine,
nihil est innoxium.

Χωρὶς τὸ θέλημα σου
τίποτε καλὸν δὲν ὑπάρχει. εἰς τὸν
[ἄνθρωπον,
τίποτε δὲν εἶναι σῶον.

Lava quod est sordidum,
riga quod est aridum,
sana quod est saucium.

Πλύνε κάθε πράγμα ἀκάθαρτον,
βρέξε κάθε ξηρόν,
ιάτρευσε κάθε τι πληγωμένον.

Flecte quod est rigidum
fove quod est frigidum,
rege quod est devium.

Λύγισε κάθε σκληρόν,
ζέστανε κάθε ψυχρόν,
ἐδήγησε τὸ παραστρατισμένον.

Da tuis fidelibus
in te confidentibus
sacrum septenarium.

Χάρισε εἰς τοὺς πιστοὺς σου
ποὺ πιστεύουν εἰς ἐσένα
ἱεράν ἑβδομάδα.

Da virtutis meritum,
da salutis exitum,
da perenne gaudium

Amen.

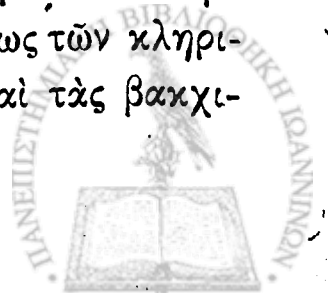
Δῶσε ἀμοιβὴν τῆς ἀρετῆς,
δῶσε διέξοδον σωτηρίας,
δῶσε πάντοτε χαρὰν.

Ἀμήν.

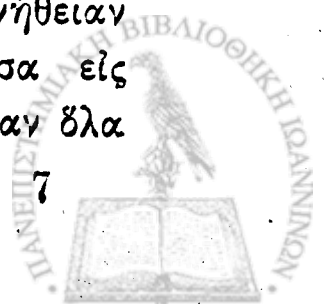
Ὁ ὕμνος οὗτος ψάλλεται καὶ σήμερα εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα τὴν ἑορτὴν τῆς πεντηκοστῆς. Καὶ κατὰ τὰ διαλείμματα τῶν παραστάσεων ἐψάλλοντο διάφοροι ὕμνοι.

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς τοῦ θρησκευτικοῦ θεάτρου ἀνεφάνησαν καὶ μερικαὶ γελοῖαι παραστάσεις εἰς μερικὰ μέρη τῆς Εὐρώπης, καθὼς ἡ ἑορτὴ τῶν τρελλῶν καὶ ἡ ἑορτὴ τῶν ὄνων. Ἡ παρεκτροπὴ αὐτὴ ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς ἀπομακρύνσεώς του ἀπὸ τὸ αὐστηρὸν τυπικὸν τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐκλαϊκεύσεως διὰ τῆς ἀπεριορίστου ἐλευθερίας εἰς τὴν χρησιμοποίησιν προσώπων καὶ τόπων παραστάσεως.

Ἡ ἑορτὴ τῶν τρελλῶν (*festum stultorum sive fatuorum*) ἐγένετο εἰς ὠρισμένας ἡμέρας ἀπὸ ὠρισμένας τάξεις τοῦ κλήρου. Συνήθως οἱ μὲν ἱερεῖς ἐώρταζαν τὴν τρίτην ἡμέραν μετὰ τὰ χριστούγεννα ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, οἱ διάκονοι τὴν ἡμέραν τῶν χριστουγέννων καὶ τὴν ἐπομένην ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Στεφάνου κατὰ τόπους προτιμωμένης τῆς πρώτης ἢ δευτέρας, οἱ ὑποδιάκονοι τὴν ἡμέραν τῆς περιτομῆς καὶ τῶν θεοφανεῶν, οἱ δὲ ἄλλοι κατώτεροι κληρικοί, ψάλλται, γεωκόροι καὶ λοιποὶ τὴν ἡμέραν, ἡ ὁποία ἦτο ἀφιερωμένη εἰς μνήμην τῶν ἀθῶων νηπίων τῶν σφαγέντων εἰς τὴν Βηθλεὲμ καὶ τὰ περίχωρα κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἡρώδου. Εἰς μερικὰς ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας ἡ ἑορτὴ τῶν τρελλῶν ἐγένετο καὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης. Αἱ ἑορταὶ αὐταὶ μετὰς παραστάσεις τους ἦσαν ἓνα μέσον διασκεδάσεως τῶν κληρικῶν καὶ εἶχαν πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰ ὄργια καὶ τὰς βακχι-

κὰς τελετὰς τῶν λαϊκῶν ἑορτῶν, καθὼς τῆς πρωτοχρονιάς καὶ ἄλλων. Οἱ παριστάνοντες μεταμφιεσμένοι καὶ προσωπιδοφόροι ἐξέλεγαν εἰς τοὺς καθεδρικοὺς ναοὺς ἓνα ἐπίσκοπον ἢ ἀρχιεπίσκοπον τῶν τρελλῶν, τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὁποῖου ἐπεκύρωναν μὲ γέλοια καὶ βωμολοχίας. Αὐτὴ ἦτο ἡ χειροτονία. Κατόπιν δὲ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ ἔκαμναν κατὰ παρωδίαν τὴν θείαν λειτουργίαν εἰς τοὺς ναοὺς. Ἐντὶ τῶν συνηθισμένων ἱερατικῶν στολῶν ἐφοροῦσαν ἐνδύματα μασκαρέτας καὶ κωμωδίας καὶ παντομίμας καὶ γυναικεῖα ἀκόμα ἐνδύματα, τὰ δὲ πρόσωπα εἶχαν ἢ κρυμμένα ὑπὸ προσωπίδας τερατώδους μορφῆς ἢ διὰ χρωμάτων παραμορφωμένα γιὰ νὰ προξενοῦν τρόμον ἢ νὰ προκαλοῦν γέλοια, ἀντὶ δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων ἔψαλλαν ἄσματα αἰσχρὰ καὶ συγχρόνως ἐχόρευαν χοροὺς ἀκολάστους. Γιὰ νὰ κάμνουν τοὺς θεατὰς νὰ γελοῦν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον ἔκαμναν σχήματα αἰσχρὰ καὶ ἔλεγαν φράσεις χυδαίας καὶ βωμολοχικῆς. Ἐνῶ δὲ ὁ μασκαρεμένος ἱερεὺς ἐλειτουργοῦσε, οἱ διάκονοι καὶ ὑποδιάκονοι ἔτρωγαν κρέας κοντὰ εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν, ἄλλοι δὲ ἐλιθάνιζαν, γιὰ θυμίαμα ὁμῶς ἔδαζαν εἰς τὸ θυμιατήριον ἀποκόμματα παλαιῶν ὑποδημάτων. Ὁ ἐπίσκοπος ἢ ἀρχιεπίσκοπος τῶν τρελλῶν ἔφερε ὅλα τὰ ἄμφια τοῦ ἀξιώματός του, ὅταν δὲ ἐπρόκειτο ν' ἀπονέμῃ δημοσίᾳ καὶ πανηγυρικῶς εὐλογίας εἰς τὸν λαόν, ἔφεραν πρὸ αὐτοῦ τὴν μίτραν, τὴν ποιμαντικὴν ράβδον καὶ τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν σταυρόν. Εἰς δὲ τὰς ἐκκλησίας ποῦ κατ' εὐθείαν ἐξαρτῶντο ἀπὸ τὴν παπικὴν ἔδραν ἐξέλεγαν ἓνα πάπαν τῶν τρελλῶν, εἰς τὸν ὁποῖον περιστοιχισμένον ἀπὸ ἐκκλησιαστικοὺς ἀξιωματικοὺς προσέφεραν μὲ χλευασμοὺς καὶ αἰσχρολογίας τὰ ἱερά ἄμφια καὶ σύμβολα τοῦ παπικοῦ ἀξιώματος γιὰ νὰ ἐνεργῇ καὶ λειτουργῇ πανηγυρικῶς κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν παπῶν. Ὑστερ' ἀπὸ τὴν λειτουργίαν ἐχόρευαν μέσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν χοροὺς ὅλως διόλου μαγιακοὺς καὶ ἔκαμναν ὅλα

ροι, οί κηπουροί και γενικῶς ὄλοι, ἔσοι ἀνήκον εἰς τὸ ὑπηρετικὸν προσωπικόν. Ὁ Tilliot, ἔστις εἰς τὸ σύγγραμμά του περὶ τῆς ἑορτῆς τῶν τρελλῶν τὸ δημοσιευθὲν τὸ 1741 μᾶς δίδει πολ- λάς πολυτίμους πληροφορίας περὶ αὐτῆς καὶ τῶν ἑμοίων της, περιγράφει ὡς ἑξῆς τὴν ἑορτὴν τῶν ἀθῶων νηπίων εἰς τὰ μοναστήρια. «Ἐνδύονται κατακουρελλιασμένα ἱερατικά ἐνδύματα ἀπὸ τὴν ἀνάποδην, κρατοῦν εἰς τὰ χέρια τους βιβλία ἀνάποδα καὶ κάμνουν πῶς διαβάζουν, ἐνῶ φοροῦν εἰς τὰ μάτια τους γυαλιά, ἀπὸ τὰ ἑποῖα ἔβγαλαν τοὺς φακοὺς καὶ ἀντὶ αὐτῶν ἔβαλαν πορτοκαλλόφλουδες, τὸ ὁποῖον τοὺς κάμνει τόσο δυσεῖδεις καὶ φοβεροὺς εἰς τὴν μορφήν, ὥστε πρέπει νὰ ἰδῆ κανένας γιὰ νὰ πιστεύσῃ. Κρατοῦν θυμιατήρια καὶ τὰ κινοῦν ἐμπαιχτικὰ καὶ φυσοῦν εἰς αὐτὰ δυνατὰ, ὥστε βγαίνει ἐλόκληρο σύννεφο στάχτης ποῦ σκεπάζει τὰ κεφάλια καὶ αὐτῶν καὶ τῶν ἄλλων. Κατὰ τὴν ἀκολουθίαν αὐτὴν οὔτε ψάλλουν ὕμνους καὶ ψαλμοὺς οὔτε κάμνουν λειτουργίαν κατὰ τὸ σῆμα, ἀλλὰ μурμουρίζουν λέξεις συγκεχυμένας καὶ βγάζουν κάτι κραυγὰς τόσο μανιώδεις, ἀηδεῖς καὶ παραχόρδους καθὼς αἱ κραυγαὶ μιᾶς ἀγέλης χοίρων, ὥστε τὰ ἄγρια θηρία δὲν θὰ ἔκαμναν χειρότερα ἀπ' αὐτοὺς τὴν ἑορτὴν ἐκείνην. Θὰ ἦτο πολὺ καλύτερον νὰ ἐδηγοῦνται τὰ ἄγρια θηρία μέσῃ εἰς τοὺς ναοὺς γιὰ νὰ ὑμολογοῦν τὸν δημιουργόν τους κατὰ τὸν ἰδικόν τους τρόπον, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ἀναμφιβόλως τὸ ἱερώτερον θρησκευτικὸν καθήκον, παρὰ νὰ ταλαιπωροῦνται ἀπὸ τοὺς τοιοῦτους ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἐμπαίζοντες τὸν Θεὸν μὲ τέτοιους ὕμνους εἶναι ἀναίσθητοι καὶ μωροὶ περισσότερον ἀπὸ τὰ χειρότερα ζῶα»¹

Ὁμοία πρὸς τὰς ἑορτὰς τῶν τρελλῶν ἦτο καὶ ἡ ἑορτὴ ἄλλης ἑταιρείας ὑπὸ τὸ ὄνομα Abbas Conardorum εἰς τὸ Enveux.

¹ σελ. 19 κέξ.

Ο ἀββάς, δηλαδή ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐταίρων, φορῶν γελοίαν ἐνδυμασίαν καὶ καθήμενος ἐπὶ ὄνου ἔκαμνε παρέλασιν μασκαράτας, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ παρακολουθοῦντες ἐταῖροι ἔφαλλαν διάφορα γελοῖα ἄσματα ἀνακατωμένα ἀπὸ λατινικὰς καὶ γαλλικὰς φράσεις. Γιά δεῖγμα παραθέτομε δύο στροφάς.

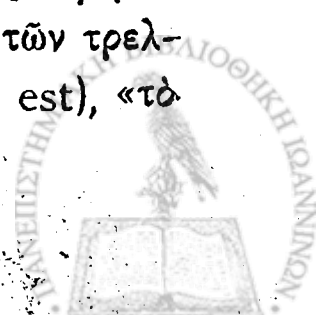
De asino bono postio,
meliori et optimo
debemus faire fête.
En revenant de Gravinaria
un gros charlon reperit in via,
lui coupa la tête.

Γιά τὸν καλὸν μὲς γαῖδαρον,
τὸν καλύσερον καὶ κάλλιστον
ὀφείλομε νὰ κόμνωμε ἑορτήν.
Ἐπανερχόμενος ἀπὸ τὴν Γκραβι-
[ναρίαν
εὑρήκε εἰς τὸν δρόμον γαῖδουράγ-
[καθο
καὶ τοῦ ἔκοψε τὸ κεφάλι.

Vir monachus in mense Julio
egressus est à monasterio,
c' est Dom de la Bucaïlle.
Egressus est sine licentia
pour aller voir Dona Venissia
et faire la ripaille.

Ἄνδρας καλόγηρος κατὰ μῆνα
[Ἰούλιον
ἐβγήκε ἀπὸ τὸ μοναστήριον,
ἦτο ὁ Δὸν ντέ λὰ Μπιουκαῖγι.
Ἐβγήκε χωρὶς ἀδειαν
γιά νὰ πάη νὰ ἰδῆ τὴν Δόνα Βε-
[νίσσιαν
καὶ νὰ κάμη τὴν εὐωχίαν.

Ἄνάλογος πρὸς τὰς ἑορτὰς αὐτὰς ἦτο καὶ μία ἄλλη λαϊκὴ, μᾶλλον ἑορτὴ εἰς τὸ Dijon φέρουσα τὸ ὄνομα «μητέρα τῶν τρελλῶν» (mater stultorum ἢ mère-folle de Dijon). Τὸ κοινὸν σημεῖον μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν ἄλλων ἦτο ὅτι καὶ εἰς αὐτὴν σφραγὶς ὄλων τῶν πράξεων καὶ ἐκδηλώσεων ἦτο ἡ τρέλλα. Ὅλαι αἱ παραστάσεις καὶ ἐκδηλώσεις τῆς καὶ ἔλα τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα ἐμεταχειρίζοντο τὰ μέλη τοῦ ἑορταστικοῦ συλλόγου, καθὼς σημαῖαι, ἀγγεῖα, ράβδοι καὶ σφραγίδες ἔφεραν τύπους καὶ ἐπιγραφὰς τῆς τρέλλας, π.χ. «ὁ ἀριθμὸς τῶν τρελλῶν εἶναι ἄπειρος» (numerus stultorum infinitus est), «τὸ

σύμπαν είναι γεμάτο από τρελλούς» (stultorum plena sunt omnia), «οί σοφοί ἦσαν ποτὲ τρελλοί» (sapientes stulti aliquando), «εἶναι μεγίστη σοφία νὰ προσποιῆται κανένας καταλλήλως τὸν τρελλὸν» (stultitiam simulare loco summa prudentia est) ¹.

Ἡ ἑορτὴ δὲ τῶν ὄνων ἐγίνετο τρεῖς φορές, τὰ χριστούγεννα, τὴν 14 Ἰανουαρίου καὶ τὴν Κυριακὴν τῶν βαΐων. Ἡ πρώτη ἐγίνετο εἰς τιμὴν τῆς ὄνου τοῦ μάντεως Βαλαάμ, ὅστις κατὰ τὴν διήγησιν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐπροφήτευσεν περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ εἰπὼν «ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ [δηλ. τοῦ Ἰσραήλ] καὶ κυριεύσει ἐθνῶν πολλῶν... Ἄνατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακώβ, ἀναστήσεται ἄνθρωπος ἐξ Ἰσραήλ καὶ θραύσει τοὺς ἀρχηγούς Μωάβ καὶ προνομεύσει πάντας τοὺς υἱοὺς Σήθ» ². Ἡ δευτέρα ἐγίνετο εἰς τιμὴν τῆς ὄνου, ἐπὶ τῆς ὁποίας καθημένη ἢ Θεοτόκος μετὰ τὸν Χριστὸν εἰς τὴν ἀγκάλην ἔφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον συνοδευομένη ἀπὸ τὸν προστάτην τῆς Ἰωσήφ γιὰ νὰ σώσῃ τὸ θεῖον βρέφος ἀπὸ τὴν ἐπιβουλήν τοῦ Ἡρώδου. Ἡ παράδοσις περὶ τῆς τριαύτης φυγῆς εἶναι κοινὴ καὶ εἰς τοὺς χριστιανούς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καθὼς φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰς παραστάσεις τῶν βυζαντινῶν ἀγιογράφων. Κατὰ τὴν ἑορτὴν αὐτὴν ἐδιδάχθητο ἢ ὠραιότερα παρθένος τοῦ τόπου, ἢ ὁποία κρατοῦσα βρέφος εἰς τὴν ἀγκάλην καὶ καθημένη ἐπὶ ὄνου εἰσῆρχετο εἰς τὸν ναὸν συνοδευομένη ἀπὸ ἱερέα καὶ μέγα πλῆθος λαοῦ. Αἱ τιμαὶ ποῦ ἀπεδίδοντο εἰς τὴν ὄνον, ἢ ὁποία ἄλλως τε ἦτο τὸ κυριώτερον πρόσωπον τῆς παραστάσεως, ἦσαν πολὺ μεγάλα καὶ ἀντάξια τῆς τιμημένης ράχης τῆς. Τὴν ἔνδυναν μετὰ ἱερατικὸν φαλόνι, τῆς ἔδιδαν μέσα εἰς τὸν ναὸν τροφήν, ἐκλε-

¹ Till. 45 κέξ

² Ἀριθμ. 24, 7 καὶ 17

χτήν και τῆς προσέφεραν μυρίας ἄλλας περιποιήσεις, τὸ ἐπι-
σφράγισμα δὲ ὄλων τῶν τιμῶν ἦτο ὁ ὕμνος ποῦ ἐψάλλετο εἰς
τὴν λατινικὴν γλῶσσαν μὲ ἐπὶ δὸν εἰς τὴν γαλλικὴν. Ἀπὸ τὰς
πολλὰς στροφάς του παραθέτομε μόνον πέντε γιὰ νὰ σχημα-
τίσῃ ὁ ἀναγνώστης μόνος του γνώμην περὶ τῆς ἐορτῆς.

Orientis partibus
adventavit asinus,
pūlcher et fortissimus,
sarcinis aptissimus.
Hé, sire Ane, hé!

Aurum de Arabia,
thus et myrrham de Sabba
tulit in ecclesia
virtus asinaria.
Hé, sire Ane, hé!

Dum trahit vehicula
multa cum farcinula
illius mandibula
dura terit pabula.
Hé, sire Ane, hé!

Cum aristis hordeum
comedit et carduum,
triticum a palea
segregat in area.
Hé, sire Ane, hé!

Amen dicas, asine,
jam satur ex gramine,
amen, amen, itera,
aspernare vetera.
Hé, sire Ane, hé!

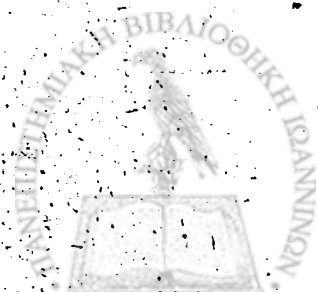
Ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Ἀνατολῆς
ἦλθε ἓνας γαῖδαρος
ἔμορφος καὶ πολὺ δυνατός,
γιὰ φορτία πολὺ κατάλληλος.
Ἔ, μεγαλειότατε γαῖδαρε, ἔ!

Τὸν χρυσὸν ἐκ τῆς Ἀραβίας,
τὸ θυμίαμα καὶ τὸ μυρον ἐκ τοῦ
[Σαββα
ἔφερε εἰς τὴν ἐκκλησίαν
τοῦ γαῖδαρου ἢ ἀνδρείου.
Ἔ, μεγαλειότατε γαῖδαρε, ἔ!

Ὅταν σέρνῃ τὰ ἀμάξια
μὲ πολὺ φορτίον,
τὸ σαγόνι του
τρίβει σκληρὰ χόρτα.
Ἔ, μεγαλειότατε γαῖδαρε, ἔ!

Μὲ πέτρες πολυτίμες τρώγει
τὸ κριθάρι καὶ τὸ γαῖδουράγκαθο,]
τὸ κριθάρι ἀπὸ τὸ σιτάρι
ἀποχωρίζει εἰς τὸ ἄλωνι.
Ἔ, μεγαλειότατε γαῖδαρε, ἔ!

Ἄμην λέγει, γαῖδαρε,
χορτασμένος πιά ἀπὸ τὸ γρασιδί,
ἄμην, ἄμην, ἐπανάλαβε,
περιφρόνησε τὰ παλαιά.
Ἔ, μεγαλειότατε γαῖδαρε, ἔ!

Σχετική πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἑορτὴν ἦτο καὶ κάποια ἄλλη γινομένη τὴν ἡμέραν τῶν θεοφανείων, τῆς ὁποίας τὸ πρόγραμμα ἦτο ἀνακατωμένον ἀπὸ μέρη τῆς ἑορτῆς τῶν τρελλῶν καὶ τῆς ἑορτῆς τῶν ὄνων. Κατόπιν ἀπὸ πολλὰς τελετὰς καὶ τιμὰς καὶ ὕμνους πρὸς ὄνον μέσα εἰς τὸν ναὸν ἐγένετο ἔξω εἰς τὰ προπύλαια θεατρικὴ παράστκσις, εἰς τὴν ὁποίαν ἔπαιρναν μέρος ὅλοι, ὅσοι μετεῖχαν εἰς τὴν ἑορτὴν. Ὁ καθένας ἀνελάμβανε νὰ παραστήσῃ κάτι, μερικοὶ δὲ ἐπαρουσιάζοντο καὶ ἐντελῶς γυμνοὶ καὶ μὲ ἀσέμνους χοροὺς ἐπροκαλοῦσαν τοὺς καγχασμοὺς τῶν θεατῶν. Ἡ τρίτη τέλος ἑορτὴ τῶν ὄνων ἐγένετο εἰς ἀνάμνησιν τῆς εἰσόδου τοῦ Χριστοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, ἣ ὁποία θὰ ἦτο ὁμοία περίπου πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ βυζαντινοῦ θεάτρου ἐπὶ τῆς ἰδίας ὑποθέσεως μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι καὶ ἐδῶ ὁ χαρακτήρ τῆς ἑλλης παραστάσεως ἦτο γελοῖος καὶ τὸ πρωτεῦον πρόσωπον ἦτο φυσικὰ ἢ ὄνος.

Εἰς ποῖον βαθμὸν ἀφαντάστου ἐξαχρειώσεως ἔφθασε τὸ θρησκευτικὸν ἐν γένει θέατρον τῆς Εὐρώπης φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐπομένην περικοπὴν γαλλικοῦ δράματος. Ὁ Θεὸς παριστάνεται ὅτι κοιμᾶται ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ τὴν ὥραν ἀκριθῶς ποῦ ὁ υἱὸς τοῦ Χριστοῦ σταυρώνεται εἰς τὴν γῆν. Τὸν πλησιάζει ἕνας ἄγγελος, τὸν ἐξυπνᾷ καὶ γίνεται μεταξύ τους ὁ ἐξῆς διάλογος.

ἄγγελος—Πατέρα αἰώνιε, κάμνετε ἀμάρτημα
καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐντραπήτε γι αὐτό.
Ὁ προσφιλὴς υἱὸς σας ἀπέθανε
καὶ ἐσεῖς κοιμᾶσθε σὰν μεθυσμένος!

Θεὸς—Ἀπέθανε!

ἄγγελος—Ναί, καθὼς ἕνας καλὸς ἄνθρωπος.

Θεὸς—Μὲ παίρνει ὁ διάβολος ποῦ δὲν ἠξεύρω τίποτε ἀπ' αὐτά!

1. Πικρμιχ. 281. Τὸ γαλλικὸν κείμενον ἔχει ὡς ἐξῆς.

Ἐναντίον τῶν ἀκόσμων αὐτῶν παραστάσεων, αἱ ὁποῖαι ἦσαν μία ἀσεβῆς βεβήλωσις τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν καὶ τῶν ἱερῶν ναῶν ἀπὸ τοὺς ἰδίους κληρικοὺς καὶ ἐσκανδάλιζαν πάρα πολὺ τὰς συνειδήσεις τῶν χριστιανῶν, ἀκούσθησαν πολλάκις ἔντονοι διαμαρτυρίαι. Καὶ πάπαι καὶ ἐπίσκοποι καὶ ἐκκλησιαστικὰ σύνοδοι τὰς κατεπολέμησαν πολὺ, ἀλλὰ τὸ κακὸν τόσον εἶχε προχωρήσει, ὥστε μολις τὸν 17ον αἰῶνα κατωρθώθη κάπως ἡ περιορισμὸς του¹. Καὶ αὐτὸς ὀφείλεται ὄχι τόσον εἰς τὸν πόλεμον τῆς ἐκκλησίας, ὅσον εἰς ἄλλα αἷτια. Πρῶτον εἰς τὸν συστηματικὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον ἐκήρυξε ἔναντίον του ἡ μεταρρυθμισις τοῦ Λουθήρου ἀπὸ τὴν πρώτην ἐμφάνισίν της, ἔπειτα εἰς τὴν συστηματικὴν ἀντίδρασιν τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος ἡθοποιῶν τῶν λαϊκῶν θεάτρων, τῶν ὁποίων ἐβλάπτοντο πολὺ τὰ συμφέροντα, τέλος δὲ εἰς τὰς ἀόκνους ἐνεργείας τοῦ μοναχικοῦ τάγματος τῶν Ἰησουϊτῶν, οἱ ὁποῖοι τὸν 17 αἰῶνα ἐδημιούργησαν θέατρον δραματικῶν παραστάσεων μὲ ἠθικὰς ὑποθέσεις, τοῦ ὁποῖου ἀποκλειστικὸς σκοπὸς ἦτο ἡ δι' ἀνταγωνισμοῦ καταπολέμησις τῶν θρησκευτικῶν ἐκείνων ὀργίων.

Ἀπὸ ὅλας τὰς παραστάσεις τοῦ θρησκευτικοῦ θεάτρου τῆς Εὐρώπης σώζονται σήμερα μόνον δύο, αἱ παραστάσεις τοῦ Νιπτῆρος καὶ τῶν Παθῶν. Ὁ Νιπτῆρ τελεῖται συνήθως εἰς τὰ μοναστήρια τῶν Βενεδικτίνων καὶ ἔχει τύπον καθὼς καὶ εἰς τὴν

—Père eternal, vous avez tort
et devriez vous avoir vergogne.

Votre fils bien aimé est mort
et vous dormez comme un yvrogne !

—Il est mort !

—D'homme de bien.

—Diable m' emporte qui en savais rien !

1 Till. 30 καὶ 37 - Κυριακ. 2,306 κέξ. — Πηχρημ. 135 καὶ 281

ἰδικήν μας ἐκκλησίαν καθαρῶς ἐκκλησιαστικῆς τελετῆς. Μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐγένετο καὶ εἰς τὰ βασιλικά ἀνάχτορα τῆς Βαυαρίας καὶ τῆς Αὐστρίας μὲ μεγάλην ἐπισημότητα. Εἰς τὸ περιοδικὸν Παρθενῶν περιγράφεται ὡς ἐξῆς ἢ κατὰ τὸ ἔτος 1873 γενομένη τελετὴ εἰς τὴν Βιέννην.

«Ἦρωες τῆς τελετῆς ταύτης ἦσαν γέροντες καὶ γραιαί τινες φοροῦντες ἀρχαίας ἐνδυμασίας καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ὁ νεώτερος εἶχε συμπληρώσει τὰ ὀγδοήντα ἔτη. Μεταξὺ τῶν γραιῶν μία ἦτο ἑκατὸν ἑξ ἑτῶν. Κατὰ τὴν ἐνδεκάτην τῆς πρωίας ἐτοποθετήθησαν εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῶν τελετῶν περὶ δύο τραπέζας πλήρεις πινακίων, σταμνῶν καὶ ἀνθῶν, περὶ τὴν μίαν τράπεζαν οἱ γέροντες καὶ περὶ τὴν ἄλλην αἱ γραιαί. Ἀφοῦ ἐκάθησαν ἐξέβαλον τὰ σανδάλια καὶ τὰς περικνημίδας αὐτῶν. Μετ' ὀλίγον εἰσῆλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν ὁ κλῆρος καὶ ἀμέσως ὁ μέγας τελετάρχης ἀνήγγειλε τὰς Αὐτῶν Μεγαλειότητας. Ἡ συνοδεία τῶν Αὐτῶν Μεγαλειότητων εἶχεν ὡς ἐξῆς. Προηγεῖτο ἀπόσπασμα σωματοφυλάκων, τούτους ἠκολούθουν οἱ μεγιστᾶνες καὶ οἱ ὑπουργοὶ ἐν μεγάλῃ στολῇ. Τοῦ αὐτοκράτορος προηγούντο οἱ ἐν Βιέννῃ παρευρισκόμενοι ἀρχιδουῦκες, τῆς δὲ αὐτοκρατείας δώδεκα κυρίαί τῆς αὐλῆς. Ἡ αὐτοκράτειρα ἐφόρει μαύρην μεταξίνην ἐσθῆτα ἄνευ οὐδενὸς κοσμήματος καὶ ἔφερε περὶ τὸν τράχηλον περιδέραιον ἐκ μαύρων μαργαριτῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἡ αὐτοκράτειρα ἐτοποθετήθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν τραπέζων, κατὰ μῆκος τῶν ὁποίων ἐτάχθη ἡ ἀκολουθία αὐτῶν. Ἡ τελετὴ ἤρξατο μετὰ σύντομον προσευχὴν. Οἱ ἀκόλουθοι ἔφερον τὰ φαγητά, διεβίβαζον ταῦτα πρὸς τοὺς ὑπασπιστάς, οὗτοι τὰ ἐνεχειρίζον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν αὐτοκράτειραν καὶ τὰς κυρίας τῆς αὐλῆς, αἵτινες ὑπηρέτουν τοὺς ἐν τῇ τραπέζῃ. Ὁ αὐτοκράτωρ ὑπηρέτησεν ὅλους τοὺς γέροντας, ἡ δὲ αὐτοκράτειρα τὴν μᾶλλον ἡλικιωμένην ἐκ τῶν γραιῶν. Οἱ ἀρχιδουῦκες ἐδοθήθη-

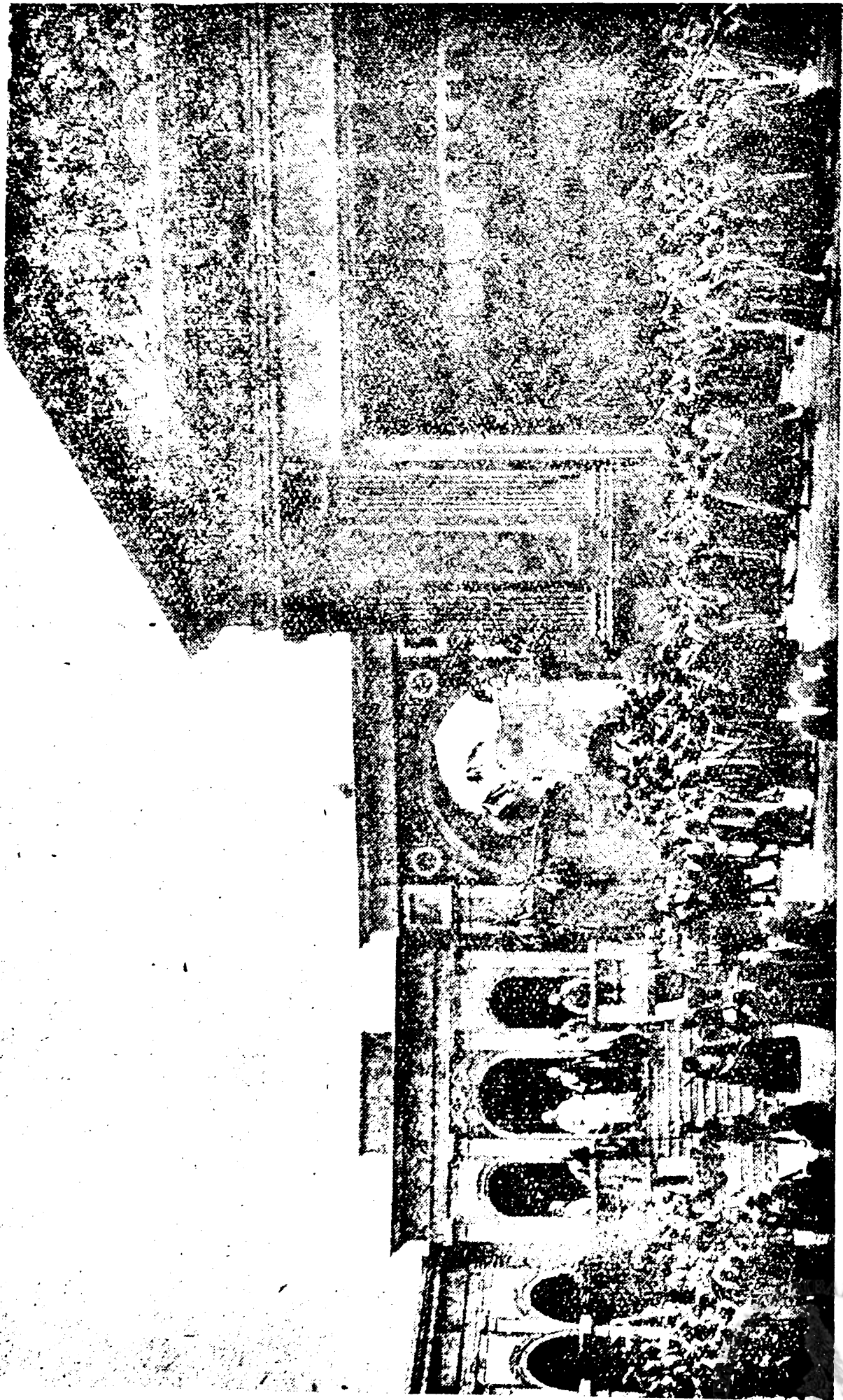

σαν εἰς τὴν ἄρσιν τῆς τραπέζης, μετὰ δὲ τὸ γεῦμα προέβησαν εἰς τὸ πλύσιμον τῶν ποδῶν. Τὸν αὐτοκράτορα ἐβοήθουν δύο ἱερεῖς καὶ ὁ πρῶτος τελετάρχης πρίγκηψ Χοχενλὸχ χύνοντες ἀπὸ χρυσῆς ὑδροχόης ὕδωρ ἐντὸς λεκανῶν ἐπίσης χρυσῶν. Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης γονυπετῆς ἐσπόγγιζε διὰ τινος χειρομάκτρου τοὺς πόδας τῶν γερόντων. Τὴν αὐτοκράτειραν ἐβοήθουν ἀκόλουθοι καὶ εἰς τελετάρχης, οἵτινες τῇ ἐνεχειρίζον τὴν ὑδροχόην, τὴν λεκάνην καὶ τὸ χειρόμακτρον. Τῆς τελετῆς ταύτης περατωθείσης αἱ Αὐτῶν Μεγαλειότητες ἐκρέμασαν περὶ τὸν τράχηλον ἐκάστου τῶν γερόντων δερμάτινον σακκίον περιέχον μικρὰν ποσότητα χρημάτων. Ἀκολούθως αἱ Αὐτῶν Μεγαλειότητες ἐπανῆλθον εἰς τὰ δώματά των. Οἱ γέροντες μετέβησαν εἰς τὰ οἰκίματα αὐτῶν ἐπὶ ὀχημάτων τῆς αὐλῆς φέροντες μεθ' ἑαυτῶν τὰ φαγητὰ χειρόμακτρα καὶ πινάκια, ἅτινα ἦσαν δι' αὐτοὺς προωρισμένα, περιπλέον ἕκαστος παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ μεγάλην φιάλην οἴνου»¹.

Εἰς τὴν παράστασιν αὐτὴν βλέπομε καὶ ἓνα στοιχεῖον τοῦ τυπικοῦ τῆς παραστάσεως εἰς τὰ βυζαντινὰ ἀνάχτορα, τοῦτο δὲ εἶναι ἡ ἀπονομὴ χρηματικοῦ δώρου εἰς τοὺς πλυνομένους. Αὐτὸ μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Νιπτήρ εἰσήχθη εἰς τὰς βασιλικὰς αὐλὰς τῆς Εὐρώπης ἀπευθείας ἀπὸ τὴν αὐλὴν τοῦ Βυζαντίου καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν.

Ἡ παράστασις τῶν παθῶν ἔχει χαραχτῆρα καθαρῶς λαϊκόν, ὁ λόγος δὲ γιὰ τὸν ὅποιον ἐσώθη μένον αὐτὴ ἀπ' ὄλας τὰς παραστάσεις τοῦ λαϊκοῦ θρησκευτικοῦ θεάτρου εἶναι ὅτι καὶ ἡ ὑπόθεσις εἶναι πολὺ δραματικὴ καὶ διότι ἐξ ἀρχῆς διετήρησε τὸν σοβαρὸν χαραχτῆρα τῆς. Καὶ ἂν ποτὲ εἰσεχώρησε καὶ εἰς αὐτὴν κανένα γελοῖον στοιχεῖον, ἐφρόντισαν ἐγκαίρως γὰ τὸ ἀπο-

Εἰκ. 5. Ἀπὸ τὰς παραστάσεις τοῦ Ὁμπεραμελεγγάου. Ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ ἐνώπιον τοῦ Πιλάτου (σελ. 108)

βάλουν. Κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα εἰς τὴν παράστασιν ἐλάμβαναν μέρος τετρακόσιοι ὑποκριταί, ἐγένετο δὲ εἰς πολλὰ μέρη τῆς Εὐρώπης, καθὼς εἰς τὸ Benediktbeureñ, Alsfeld, Donaueschingen, τὴν Φραγκφούρτην, Αὐγούσταν καὶ Χαϊδελδέργην τῆς Γερμανίας, εἰς τὸ Τιρόλο καὶ τὴν Βιέννην τῆς Αὐστρίας, εἰς τὴν Luzern τῆς Ἑλβετίας καὶ ἄλλου. Σήμερον γίνεται εἰς τὸ Τιρόλο, μὲ μεγάλην δὲ ἐπιδητικότητά καὶ μεγαλοπρέπειαν εἰς τὸ Ὁμπεραμμεργκάου τῆς Βαυαρίας κάθε δέκα ἔτη κατὰ συνήθειαν, ἣ ἑποία ἐπεκράτησε ἀπὸ τοῦ 1634 προελθοῦσα ἀπὸ ἱερὰν ὑπόσχεσιν πρὸς ἀνάμνησιν σωτηρίας ἀπὸ λοιμὸν¹. Κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Ὁμπεράμμεργκάου ἄρχισε ἀπὸ τοῦ 1904 νὰ γίνεται καὶ εἰς τὸ Νανσύ τῆς Γαλλίας.

Ἐκ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης τὸ θρησκευτικὸν θέατρον μετεδόθη καὶ εἰς τὴν Ρωσίαν. Ἐδῶ μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ μεγάλου Πέτρου ἐθεωροῦντο ὡς ἔργα τοῦ σατανᾶ ὅλα τὰ θεατρικὰ ἔργα, τὰ δημόσια θεάματα καὶ αὐτὴ ἡ μουσική. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι ὅτι ἡ πρώτη ἀπόπειρα θεατρικῆς παραστάσεως ἀνετέθη ἀπὸ τὸν τσάρον Ἀλέξιον Μιχαήλοβιτς εἰς τὸν ἐν Μόσχᾳ προτεστάντην πάστορα Γκρέγκορου, ὅστις διοργανώσας θίασον ἀπὸ ἐξήντα τέσσαρα πρόσωπα παρέστησε τὴν 17 Ὀκτωβρίου 1672 τὴν τραγικοκωμωδίαν Ἐσθῆρ καὶ Ἀλέξανδρος. Ἡ παράστασις ἔγινε πρὸς πανηγυρικὸν ἑορτασμὸν τῆς ἀνακηρύξεως ὡς διαδόχου τοῦ Θεοδώρου Ἀλεξέγιεβιτς καὶ τῶν γενεθλίων τῆς τσαρόπαιδος Θεοδώρας, παρευρέθησαν δὲ εἰς αὐτὴν ἡ τσαρική οἰκογένεια ἐκτὸς τῆς αὐτοκρατείας καὶ τῶν θυγατέρων τῆς, αἱ ὅποιαὶ παρακόλουθοσαν αὐτὴν ἀθέατοι ἀποπίσω ἀπὸ διχτυωτόν, οἱ ἄνθρωποι τῆς αὐλῆς, μεγιστάνες καὶ ἄλλο πλῆθος πολὺ. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Γκρέγκορου ἦτο ξένος, ἡ δημιουργία ἐθνικοῦ

¹ Πικτιμύχ. 282

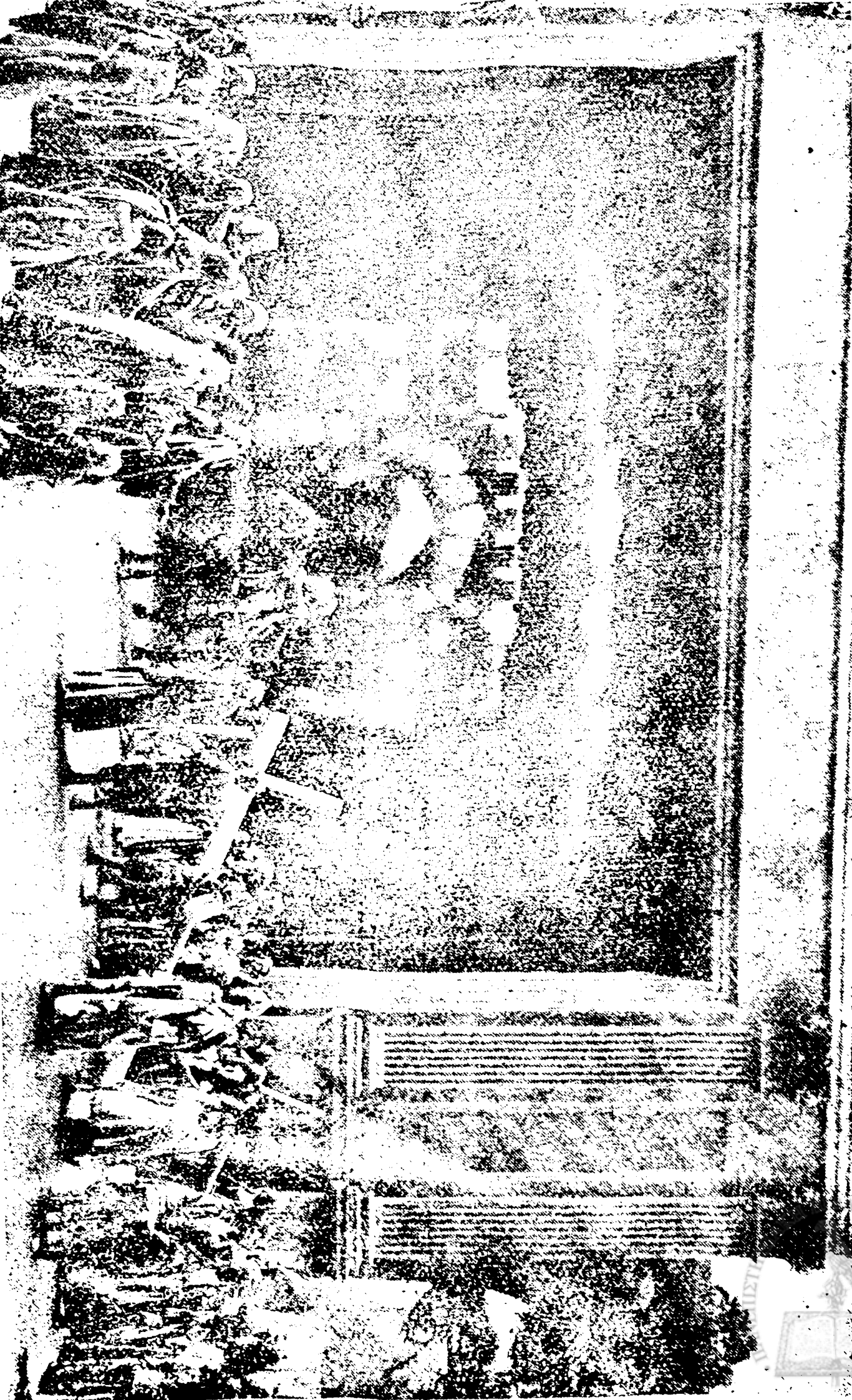

θρησκευτικοῦ δράματος ἀνετέθη ἀργότερα εἰς τὸν διάσημον θεολόγον Συμεὼν Πολότοκη, ὁ ὁποῖος ἔγραψε κωμῳδίαν με ὑπόθεσιν τὸν Ναβουχεδονόσορα καὶ τοὺς τρεῖς παῖδας καὶ τὸν ἄσωτον υἱόν. Ἀκόμα καὶ σήμερα εἰς τὴν Ρωσίαν δραματικοὶ συγγραφεῖς λαμβάνουν ὡς θέματα δραμάτων θρησκευτικὰς ὑποθέσεις, ὀνομάζουσι δὲ τὰ δράματα ταῦτα μυστήρια ἢ ὀρατόρια. Τοιοῦτοτρόπως ὁ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀποθανὼν μέγας δούξ Κωνσταντῖνος Κωνσταντινοβίτς ἔγραψε τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων, ὁ ὁποῖος ἐπαρεστάθη μὲν ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸ θέατρον τῶν ἀναχτόρων καὶ ἐνώπιον περιωρισμένου κύκλου ἀπὸ μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, αὐλικούς καὶ λογίους, διότι ἡ ἐκκλησία δὲν ἔδωσε τὴν ἄδειαν νὰ παρασταθῇ δημοσίᾳ. Ἐπίσης ὁ Α. Πάπκωφ ἔγραψε δράμα με ὑπόθεσιν τὴν νίκην τοῦ ἀποστόλου Πέτρου κατὰ τοῦ μάγου Σίμωνος, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπαρεστάθη μὲν, ἀλλὰ ἐμεταφράσθη εἰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας¹.

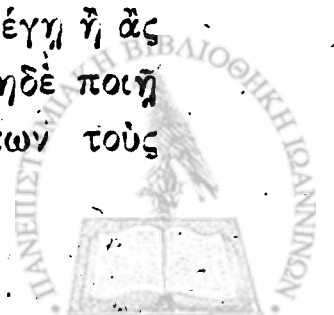
-13

Ἐπανερχόμεθα εἰς τὸ θέατρον τῶν Βυζαντινῶν. Ἔνεκα τῆς αὐστηρᾶς τυπικότητος τοῦ θρησκευτικοῦ δράματος ἴσως θὰ ἐνόμιζε κανένας ὅτι τοῦτο ἦτο παρωδία δράματος καὶ ὅτι οἱ ἠθοποιοὶ παριστάνοντες ἐπανελάμβαναν χωρὶς καμμίαν ἠθοποιίαν τοὺς λόγους τῶν προσώπων πού ὑπεκρίνοντο. Αὐτὸ εἶναι ἐν μέρει ἀληθινὸν μόνον προκειμένου περὶ τῶν παραστάσεων ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας. Καὶ τοιαῦται ἦσαν συνήθως ὁ Νιπτῆρ καὶ ἡ Κάμιος. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιον καὶ εἰς τὰς παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἦσαν αὐτοτελεῖς. Εἰς αὐτὰς οὔτε με ἱεροτελεστίαν ἀρχίζαν

καθώς εἰς τὰς πρώτας οὔτε μὲ τὸν συνηθισμένον τρόπον τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν ἐτελείωναν. Αὐταὶ ἦσαν παραστάσεις πραγματικοῦ θεάτρου. Πρῶτα πρῶτα μὲ μεγάλην προσοχὴν ἐγένετο ἡ ἐκλογή τῶν ἠθοποιῶν ποὺ θὰ ἤμποροῦσαν νὰ ὑποκριθῶν καλὰ τὰ πρωτότυπα πρόσωπα. Ἐπειτα μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν ἐγένετο καὶ ὁ μετασχηματισμὸς αὐτῶν, δηλαδὴ ἡ περιβολή, ἐνδυμασίας καταλλήλου πρὸς παράστασιν τῶν προσώπων τοῦ Χριστοῦ, τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἄλλων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Ταῦτα μᾶς εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὰς ὁδηγίας ποὺ ὑπάρχουν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς σκηνοθετικῆς διατάξεως τοῦ Παλατινοῦ κώδικος. «Ὁφείλεις σὺ ὁ κρατῶν τὴν παροῦσαν διάταξιν καὶ μέλλων ἐπιτάσσειν τοῖς λοιποῖς ἵνα πρὸ τῆς κατάρξεως τῆς ὑποθέσεως καταστήσῃς κατὰ τάξιν τὰ πράγματα, ἅπερ χρήζεται ἢ τοιαύτη δουλεία, καὶ ἔχειν τὰ πάντα ἔτοιμα, ἵνα, ὅταν γένηται ἡ χρῆσις ἐνὸς ἐκάστου, εὐρίσκεται παρευθὺς εὐτρεπισμένον καὶ ἔτοιμον, εἴθ' οὕτως εἰσελθεῖν κατ' ἰδίαν μετὰ καὶ τῶν συνυπουργῶν τοῦ τοιοῦτου ἔργου καὶ μετασχηματίσαι ἕκαστον πρὸς τὰ ὀφειλόμενα πρόσωπα ἀπὸ τε τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν λοιπῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, ὡσαύτως καὶ Ἰουδαίων καὶ τῶν λοιπῶν. Ὁφείλεις δὲ ἐκλογὴν ποιήσασθαι τῶν προσώπων καὶ καταστήσαι τοιαῦτα πρόσωπα τὰ δυνάμενα ὑποκρίνεσθαι καὶ μιμεῖσθαι τὰ πρωτότυπα πρόσωπα... καὶ παραγγεῖλαι αὐτοῖς τοῦ μὴ πρὸς γέλωτα καὶ ἐμπαιγμὸν μετέρχεσθαι τὰ πράγματα, ἀλλὰ μετὰ φόβου Θεοῦ καὶ εὐλαθείας καὶ προσοχῆς μεγάλης. Καὶ ἄς προσέχωσιν ἵνα μὴ προσκόπτῃ, ἢ περικόπτῃ ὁ εἰς τὸν ἕτερον καὶ γένηται σύγχυσις, ἀλλ' εἰς ἕκαστος προστασσόμενος ὅταν ἐνδέχεται καὶ ἄς λέγῃ ἢ ἄς ἐρωτᾷ ἢ ἄς ἀποκρίνηται μετὰ προσοχῆς. Ἄλλως δὲ μηδὲ ποιῆτι ἐκ τῶν μετασχηματισθέντων ἢ λέγῃ τι τῶν κινούντων τοὺς

θεωροῦντας πρὸς γέλωτα, ἀλλὰ πρὸς θαῦμα καὶ ἔκπληξιν τὰ πάντα γενέσθω».

Ἄφου ἐγίνετο ἐκλογή τῶν καταλλήλων ἡθοποιῶν, ἄρα ἔχομε ἀσχέτως πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ἱεροπρέπειαν καὶ σοβαρότητα τῶν παραστάσεων καὶ ἡθοποιίαν, δηλαδή ἐκδήλωσιν συναισθημάτων χαρᾶς, λύπης, οἴκτου, ὀργῆς, θαυμασμοῦ κ.τ.λ. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰς ἐδηγίας ποὺ παρεμβάλλονται μετὰ τῶν διαφορῶν ἐπεισοδίων τῶν δραμάτων. Οὕτω λόγου χάριν γὰρ ν' ἀναφέρωμε μερικὰ παραδείγματα, εἰς τὴν Ἔγερσιν τοῦ Λαζάρου, ἔταν ἡ Μαρία πέφτη εἰς τὰ πόδια τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ λέγει «Κύριε, ἐὰν ἦσουν ἐδῶ, δὲν ἤθελε πεθάνει ὁ ἀδελφός μου», ὁ Χριστὸς συγκινεῖται καὶ ταρασσεται καὶ δακρύζει. Εἰς τὴν Βαϊφόρον οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ ἀκολουθοῦντες αὐτὸν πορευόμενον εἰς Ἱεροσόλυμα ἐπὶ ὄνου διαρκῶς φιθυρίζουν ἀναμεταξύ τους θαυμάζοντες τὴν ταπείνωσιν τοῦ διδασκάλου. Εἰς ἄλλην πρᾶξιν τοῦ ἰδίου δράματος ὁ Χριστὸς εἰσελθὼν εἰς τὸν ναὸν καὶ ἰδὼν ἐκεῖ ἀνθρώπους νὰ πούλουσιν καὶ ἀγοράζουσιν πρόβατα καὶ βόδια καὶ περιστέρια καὶ ἄλλα ζῶα καὶ πράγματα ἀγαναχτεῖ, ἀνατρέπει καὶ σπάζει τὰ τραπέζια καὶ μεμασίγι διώχνει ὅλους ἀπεκεῖ. Εἰς τὸ δράμα τῆς Τραπέζης ἐνῶ ἡ ἁμαρτωλὴ γυναῖκα κλαίει καὶ ὀδύρεται καὶ ἀλείφουσα μὲ πολυτιμον μύρον τὰ πόδια τοῦ Χριστοῦ τὰ σκουπίζει κατόπιν μὲ τὰ μαλλιά της, οἱ μαθηταὶ καὶ πρὸ πάντων ὁ Ἰούδας ἀγαναχτοῦν γὰρ τὴν ἀπώλειαν τοῦ μύρου. Εἰς τὸ δράμα τῆς Προδοσίας ὁ Πέτρος βγάζει μαχαίρι καὶ κόφτει τὸ ἀφτί ἐνὸς ὑπηρέτου, ὁ ἴδιος δὲ εἰς τὸ δράμα τῆς Ἀρνήσεως μετανοήσας γὰρ τὴν ἄρνησιν τοῦ διδασκάλου του χύνει πικρὰ δάκρυα. Κατὰ τὴν ἀνάκρισιν τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τοῦ Καϊάφα οὗτος ξεσκίζει τὰ φορέματά του, διότι τάχα ἐδλαστήμησε ἐκεῖνος, κατὰ δὲ τὴν δίκην ἐνώπιον τοῦ Πιλάτου οἱ Ἑβραῖοι ἀγαναχτοῦν κατὰ τοῦ ὑπαλλήλου τοῦ ἡγε-

μόνος, διότι ἔβαλε κατὰ γῆς τὸ φακίολι του γιὰ νὰ πατήσῃ ὁ Χριστὸς χάριν τιμῆς πρὸς αὐτόν, τρίζουν δὲ τὰ δόντια κατὰ τοῦ Νικοδήμου, διότι μὲ θάρρος ὑπερασπίζεται τὸν Χριστόν. Εἰς τὴν Σταύρωσιν αἱ γνωσταὶ τοῦ Χριστοῦ γυναῖκες τὸν ἀκολουθοῦν ἐνῶ τὸν πηγαίνουν οἱ στρατιῶται εἰς τὸν Γολγοθᾶν καὶ διαρκῶς κλαίουν, κοντὰ εἰς τὸν σταυρὸν κλαίει ἀπαρηγόρητα ἡ μητέρα του καὶ πάλιν μητέρα καὶ μυροφόροι μοιρολογοῦν κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν. Κατὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν οἱ μὲν φύλακες τοῦ τάφου στρατιῶται πέφτουν ἀπὸ τὸν φόβον εἰς τὴν γῆν σὰν μισαποθαμένοι, αἱ δὲ μυροφόροι μὲ φόβον καὶ δειλίαν πλησιάζουν εἰς τὸν τάφον γιὰ ν' ἀλείψουν μὲ μύρα τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

Ἀπ' ὧν αὐτὰ ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἠθοποιΐα εἰς τὸ θρησκευτικὸν θέατρον τῶν Βυζαντινῶν δὲν ἦτο καθόλου παραμελημένη. Ἐπομένως δὲν εἶναι ἀπολύτως ὀρθὴ ἡ γνώμη τοῦ βυζαντινολόγου Millet ὅτι τὸ θρησκευτικὸν δράμα δὲν ἦτο τίποτε ἄλλο παρὰ μία ἄφρονος μιμητικὴ παράστασις χωρὶς ν' ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὸ κείμενον οἱ παριστάνοντες, ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ εἰποῦν καμμίαν λέξιν τῶν προσώπων, τὰ ὅποια ἐπαρίσταναν, ἦτο δηλαδὴ ἓνα σύμβολον, τὸ ὅποιον συνώδευε ἀπλῶς καὶ ἐξωραΐζε τὸν φαλλόμενον ὕμνον ἢ τὸ ἀναγινωσκόμενον κείμενον χωρὶς νὰ τὸ μεταβάλλῃ εἰς παράστασιν θεατρικὴν. Ὁ Millet ὅταν τὰ ἔγραφε αὐτὰ εἶχε ὑπ' ὄψιν μόνον τὸ τυπικὸν τῆς Καμίνου καὶ τὰ τυπικὰ τῆς ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, τὰ ὅποια περιέχουν τὴν τελετὴν τοῦ Νιπτῆρος καὶ μερικὰς ἄλλας μιμητικὰς πράξεις εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ. Χωρὶς ἄλλο δὲν θὰ ἐξέφερε τοιαύτην γνώμην, ἂν ἐγνώριζε τὴν σειρὰν τῶν δραμάτων τοῦ Παλατίνου κώδικος, τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσε ὁ Λάμπρος καθ' ὃ ἔτος (1916) ἔγραφε

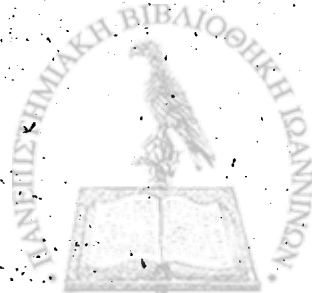

ἐκεῖνος τ' ἀνωτέρω. Ἐδῶ ἔχομε πραγματικάς θεατρικάς παραστάσεις καὶ ὄχι τυπικάς διατάξεις ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν καὶ τελετῶν.

I4

Εἶναι βέβαιον ὅτι αἱ παραστάσεις ἐγίνοντο ἐντὸς τῶν ναῶν ἢ εἰς τοὺς νάρθηκας καὶ τοὺς περιβόλους αὐτῶν, ἀλλ' ὅμως καὶ σκηνὴ κατεσκευάζετο καὶ ἡ σκηνοθεσία ἦτο πάντοτε σύμφωνος εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας τῆς πρὸς τὸ παριστανόμενον δράμα μεταβαλλομένη φυσικὰ κάθε φορά ἀναλόγως τῶν διαφορῶν πράξεών του. Εἰς τὸ θρησκευτικὸν θέατρον τῶν Εὐρωπαϊῶν ἡ σκηνὴ ἦτο χωρισμένη ἐνίοτε εἰς τρεῖς ὀροφάς. Ἡ μέση παρίστανε τὴν γῆν, ἡ ἄνω τὸν οὐρανὸν καὶ ἡ ὑποκάτω τὸν "Ἄδην¹. "Ἐν καὶ δὲν ἔχομε μαρτυρίας ὅτι καὶ τῶν Βυζαντινῶν ἡ σκηνὴ εἶχε τοιαύτην διαίρεσιν, ἐν τούτοις ὅμως ἤμπορεῖ κανένας νὰ τὴν ὑποθέσῃ, ἀφοῦ οἱ Εὐρωπαῖοι ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς παρέλαβαν τὰς θρησκευτικάς παραστάσεις. "Ἄλλως τε τοιαύτη διαίρεσις ἦτο ἀναγκαία κατὰ τὴν παράστασιν τῶν παθῶν, τῶν ὁποίων ὡς γνωστὸν μία πράξις ἦτο καὶ ἡ κάθοδος εἰς τὸν "Ἄδην. Δὲν ἔλειπαν δὲ καὶ τὰ μηχανικὰ μέσα πρὸς παραγωγὴν φυσικῶν φαινομένων ἢ παράστασιν ἄλλων ἐπεισοδίων. Οὕτω εἰς τὴν ἀνάστασιν εἰδικὸν μηχανήμα ἐχρησίμευε γιὰ νὰ παραχθῇ κρότος καὶ βροντὴ, εἰς τὴν παράστασιν τῶν τριῶν παιδῶν μὲ μηχανήμα κατεβάζετο ἄγγελος εἰς τὴν κάμινον, εἰς δὲ τὴν ἀνάληψιν τοῦ προφήτου Ἡλία ἐμφανίζετο ἀνωθεν ἄρμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνέβαινε οὗτος καὶ ἀνελαμβάνετο. Πολλὴ ὁμοιότης θὰ ὑπῆρχε μεταξὺ τοῦ ἄρματος τοῦ Ἡλία καὶ τοῦ ἄρματος τῆς Μηδείας εἰς τὸ δμώνυμον δράμα τοῦ Εὐριπίδου.

1 Κυριακ. 2, 308

15

Αἱ καθόλου πληροφορίες μας περί τοῦ θεάτρου, ὅσον καὶ ἂν εἶναι ἀτελεῖς, μᾶς ἀναγκάζουν νὰ διαφωνήσωμε πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης Συμεὼν ἀκμάσαντα κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 15ου αἰῶνος, διότι εἰς τὸ σύγγραμμά του κατὰ πασῶν τῶν αἱρέσεων λαμβάνει ὡς ἀφορμὴν καὶ τὰ θρησκευτικὰ δράματα γιὰ νὰ φέγη τοὺς Λατίνους ὡς καινοτομοῦντάς ¹. Καὶ ἔχει μὲν δίκαιον νὰ τὸ κάμῃ αὐτὸ προκειμένου περὶ τῆς παραστάσεως τῶν μυστηρίων εἰς τὰς κοινὰς πλατείας καὶ τὰς τριόδους τῶν πόλεων, διότι ἀληθινὰ ἢ ἀπομάκρυνσις τῶν θρησκευτικῶν παραστάσεων ἀπὸ τοῦ ναοῦ συνετέλεσε πολὺ εἰς τὸν ἀσεβῆ ἐκφυλισμὸν καὶ τὴν ἐξαχρείωσίν τους, τοὺς κατακρίνει ὅμως καὶ γιὰ ἄλλα πράγματα, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἔχει δίκαιον. Ὡς παραδείγματα δὲ ἀναφέρει ὁ ἴδιος τὴν παράστασιν τοῦ εὐαγγελισμοῦ καὶ τῆς σταυρώσεως. Καὶ εἰς μὲν τὸν εὐαγγελισμὸν ἄλλος μὲν ὑπεκρίνετο τὴν Μαριάμ, ἄλλος τὸν ἄγγελον, ἄλλος τὸν Θεόν, τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα ἐπκρίστανεν μὲ περιστέρι, τὸ ὁποῖον ὑπεδέχετο εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἢ ὑποτιθεμένη Μαριάμ. Εἰς δὲ τὴν σταύρωσιν ἕνας κοινὸς ἄνθρωπος ἐπαρίστανε τὸν Χριστόν, ἀντὶ δὲ τοῦ φυσικοῦ αἵματος ἔτρεχε ἀπὸ τὰ καρφωμένα χέρια καὶ πόδια καὶ τὸ πληγωμένον πλευρὸν αἷμα ζωῆς μέσα ἀπὸ χοληδόχου κύστεως, τὰς ὁποίας ἐγέμιζαν πρωτύτερα καὶ προσάρμοζαν τεχνικὰ εἰς τὰ μέρη τοῦ σώματος ποῦ ἐπρόκειτο νὰ πληγωθῶν. Τοὺς φέγει ἐπίσης, διότι κριστάνοντες οἱ ἡθοποιοὶ ἔβαζαν ξένα φορέματα καὶ ξένα μαλλιά, λ. χ. εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν ὁ ἡθοποιὸς ποῦ ὑπεκρίνετο τὸν Θεὸν ἔβαζε ψεύτικα

¹ Migne 155, 112 κξ.

ἄσπρα γένεια καὶ ἄσπρα μαλλιά. "Ὅλ⁵ αὐτὰ ὁ Συμεὼν τὰ νομίζει ἀλλότρια τῆς χριστιανικῆς εὐλαβείας. "Ἄν. δέ, ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Συμεὼν, θέλουν καὶ οἱ Λατῖνοι νὰ μᾶς κατηγορήσουν ἑμᾶς τοὺς ὀρθοδόξους γιὰ τὴν Κάμινον, θὰ πάη χαμένος ὁ κόπος τους, διότι ἑμεῖς δὲν καίομε κάμινον, ἀλλὰ λαμπάδας ἀνάδομε μέσθ εἰς τὴν κάμινον καὶ θυμίαμα εἰς τὸν Θεὸν προσφέρομε κατὰ τὴν συνήθειαν καὶ ἄγγελον εἰκονίζομε κατεβαίνοντα καὶ δὲν στέλνομε ἄνθρωπον μὲ μορφήν ἀγγέλου.

Ἄλλ' ἑμεῖς γνωρίζομε ἤδη ὅτι καὶ εἰς τὴν βυζαντινὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν σταύρωσιν ὁ ἡθοποιὸς ποὺ ἐπαρίστανε τὸν Χριστὸν ἐσταυρώνετο καὶ μὲ τὴν λόγχην τὸν ἐχτυποῦσαν εἰς τὸ πλευρόν, ἀπόπου ἔτρεχε σύμφωνα μὲ τὴν εὐαγγελικὴν διήγησιν αἷμα καὶ νερό, τὸ ὁποῖον βέβαια δὲν ἔτρεχε ἀπὸ τὸ ἰδικόν του σῶμα, ἀλλ' ἀπὸ κάποιαν φούσκαν, τὴν ὁποίαν ἐγέμιζαν ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ ὑγρά χωρισμένα ἐσωτερικῶς τεχνικὰ καὶ προσάρμοζαν πρωτύτερα εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ σώματος. "Ἄν δὲ ἐγίνετο καὶ ἡ παράστασις τοῦ εὐαγγελισμοῦ, ὁμοίως θὰ ἔκαμναν καὶ ἐδῶ οἱ ἡθοποιοί, τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα κατ' ἀνάγκην θὰ τὸ ἐπαρίσταναν μὲ περιστέρι σύμφωνα ἄλλως τε καὶ μὲ τὴν διήγησιν τοῦ εὐαγγελίου, ὅπου εἰς ἄλλην περίστασιν μὲ τὴν μορφήν αὐτὴν ἐπαρουσιάσθη. Γνωρίζομε δὲ ἀπὸ τὸν Παλατῖνον κώδικα ὅτι αἱ μεταμορφώσεις τῶν ἡθοποιῶν ἦσαν συνήθεις καὶ ἀπαραίτητοι. ἀπὸ δὲ τὸν Βαλσαμῶνα μαθαίνομε ὅτι μερικοὶ κληρικοὶ μετεμορφώνοντο εἰς μερικὰς ἐορτὰς μὲ διάφορα προσωπεῖα καὶ ἄλλοτε μὲν ἔμπαιναν εἰς τοὺς ναοὺς μὲ στρατιωτικὰς ἐνδυμασίας καὶ ξίφη, ἄλλοτε δὲ ἀποτελοῦσαν πομπὴν ὡς μοναχοὶ ἢ καὶ ὡς ζῶα τετράποδα¹. Καὶ ἦτο πολὺ φυσικὸν τοῦτο. Ἐφοῦ ἐγίνετο παράστασις θεατρικὴ, οἱ ὑποκριταὶ εἴτε λαϊκοὶ εἴτε κλη-

1 Ράλλ. Σύν.: 2, 451

κρηκοὶ ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ φοροῦν ἰδιαίτερα σκηνικὰ φορέματα. Πῶς θὰ ἐπαριστάνετο ὁ Χριστὸς ἢ ὁ Πέτρος ἢ ὁ Νικόδημος καὶ οἱ ἄλλοι ποὺ ἐφοροῦσαν τὴν ἐθνικὴν ἐνδυμασίαν τῶν Ἑβραίων; Μὲ ἐνδυμασίαν τῶν Βυζαντινῶν; Ὁχι βέβαια. Μᾶς πληροφορεῖ δὲ ὁ Βαλσαμῶν ὅτι ταῦτα συνέβαιναν κατὰ συνήθειαν πολὺ παλαιάν, ὥστε κανένας ἀπ' ἐκείνους ποὺ εἶχε ἐρωτήσει δὲν ἐγνώριζε νὰ τοῦ εἰπῆ ἀποπότε ἐπεκράτησε αὐτή. Ἀπὸ τὸν ἴδιον ἐπίσης μαθαίνομε ὅτι ὀλίγα χρόνια πρωτύτερα εἶχε καταργηθῆ ἓνα θεατρικὸν ἔθιμον, καθ' ὃ τὴν 25 Ὀκτωβρίου ἑορτὴν τῶν ἁγίων νοταρίων Μαρκιανοῦ καὶ Μαρτυρίου ἐγένετο διὰ μέσου τῆς ἀγορᾶς κάποια θεατρικὴ παρέλασις ἀπὸ τοὺς νοταρίους παιδοδιδασκάλους, οἱ ὅποιοι ἐφοροῦσαν προσωπεῖα σκηνικὰ. Τῆς παρελάσεως αὐτῆς δυστυχῶς δὲν γνωρίζομε λεπτομερείας. Ἐπίσης μᾶς εἶναι ἄγνωστον εἰς ποίαν περίστασιν καὶ τί παριστάνοντες οἱ κληρικοὶ μετεμορφώνοντο ὅτε μὲν εἰς στρατιώτας ἢ μοναχοὺς, ὅτε δὲ εἰς ζῶα τετράποδα. Πιθανώτατα πρόκειται περὶ καρναβαλικῶν ἑορτῶν τῆς πρωτοχρονιάς, ἂν δὲ τοῦτο συμβαίνει, εἶναι ἄλλο ζήτημα ποῦ δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Τοῦτο μόνον παρατηροῦμε ὅτι ἡ μεταμόρφωσις εἰς ζῶα ἐσώθη μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ὡς λείψανον τῶν βυζαντινῶν συνηθειῶν, μεταμόρφωσις ὅμως ὄχι κληρικῶν, ἀλλὰ λαϊκῶν. Εἰς τὸν Πόντον τοῦλάχιστον καθόσον ἐνθυμούμεθα ἀπὸ τὰ παιδικὰ μας χρόνια τὴν νύχτα τῆς πρωτοχρονιάς οἱ λεγόμενοι μωμέροι, ἤτοι μασκαράδες μεταμορφωμένοι εἰς διάφορα πρόσωπα καὶ σχήματα, οἷον διαβόλου, νύφης, τράγου, ἀρκούδας καὶ ἄλλων περιήρχοντο τὰς οἰκίας καὶ ἐντὸς αὐτῶν ἔκαμναν συντόμους παραστάσεις.

Τώρα ἔμως γεννᾶται ἡ ἀπορία, πῶς πρέπει νὰ ἐξηγήσωμε τὰς κατηγορίας τοῦ Συμεῶν κατὰ τῶν Λατίνων; Θὰ ὑποθέσωμε ὅτι ἐπίτηδες ἀποσιωποῦσε θεατρικὰς συνηθείας τῶν Βυζαντινῶν

για να ἔχη λόγους να κατακρίνη τοὺς Λατίνους γιὰ τὰ ἴδια πράγματα; "Οχι βέβαια. Ὁ Συμεὼν ἦτο ἀνώτερος τοιοῦτων εὐτελῶν παθῶν. Ἐγινε ἀπλούστατα ἄθυμα τῆς ἀγνοίας του εἴτε διότι εἰς τὰς ἡμέρας του ἔπαυσαν αἱ θεατρικαὶ παραστάσεις εἴτε διότι ἐγίνοντο μὲν κάπου, ἀλλ' αὐτὸς δὲν τὰς ἐγνώριζε καὶ γιὰ τοῦτο μόνον τὴν παράστασιν τῆς Καμίνου ἀναφέρει ὅτι ἐγίνετο. Καὶ αἱ δύο ὑποθέσεις εἶναι πιθαναί, ἴσως ὅμως πιθανωτέρα ἡ πρώτη.

Τὸ θρησκευτικὸν θέατρον εἶχε καὶ τοὺς ἐχθροὺς του. Αὐτὸ μαρτυροῦν αἱ σφοδραὶ κατακρίσεις τοῦ Βαλσαμῶνος καὶ τοῦ Κεδρηνοῦ¹. "Ολοὶ οἱ πατριάρχαι καὶ οἱ ἐπίσκοποι δὲν θὰ τὸ εὖνοοῦσαν, ὑπεθέτομε, καθὼς τὸ εὐνόησαν καὶ ἐπροστάτευσαν ὁ Θεοφύλακτος, ὁ Κηρουλλάριος καὶ ὁ ἐπίσκοπος Εὐχαΐτων Ἰωάννης. Τὸν ἐναντίον του πόλεμον μιᾶς μερίδος τῆς κοινῆς κατὰ τοῦ κλήρου μαρτυρεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι αὐτὸ ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς κύριωτέρας κατηγορίας κατὰ τοῦ Κηρουλλαρίου, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἐξέπεσε αὐτὸς ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον². Ὅφειλομε λοιπὸν νὰ πιστέψωμε ὅτι μικρὸν κατὰ μικρὸν κατηργήθη ἐκτὸς τῶν παραστάσεων τῆς Καμίνου καὶ τοῦ Νιπτῆρος. Ἐκ τούτων ἡ πρώτη ἐγίνετο μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Γάλλος περιηγητὴς Bertrand de la Broquière, ὅστις τὸν 15ον αἰῶνα περιηγήθη τὴν Ἰ. Ανατολήν, εἶδε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἀλώσεως τὴν παράστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν παρευρέθη καὶ ὁ αὐτοκράτωρ μαζί με τὴν αὐτοκράτειραν³. Ἡ δευτέρα ἐξακολουθεῖ νὰ γίνεται καὶ σήμερα καθὼς ἤδη μᾶς εἶναι γνωστὸν ταχτικὰ μὲν εἰς τὰ Ἱερο-

¹ Ράλλ. Σύντ. 2, 451—Κεδρην. 2, 332 κέξ.

² Σάθ. 1στ, ρπδ, τπδ

³ Legr. 1, XXIV—Ροδοκανάκης ἐν Πίνακothήκῃ τοῦ 1915 σελ. 96

σόλυμα καὶ τὴν Πάτμον, κάποτε δὲ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐγένετο καὶ εἰς τὴν Μάδυτον¹ καὶ εἰς τὴν μονὴν τοῦ Προδρόμου παρὰ τὴν Καισάρειαν, ὅπου συνήθως εἶχε τὴν ἔδραν τοῦ ὁ μητροπολίτης τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης. Φαίνεται δὲ ὅτι εἰς παλαιότερους χρόνους, μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐννοεῖται, εἶχε μεγαλυτέραν ἔκτασιν ἢ συνήθεια τῆς παραστάσεως καθὼς ἤμπορεῖ κανένας νὰ συμπεράνη ἀπὸ ἓνα τυπικὸν τῆς σκηνοθετικῆς διατάξεως, τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη εἰς τὴν Βενετίαν τὸ 1771 γιὰ τὴν καθολικὴν χρῆσιν τῶν ἀρχιερέων, νὰ τὸ ἔχουν αὐτὸ ὡς ἔδηγόν τῆς τελέσεως τοῦ Νιπτῆρος κάθε ἔτος. Ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον ἡ μὲν παράστασις τῆς Καμίνου ἐπέζησε περισσότερο ἀπὸ τὰς ἄλλας, ὁ δὲ Νιπτῆρ γίνεται καὶ σήμερα, εἶναι ὁ ἕξῃς. Αἱ δύο αὐταὶ παραστάσεις εἶχαν χαραχτῆρα κατ' ἐξοχὴν τελετουργικόν, διότι ἀποτελοῦσαν μέρος τοῦ ἐπισήμου τυπικοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν, ἐνῶ αἱ ἄλλαι ἐγένοντο μὲν καὶ αὐταὶ κατὰ τὰς οἰκείας ἐορτάς, ἦσαν ὅμως αὐτοτελεῖς χωρὶς νὰ ἔχουν σχέσιν τελετουργικὴν πρὸς τὸ τυπικὸν τῶν ἀκολουθιῶν. Ἐντεῦθεν προήρχετο καὶ ἡ θεατρικὴ μορφή τους εἰς τὴν κυρίαν σημασίαν τῆς λέξεως. Αὐταὶ ἐσκανδάλιζαν τὰς συνειδήσεις ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἦσαν πολέμιοι κάθε νεωτερισμοῦ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα καὶ ἐπὶ τέλους μὲ τὴν συνεχῆ ἀντίδρασιν τους ἐκατώρθωσαν νὰ τὰς καταργήσουν ἐντελῶς.

Τ Ε Λ Ο Σ

1 Χειρόγραφον Λαογραφικῆς

ἀρχείου ἀριθμ. 279 σελ. 226

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Μητροπολιτῆ

ΕΥΛΟΓΙΟΙ ΚΟΥΡΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία και περιοδικά, εἰς τὰ ὁποῖα γίνονται παραπομπαὶ εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην.

1) ΒΙΒΛΙΑ

- Εὐαγγέλια ἀπόκρυφα (ἔκδοσις Tischendorf ἐν Λειψία 1853).
Χρυσοστόμου Ὁμιλίαι (Patrologia Migne).
Θεοφάνης (ἔκδ. Βόννης).
Κεδρηνός (ἔκδ. Βόννης).
Κωδινός Κουροπαλάτης (ἔκδ. Βόννης).
Liutprandi episcopi Cremonensis Opera omnia Hannoverae 1839.
Goar Εὐχολόγιον ἐν Βενετία 1730.
Mr du Tilliot Mémoires pour servir à l'histoire de la fête des fous, qui se faisoit autrefois dans plusieurs églises, à Lausanne et à Geneve 1741.
Ἡ Ἀκολουθία τοῦ θεοῦ καὶ ἱεροῦ Νικητῆρος Ἐνετίησιν 1771.
Γ. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ Σύνταγμα θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων Ἀθή-
νησι 1852.
Πεντηκοστάριον ἐκκλησιαστικόν ἐν Βενετία 1856.
Παρακλητικὴ ἦτοι Ὀκτώηχος ἡ μεγάλη ἐν Βενετία 1858.
Τριώδιον ἐν Βενετία 1886
Καρόλου Ὀδοφρ. Μυλλέρου Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας κατὰ
μετάφρασιν ὑπὸ Α. Κυπριανοῦ ἐν Ἀθήναις 1868.
Κ. Σάθα Ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν
Βυζαντινῶν ἐν Βενετία 1878.
E. Legrand Bibliothèque Grecque Vulgaire Paris 1880.
Ν. Β. Φαρδύ Ἱστορία τῆς ἐν Κορινθῆ ἑλληνικῆς ἀποικίας ἐν Ἀθή-
ναις 1888.
Μπάρτ καὶ Χίρστ Λεξικὸν Ἐγκυκλοπαιδικὸν Ἀθήνησι 1890.
Σ. Λάμπρου Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἀθήναις 1892.
Γ. Μιστριώτου Γραμματολογία ἑλληνικὴ ἐν Ἀθήναις 1894.

- Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως* Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας ἐν Πετροπόλει 1894.
- A. Dmitrievskij* Τυπικὰ Κίεν 1895.
- A. Parmentier* Album historique Paris 1893.
- Κρουμβάχερ* Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Γεωργίου Σωτηριάδου ἐν Ἀθήναις 1897.
- Α. Διομήδους Κυριακοῦ* Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ἐν Ἀθήναις 1898.
- Μ. Γεδεών* Πατριαρχικοὶ Πίνακες ἐν Κωνσταντινουπόλει.
- A. Dmitrievskij* Εὐχολόγια Κίεν 1901.
- Γρηγορίου Χ. Παπαμιχαήλ* Ἐκκλησια καὶ θέατρον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ [1916].
- Gabr. Millet* Recherches sur l'iconographie de l'évangile Paris 1916
- L. Préhier* L'art chrétien Paris 1918.
- Πολυδώρου Παπαχριστοδούλου* Θρακικὲς ἠθογραφεῖς Ἀθήνα 1924.

2) ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- Ἔστια Ἀθηνῶν.
- Νέα Σιών Ἱεροσολύμων.
- Vizantijskij Vremeni* (Βυζαντινὰ Χρονικὰ) Πετροπόλεως.
- Πινακοθήκη Ἀθηνῶν.
- Νέος Ἑλληνομνήμων ὑπὸ Σ. Δάμπρου ἐν Ἀθήναις.
- Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως.
- Παρθενῶν Ἀθηνῶν.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

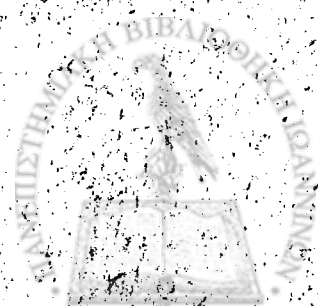
σελ. 27 στίχ. 20 αντί: και της Κασσάνδρας γράφει: και εκ της Κασσάνδρας

σελ. 34 στίχ. 27 αντί ανάγκα γράφει: ανάγκη

» 35 » 24 » αι » και

» 38 » 1 » Κα » Και

» 94 ή υποσημ. 1 ανήκει εις την σελ. 93

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΝΕΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ 1925

Ἄθανα Γ. Δέκα Ἐρωτες	Δρ. 15.—
Γκόλφη Ρήγας Στὸ Γύριομα τῆς Ρίμας	» 8.—
Δημητρακοπούλου Π. Τὸ Μυστικὸν τοῦ Βοσπόρου (Τόμοι 3)	» 30.—
» Δούκισσα τῆς Πλακεντίας	» 20.—
» Τζέννυ Θεοτόκη	» 20.—
» Ἡ Θεοφανῶ	» 20.—
» Ἡ Ζωὴ τοῦ Θανάτου	» 20.—
» Ἡ Σιδηρᾶ Διαθήκη	» 20.—
Δραγούμη Ἰουλίας Στὸ νηαί τους	» 15.—
Δροσίνη Γ. Ὁ Μάρμα Δῆμος	» 12.50
Προβελεγγίου Α. Ἐμπρὸς στὸ ἄπειρο	» 10.—
Παπαχρηστόδουλου Πολ. Θρακικὲς Ἠθογραφαίς Α'	» 12.50
» » » Β'	» 15.—
Τυμφορνδοῦ Ἡ Ὁραία τοῦ Πέραν	» 20.—
Ἐδγάρδου Πόου Ὁ Χρυσοκάραβος	» 12.50
Γκουίντο Ντὰ Βερόνα Ἐκείνη πού δὲν πρέπει ν' ἀγα- πιέται	» 25.—
Herchenbach Gobat Μιράλδα καὶ ἄλλα διηγήματα	» 12.50
Bordeau Henry Ἡ Γιαμιλέ (μυθιστόρημα)	» 15.—
Φαλτάϊτς Κ. Οἱ παραστρατημένοι	» 15.—
Μωλφορδ Π. Ὁ Θάνατος καταργεῖται	» 10.—
Μάξ Νορδάου Τὰ κατὰ Συνθήκην ψεῦδη	» 20.—
Σιεγκεβίτς Σ. Quo Vadis	» 20.—
Τουργένιεφ Ἰδὴν Κλαρα Μίλιτς	» 15.—
Σανδῶ Ἰουλίου Ἡ Μαγδαληνή	» 12.50
Μαργκερίτ Β. Ἡ Γκαρσὸν	» 30.—
Ριόπέν Ζ. Ἡ Πεταλοῦδα καὶ ἡ Φλόγα	» 7.56
Τσεχῶφ Α. Αἴθουσα 6	» 10.—
Ψυμπυσέδου Ἐρως ἀδελφῶν	» 7.50

P. DECHARME

ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ

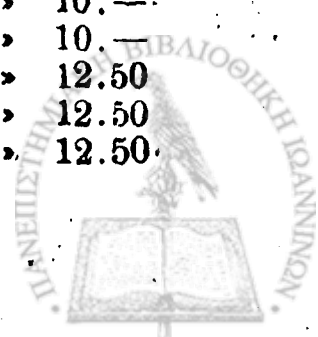
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ
ΑΔ. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

Τιμὴ ὁλοκλήρου τοῦ ἔργου	» 150.—
Διὰ τοὺς προπληρώνοντας	» 135.—
Τιμὴ ἐκάστου τεύχους	» 20.—

ΝΕΑ ΕΡΓΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΡΟΣΙΝΗ

Ἐρση μυθιστόρημα	» 15.—
Φωτερὰ Σκοτάδια ποιήματα (Ἐκδ. Β')	» 10.—
Κλειστὰ Βλέφαρα ποιήματα (Ἐκδ. Β')	» 10.—
Πύρινη Ρομφαία ποιήματα	» 10.—
Θὰ Βραδιάζει ποιήματα	» 12.50
Ἡ Πεντάμορφη αἰσθηματικὴ μελέτη	» 12.50
Τὰ Ὁραιότερα Δημοτικὰ δίδοιχα ἐκλογή.	» 12.50

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ

46 ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 46 — ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΟΥΛΙΟΥ ΒΕΡΝ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ—ΒΡΑΒΕΥΘΕΙΣΑ ΥΠΟ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

Τὰ ὠραιότερα βιβλία τοῦ κόσμου. Τὰ τερπνότερα καὶ διδακτικώτερα μυθιστορήματα τῶν παιδιῶν, μεταφρασμένα εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Ἡ Ἑλληνικὴ ἔκδοσις εἶναι τυπωμένη ἐπὶ χάρτου ἀρίστης ποιότητος καὶ κοσμεῖται μὲ εἰκόνας καλλιτεχνικωτάτας, ὁμοίας ἀκριδῶς πρὸς τὴν πολυτελεῖ ἔκδοσιν τῶν Παρισίων.

Ἀπὸ τῆς Γῆς εἰς τὴν Σελήνην	ἄδεται δρ. 25.—	χρυσῶδ.	40—
Περὶ τὴν Σελήνην	ἄδεται δρ. 25.—	χρυσῶδ.	40—
Ρωβῦρος ὁ κατακτητὴς	ἄδεται δρ. 25.—	χρυσῶδ.	40—
Ἡ ὄχολὴ τῶν Ροβινδῶνων	ἄδεται δρ. 25.—	χρυσῶδ.	40—
Ὁ λαχνὸς ὑπ' ἀριθμὸν 9,672	ἄδεται δρ. 25.—	χρυσῶδ.	40—
Αἱ μέλαινα Ἰνδία	ἄδεται δρ. 25.—	χρυσῶδ.	40—
Τύχαι 3 Ρώσων καὶ 3 Ἀγγλ.	ἄδεται δρ. 25.—	χρυσῶδ.	40—
Τὰ πεντακόδια ἑκατομμύρια	ἄδεται δρ. 25.—	χρυσῶδ.	40—
Ὁ Σανδελλῶν	ἄδεται δρ. 25.—	χρυσῶδ.	40—
Ὁ Μεσσηβρινὸς ἀστὴρ	ἄδεται δρ. 25.—	χρυσῶδ.	40—
Ὁ Δεκαπενταετὴς πλοίαρχος	ἄδεται δρ. 40.—	χρυσῶδ.	60—
20,000 λεῖψαι ὑπὸ τὴν θάλασσαν	δρ. 40.—	χρυσῶδ.	60—

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐτήσιον εἰκονογραφημένον Ἐθνικὸν Δημοσίευμα

ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΩ 1922

ΕΚΔΟΣΕΙΣ Ι. Ν. ΣΙΔΕΡΗ

ΠΑΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

- Ο ΜΙΚΡΟΣ ΠΡΟΣΚΟΠΟΣ Μ. Τ. Μομφεράτου.
ΣΤΗΝ ΚΟΖΑΝΗ ὑπο Ἰουλίας Δραγούμη, πρωτότυπα διηγήματα
ἐκ τῶν πολέμων 1912—1913 εἰκονογραφημένα.
- ΟΔΟΙ ΜΑΖΙ ὑπο Ἰουλίας Δραγούμη, μικρὰ παιδικὰ διηγήματα.
- Ο ΒΑΤΡΑΧΟΣ ΠΟΥ ΒΑΡΙΕΤΑΙ ὑπο Ἰουλ. Δραγούμη, διάφοροι
Ἱστορίαι διὰ παιδιά.
- Ο ΜΠΑΡΜΠΑΔΗΜΟΣ ὑπο Γ. Δροσίνη, διηγήσεις ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς
Ἐπαναστάσεως.
- ΤΟΝ ΚΑΙΡΟ ΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΟΚΤΟΝΟΥ ὑπο Π. Σ. Δέλτα. Δύο τό-
μοι, ἔκδοσις εἰκονογραφημένη.
- ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΧΩΡΙΣ ΟΝΟΜΑ ὑπο Π. Σ. Δέλτα. Τεμπνότατα ἀναγνώ-
σματα με εἰκονογραφίας.
- ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ὑπο Π. Σ. Δέλτα. Διήγημα ἱστορικὸν εἰκονογρα-
φημένον.
- ΜΥΘΟΙ καὶ ΘΡΥΛΟΙ ὑπο Ἀλεξάνδρας Σ. Δέλτα, πρωτότυπα μυθολο-
γικὰ διηγήματα.
- ΤΟ ΠΑΙΔΙΟΝ ΤΩΝ ΔΑΣΩΝ, τεμπνὸν διήγημα ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ. με
εἰκόνας.
- Ἡ ΜΑΡΙΑ ἢ τὸ Ἀνθοφόρον κἀνιστρον, με εἰκόνας
- Ἡ ΜΙΚΡΑ ΚΑΛΥΒΗ ΤΟΥ ΔΑΣΟΥΣ, μετάφρασις ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ.
- Ο ΑΙΜΙΔΙΟΣ, κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ ὑπο Βαμπᾶ.
- Ο ΜΙΚΡΟΣ ΕΜΠΟΡΟΣ, κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ ὑπο
Βαμπᾶ.
- Ἡ ΜΙΚΡΑ ΑΛΩΠΗΞ καὶ ἄλλα διηγήματα εἰς νέαν ἔκδοσιν
- ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΓΡΪΜΜ εἰς νεωτάτην ἔκδ. ἐπι
καλοῦ χαρτου.
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΧΑΛΙΜΑ τὰ καλύτερα Ἑλληνικὰ παραμύθια κατ'
ἐκλογὴν Γεωργίου Δροσίνη.
- Ο ΠΕΡΣΕΥΣ Μυθολογικὸν διήγημα ὑπο Μ. Κωνσταντινίδου.
- ΟΘΗΣΕΥΣ μυθολογικὸν διήγημα ὑπο Μ. Κωνσταντινίδου.
- ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΥΡΑ ὑπο Ἰωάννου Πολέμη Ἐκλογὴ ποιημάτων, μονο-
λόγων καὶ διαλόγων.
- ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΑΝΔΕΡΣΕΝ κατὰ μετάφρασιν Δ. Βικέλα.
- ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ὑπο Ἰ. Πολέμη. Πρωτότυπα ποιήματα.
- Ο ΓΥΡΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΙΑΣ ὑπο Αρ. Κουετίδου.

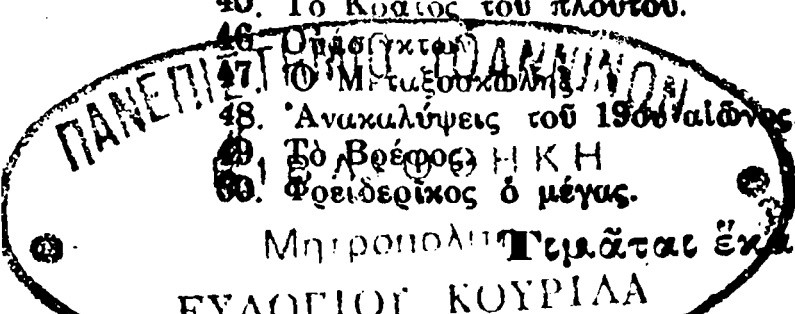

ΣΕΙΡΑ 100 ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

1. 'Ο Οὐρανός.	51. 'Αποταφίσεις
2. 'Η 'Εκκλησία μας.	52. 'Ο Καπνός.
3. 'Η Γῆ τοῦ πυρός.	53. 'Η Σουηδία.
4. 'Ο Ἄνθρωπος καὶ τὸ σῶμα του.	54. Τὸ Φάρμακον.
5. Τὰ ὠφελίμ. πτηνὰ τῆς 'Ελλάδος.	55. 'Ιστορία τῆς μετὰξίς.
6. 'Ο Στρατιώτης.	56. 'Ηράκλειος.
7. 'Ο Ὑλικὸς κόσμος.	57. 'Ιστορία τῆς 'Εκκλησίας.
8. Τὰ καθήκοντα τοῦ πολίτου.	58. Τὰ Μεταλλεῖα.
9. 'Ο μικρὸς Πλούταρχος, μέρος Α'.	59. 'Εκ τῶν ἠθικῶν τοῦ Πλουτάρχου
10. 'Η Εὐρωπὴ κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα	60. 'Ημερολόγιον 'Ερημίτου.
11. 'Ο Κύρ Σίμος.	61. 'Η Μακροβιότης.
12. 'Η Ἄκρα πόλις τῶν Ἀθηνῶν.	62. Συλλογαὶ Φυσικῆς 'Ιστορίας.
13. Αἱ Μελισσοὶ	63. 'Η Ἰταλία.
14. 'Η Αἴγυπτος	64. Τα Θηρία.
15. 'Ηλιος, ζωὴ καὶ κίνησις.	65. Πειράματα Φυσικῆς.
16. Τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα	66. Ἄσωτος υἱός.
17. Νοσήματα καὶ μικρόβια.	67. 'Η Ὄρασις.
18. 'Ο Γεωργός.	68. 'Ο μικρὸς Κτηνοτρόφος.
19. 'Ο Κολόμβος	69. 'Η Εὐτυχία.
20. 'Ο μικρὸς Πλούταρχος, μέρος Β'.	70. Γεωλογία.
21. 'Ο Χαρακτήρ	71. 'Ο Ἰουστινιανός.
22. 'Η βασιλοῦσα Βικτωρία.	72. Γυμναστική.
23. Ὀμηγὸς τῆς οἰκοδομοποιΐας.	73. 'Ο Πεσταλότης.
24. 'Ο Ἐθνικὸς πλοῦτος, μέρος Α'.	74. 'Η Γῆ.
25. Μαρτυραὶ τῆς ἐπιστήμης.	75. Οἱ Τυφλοὶ.
26. 'Η Ῥωσία.	76. Οἱ Ἀγῶνες.
27. 'Ο Ἐθνικὸς πλοῦτος, μέρος Β'.	77. Ἐορταστικῆς.
28. 'Ο Μέγας Ἀλέξανδρος.	78. 'Η Φυματίωσις.
29. Τὸ Δένδρον.	79. 'Η Τομὴ τοῦ Σουέζ.
30. 'Ιστορία ἑνὸς πλουσίου	80. Αὐτοκρ. Διογένης ὁ Ῥωμανός.
31. Αἱ Πρῶται βοήθειαι.	81. 'Ο μικρὸς Κτηνίατρος.
32. 'Ο μικρὸς Πλούταρχος, μέρος Γ'.	82. Τὸ Ἄλας.
33. Ἀνέκδοτα ζῶων	83. 'Ο Κοραῆς.
34. Τὰ Ἄνθη.	84. Τὸ ἔργον τοῦ Παστέρ.
35. Βενιαμὴν Φραγκλῆνος.	85. 'Η Ζωγραφικὴ.
36. 'Ο Βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.	86. 'Ο Κυνηγός.
37. Αἱ Ὄρνιθες.	87. Ἀμερικὴ καὶ Ἀμερικανοί.
38. Αἱ Γειτόνισσαι.	88. Ἡ Ἐλαια.
39. Τὸ Γάλα	89. Ναυακὴ ὑγιεινὴ.
40. Οἱ Ἀγροναῦται.	90. Αἱ ἄθησκαι
41. 'Ο Καθαρὸς ἀήρ.	91-92. 'Ο Καποδίστριας (διπλοῦν)
42. Οἱ Τρεῖς Μεγάλοι Ἱεράρχαι.	93. Τὸ Ἐμπόριον.
43. Οἱ Μεταστάται.	94. Ἐθνικοὶ εὐεργεταί.
44. 'Ο Οἶνος.	95. Τὰ Λουτρά.
45. Τὸ Κράτος τοῦ πλοῦτου.	96. Τὰ Ἑλλην. γράμματα κατὰ τοὺς
χρόνους τοῦ Χριστ. Ἑλληνισμοῦ.
46. Οὐρανὸς καὶ Γῆ	97. 'Ο Λαχανόκηπος.
47. 'Ο Μιταξοπούλης	98. Χρονολ. τῆς Ἀρχαίας Ἱστορίας.
48. Ἀνακαλύψεις τοῦ 19ου αἰῶνος.	99. Χρον. τῆς Μεσαιων. καὶ Ν. Ἱστορ.
49. Τὸ Βρέφος Ἡ Κ Η	100. Ἀπάνθισμα τῶν ἔργων Βυβλά
50. Φρειδερίκος ὁ μέγας.	

Μητροπολιτικὴ Τριᾶται ἑκάστον τεῦχος δρχ.

ΕΥΛΟΓΙΟΓ ΚΟΥΡΙΔΑ

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΝΕΑ ΣΕΙΡΑ (ΠΡΑΣΙΝΑ ΒΙΒΛΙΑ)

Ἀνάλυσις τῶν ἔργων μὲ συντόμους κριτικὰς εὐρίσκεται εἰς τὰς
Σελίδας 80-88 τοῦ καταλόγου μας.

1. Ἡ Ζωή μου	Δ. ΒΙΚΕΛΑ	Δρ. 8.—
2. Οἱ Μέλλοντες Στρατιῶται	Μ. ΠΑΟΥΕΛ	» 4.80
3. Ἡ Ἀγωγή	Ε. ΣΠΕΝΣΕΡ	» 11.10
4. Τὰ Χημικὰ Διπάσματα	Ρ. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΥ	» 4.20
5. Χῶραι καὶ Λαοὶ τῆς Εὐρώπης	Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ	» 4.80
6. Ἐπιστολαὶ πρὸς Πρωτοφάλην	Α. ΚΟΡΑΗ	» 3.60
7. Εἰκόνες Ἀρχ. Ἑλλην. Ἱστορίας	(μετὰ κειμένου)»	4.20
8-10. Βυζάντιον καὶ Βυζαντινὸς Πολιτισμός, τεύχη τρία	ΕΣΣΕΛΙΓΓ	» 14.10
11. Ἐγκόλιον τῶν Νέων τεῦχος Α΄	Α. ΒΕΝΕΔΕΤΤΗ	» 4.80
12. Ἐγκόλιον τῶν Νέων » Β΄	Α. ΒΕΝΕΔΕΤΤΗ	» 3.60
13. Γνώμαι	ΑΔ. ΚΟΡΑΗ	» 3.—
14. Στρατιωτικὰ Διηγήματα	Ε. ΔΕ-ΑΜΙΤΣΗ	» 4.80
15. Τὰ πρῶτα Βήματα τῆς Ἀνθρωπότητος	Α. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ	» 4.50
16. Πολεμικὰ Διηγήματα	(βραβευθέντα)	» 3.30
17. Ἡ Βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη	Α. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ	» 6.—
18. Δύο ἐχθροὶ τοῦ Ἀνθρώπου	Ν. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ	» 3.30
19. Ἡ Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Ποίησις	Σ. Κ. Σ.	» 3.—
20. Ἐκ τῶν ποιητικῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης	Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ	» 3.60
21. Σύντομος Ἱστορία τῆς Ἑλλην. γλώσσης	Γ. Ν. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ	» 5.40
22. Τὸ "Ἅγιον" Ὅρος	Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ	» 6.30
23. Ἀνέκδοτα τοῦ Πλουτάρχου Α΄	Χ. ΑΝΝΙΝΟΥ	» 4.80
24. Μαργαριτάρια καὶ Γουναρικά	Ν. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ	» 3.60
25. Ἡ Ἁγία Σοφία	Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ	» 5.40
26. Ἡ Μεγάλῃ Ἑβδομάς καὶ τὸ Πάσχα	Δ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ	» 3.60
27. Ἀστέρες	Δ. ΑΙΓΙΝΗΤΟΥ	» 6.60
28. Ἀξιώσεις Ἐργασίας-Κεφαλαίου	Κ. ΔΑΣΙΟΥ	» 4.80
29. Μετέωρα	Δ. ΑΙΓΙΝΗΤΟΥ	» 8.10
30. Ἀνέκδοτα τοῦ Πλουτάρχου Β΄	Χ. ΑΝΝΙΝΟΥ	» 4.50
31. Αἱ Γυναῖκες εἰς τὴν Λαογραφίαν	Σ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ	» 5.70
32. Οἱ Μύρμηκες ἐν πολέμῳ καὶ εἰρήνῃ	Α. ΔΑΛΕΖΙΟΥ	» 4.80
33. Ἐπιστολαὶ Σενέκα Μετάφρασις	Γ. ΓΡΑΤΣΙΑΤΟΥ	» 4.20
34. Ἀνέκδοτα Πλουτάρχου Γ΄	Χ. ΑΝΝΙΝΟΥ	»
35. Χριστούγεννα. Πρώτη Ἰανουαρίου Θεοφάνεια	ΔΗΜ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ	»
36. Γύρω στὴ φωτιά	Μ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ	»
37. Πλινίου τοῦ νεωτέρου ἐπιστολαὶ	Γ. Κ. ΓΡΑΤΣΙΑΤΟΥ	»
38. Παιδιὰ συλλεχθεῖσαι ὑπὸ George Dreyer τῆς Δεσποίνης	ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ	» 5
39. Νέα Διηγήματα	ΛΥΚΟΥΔΗ ΕΜΜ.	» 9.—
40 Τὸ Ἑρσ. Θέατρον τῶν Βυζαντινῶν	ΑΝΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ	» 4.80

Ἀποστέλλονται ἐλεύθερα ταχυδρομικῶν ἐξόδων. Διὰ τὸ ἐξωτερικὸν προστίθενται 40 0)ο ἐπὶ τῆς τιμῆς ἐκάστου.